

29

januar 2023

Ars organi Sloveniae

ECCE ORGANVM!

Vsebina / Contents

Upodobitve orgel v srednjeveških cerkvah vzhodnoalpskega prostora -
preliminarni pregled [3]

Šolske orgle na Slovenskem pred drugo svetovno vojno [121]

Ars organi Sloveniae v letu 2022 [147]

Annual Report for 2022 [149]

Naslovnica / Front cover

Podoba orgelskega portativa v cerkvi na Mirni na Dolenjskem (*foto jd*)

ECCE ORGANVM!

Obvestila Ars organi Sloveniae

ISSN 2463-9397

29 – januar 2023

<http://glej.orgle.si/>

Izdaja Društvo Jarina Bohinj

Pripravil in uredil Jurij Dobravec

Besedilo, ilustracije in oblika so avtorske.

Uporaba dovoljena samo po predhodnem dovoljenju.

www.arsors.org

Upodobitve orgel v srednjeveških cerkvah vzhodnoalpskega prostora

preliminarni pregled

besedilo in fotografije Jurij Dobravec

Pozni srednji vek označujejo pomembne družbene in kulturne spremembe, ki so že več stoletij napovedovale izrazitejši prelom v obdobje renesanse v desetletjih okrog leta 1500. Z razvojem obrtništva so se začela razvijati in širiti mesta. Z ustanavljanjem univerz se je oblikovala znanost v sedanjem pomenu. Filozofija in umetnost ponovno odkrijeta starogrške korenine. V glasbeni umetnosti se vse bolj uveljavlja polifonija, ki dobiva izdatno teoretsko podporo. Razširijo se polifoni kordofoni in aerofoni, po evropskih cerkvah zlasti orgle kot bogoslužno glasbilo.

Čas in prostor

V obravnavanem prostoru politično izstopa vzpon Habsburžanov in oblikovanje teritorialnih enot v obliki dežel. Z zavezništvom posvetne oblasti in cerkvene uprave je opazen dokončni zaton vpliva kulture Oglejskega patriarhata, od katerega se je vpliv posredno preko Beneške republike ohranil le v istrskih obmorskih mestih. Katalog z razpravami o posameznih podobah glasbil se tako omejuje na območje, ki je politično in kulturno povezano s Habsburžani. Geografsko sega od Tirolske do hrvaškega Zagorja, od srednje Istre do južne Češke. Časovne meje ne prestavlja odločitev, ampak dejansko pojavljanje podob orgelskega portativa v 14. in 15. stoletju, ki jih po letu 1520 praktično ne opažano več.

Gradiva

Glasbenoikonografsko je čas srednjega veka zelo dobro obdelan. Raziskave se večinoma osredotočajo na motive ikonografskih programov, v posameznih primerih navajajo tudi opažene organološke značilnosti upodobljenih glasbil. Pregledni glasbenoikonografski katalog za sedanjo Republiko Avstrijo je objavil Walter Salmen 1980 (v katalogu oznaka SAL). Vključil je nekaj poudarkov z Južne Tirolske v sedanji Italiji, kjer je podobe glasbil s tipkami obdelal Josef Oberhuber leta 1978. Slovenijo z bližnjo okolico slovenske poselitve in medkulturnih vplivov je v diplomski nalogi leta 1959 obdelal Primož Kuret. Javno je njegova pregledna razprava izšla 1973. Hrvaški prostor je v disertaciji 1967 opisala in analizirala Koraljka Kos. V knjigi je delo izšlo dve leti kasneje. Kuret in Kosova sta svoje raziskave začela na Univerzi v Ljubljani pod mentorstvom Dragotina Cvetka, kasneje pa nadaljevala s poglobljenimi ikonografskimi raziskavami posameznih lokacij. Na omenjeni univerzi delo nadaljuje Darja Koter, ki v svoje raziskave poleg slovenskega vključuje tudi istrsko gradivo. Sedanje avstrijske dežele so teoretsko in deloma ikonološko raziskovali različni avtorji. Izstopa Björn Tammen, ki se posveča tudi teoretskim vprašanjem. Posebej Koroško so s preglednim in bogato opremljenim slikovnim gradivom obdelali Wilhelm Deuer, Uta Henning, Rudolf Henning, Gerfried H. Leute in Ingomar Mattitsch. Knjiga *Harfe, Fidel und Sackpfeife* (v katalogu oznaka HFS) je izšla 2017. Splošni podatki za kraje v Avstriji so povzeti iz umetnostnozgodovinskih enciklopedij DEHIO.

Metoda

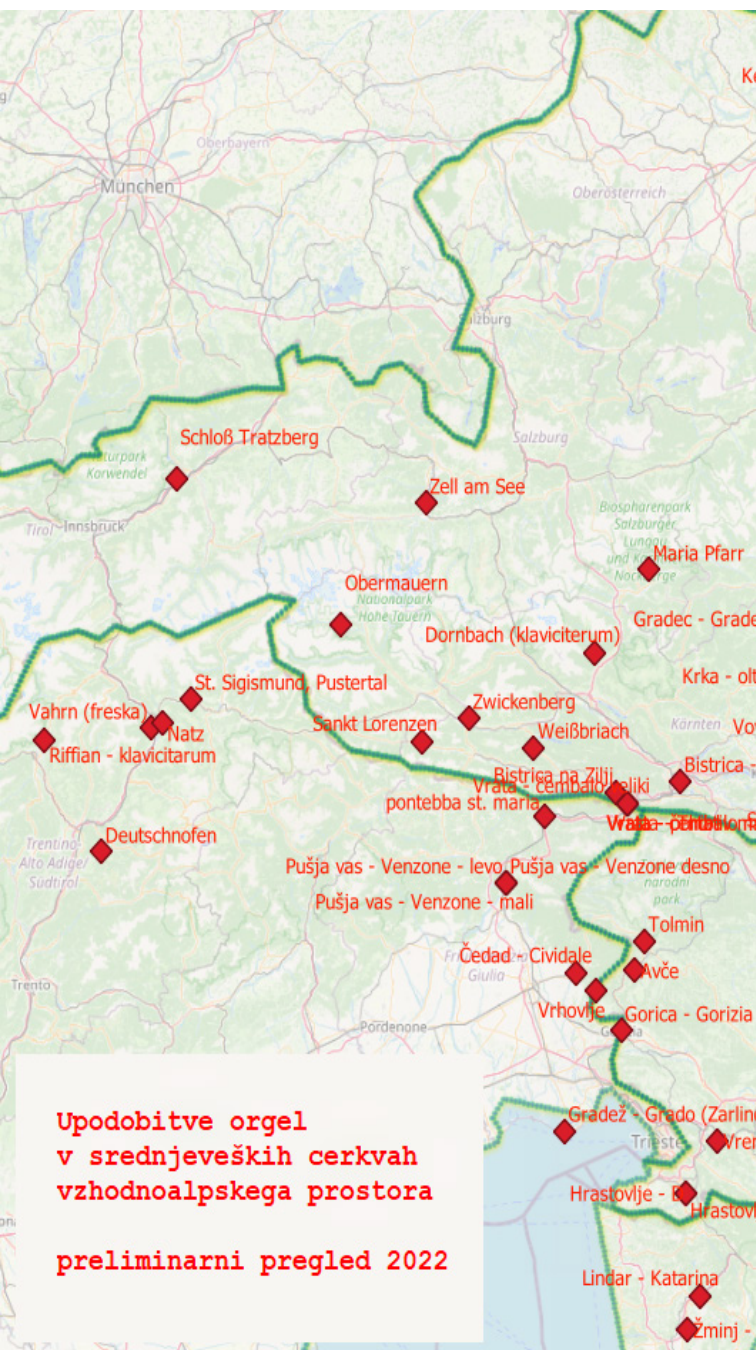
Katalog v nadaljevanju nadgrajuje dosedanje preglede predvsem s stališča organografije. Za razliko od dosedanjih raziskav smo namreč težo analitike premaknili s področja glasbene ikonografije na področje glasbene organografije. Z drugimi besedami, analizo smo osredotočili na upodobljeno glasbilo kot celoto, oziroma v njegove posamezne dele, ki so le kot celota lahko odigrali svojo glasbeno vlogo. Iz navedenega je jasno, da smo kot predpostavko vzeli, da si podobar orgel ni mogel izmisliti, ampak je pred seboj ne-

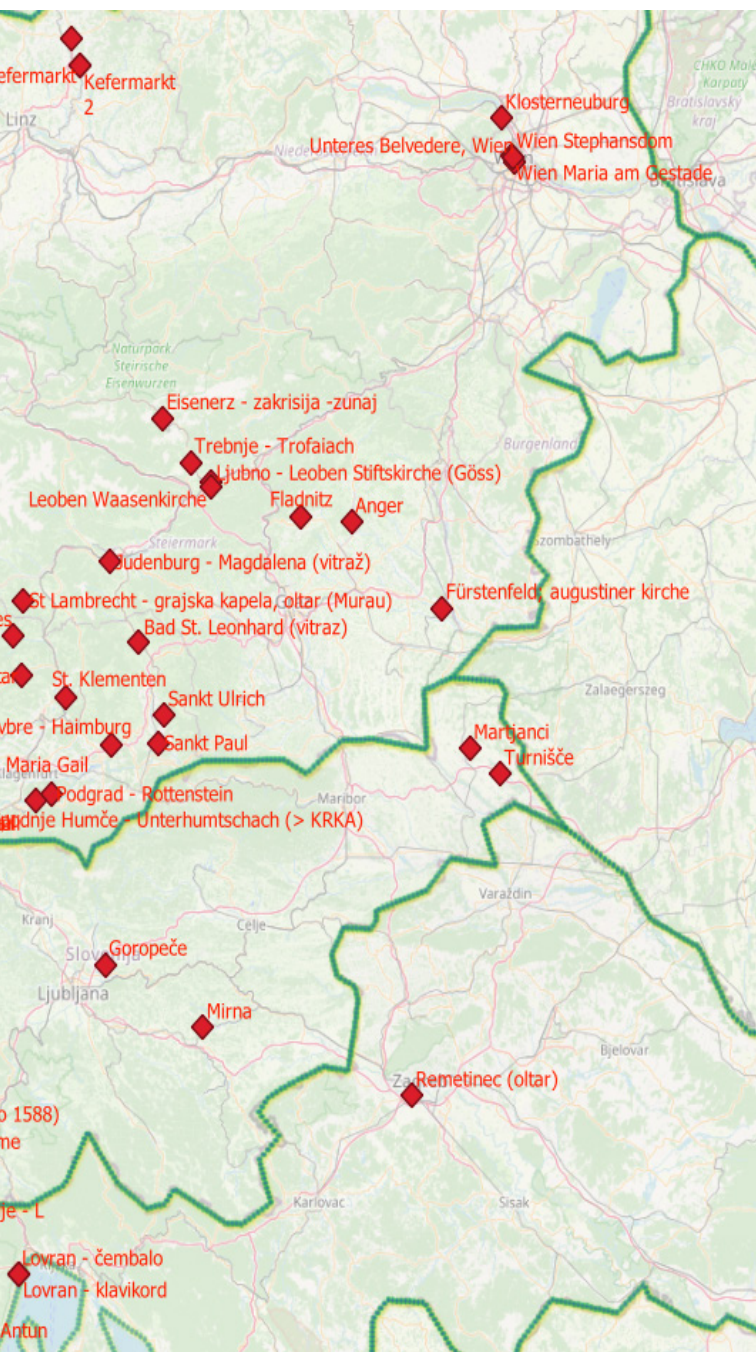
posredno ali posredno opazoval dejansko glasbilo. Ob tem seveda upoštevamo omejitve posameznikovega dojetanja realnosti, nekatere omejitve upodobitvenih tehnik in verjetni ali vsaj domnevni okvir naročnika, upravitelja cerkve, kar je povezano z morebitnim simbolizmom. Za razliko od dosedanjih raziskav smo tako opazovali predvsem sorazmerja posameznih delov, ki so pomembna tako z mehanskega in akustičnega vidika, kot tudi v smislu tedaj prevladujočih poudarkov glasbenih elementov ritmike, melodike, fraziranja, temperamentov, modusov in nastajajočih lestvic, kakor jih je mogoče prepoznati iz ohranjenih teoretskih del in glasbenih zapisov.

Kot izhodišče so služile dosedanje raziskave, pri katerih je pogosto opazno, da so bile opravljene na sekundarnem oziroma nenamenskem slikovnem gradivu. Zato so tu vsi opisi pripravljene povsem na novo na osnovi namensko posnetih avtorskih fotografij na terenu. Terensko raziskovalno delo je omogočilo opažanje širšega prostorskega konteksta posamezne upodobitve, predvsem pa nedvoumno interpretacijo tehničnih značilnosti podob, predvsem njihove geometrije, kar je za organološki vidik izjemnega pomena.

V katalogu je prikazano 63 upodobitev orgel. Razporejene so po abecednem redu imen krajev, kjer se nahajajo. Na območju slovenščine, npr. na Koroškem, so uporabljena slovenska imena, ne glede na sedanjo državo. Na Južnem Tirolskem smo uporabili nemške različice. Ob navedbi kraja je podoba podrobneje lokalizirana v zgradbi, sledi pa scena oziroma motiv, če je ta značilen ali ga navajajo drugi avtorji. Najpogosteje gre za Marijino kronanje ali Živi križ oziroma drevo življenja. Pri vseh upodobitvah je navedena izvirna lokacija, saj nekatere podobe iz prvotnih cerkva hranijo muzeji. Avtorji del ponekod niso znani, ponekod je naznačena šola, ki jo ugotavljajo raziskovalci, znana imena so navedena v prevladujoči obliki. Datacija je enoletna, če za podatek vemo, in obdobja, če gre za oceno.

Opis je organološko analitski. Praviloma začne s širšim opisom kraja in okoliščin, sledi pa podrobna obravnavo vseh opaženih lastnosti glasbila. Kot že rečeno, se tu osredoto-

čamo na podobo orgel kot glasbila s tehničnimi in akustičnimi lastnostmi in ne na pomen orgel kot glasbila v danem ikonografskem programu. Kjer je mogoče, je prikazan tudi odnos glasbenika do glasbila, predvsem prstna tehnika, pogled in poza. Navedbe seznama drugih glasbil iste upodobljene scene imajo namen prikazati umetniški kontekst, zato neposredno ne razpravljamo o morebitnih povezavah ali ansamblih. Seznam literature je začasen.

Katalog vsebuje samo podobe orgel, ki so vezane na cerkve in le izjemoma prenosljive, kar pomeni, da nedvomno predstavljajo odsev tukajšnje kulture. Tako so vanj še nismo vključili upodobitev srednjeveških rokopisov in predrenesančnih tiskov na pergament in papir, ki so prenosljivi in imajo tako lahko manj avtohtonih značilnosti. Takšnih je v obravnavanem prostoru doslej evidentiranih okrog 30 in bodo predmet prihodnjih raziskav. V katalogu so zato vključene zidne slike, ki močno prevladujejo, barvna okna, skulpture v kamnu in deli oltarjev kot lesene skulpture ali poslikave.

Prav tako bodo predmet dodatnih raziskav druga glasbila s tipkami, kot so čembali, klavikordi, klavirske citre in podobno, ki so vsaj pri razvoju klaviatur pomembno povezana z razvojem orgel. Teh glasbil je v evidenci cerkva obravnavanega prostora zaenkrat že več kot 20. Vsa prikazana glasbila v nadaljevanju so torej orgle, večina portativi, nekaj namiznih pozitivov in ene orgle galerijskega tipa. Raznolikost onemogoča natančno določitev tipa, zato je ta nakazana le v opisnem delu.

Namen preliminarne pregleda, ki je objavljen ob 50-letnici knjige *Glasbeni instrumenti na srednjeveških freskah na Slovenskem* Primoža Kureta (1935–2022), je spodbuda in vabilo h kritični presoji te metode in te vsebine, hkrati pa poziv k poglobitvi interdisciplinarnega pristopa raziskav upodobitev srednjeveških glasbil, ki jih prav v obravnavanem prostoru že več kot pol stoletja opažamo v presenetljivo velikem številu.

KATALOG

Anger (AUT) – Pfarrkirche St. Andreas

cerkev svetega Andreja, krstna kapela,
zgornji del severne stene

živi križ / drevo življenja

Izvirna lokacija: **Österreich, Anger**

Avtor in čas: **nepoznan, 1480 x 1500**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Trg Anger leži v dolini reke Bistrice (Feistritz) na vzhodu Štajerske. Spodnji segmenti zvonika župnijske cerkve svetega Andreja, v kateri je zdaj krstna kapela, so iz 12. stoletja. Kapela z vhodom v bočni steni prezbiterija je bila v drugi polovici 15. stoletja gotizirana ter poslikana po stenah in po poljih med stropnimi rebri. Ikonografski program zgornjega dela severne stene prikazuje Boga Očeta (ali Kristusa Kralja), ki ga spremljajo štiri podobe angelov glasbenikov. Leva igra ta gosli in harfo, desna portativ in lutnjo.

Angel igra portativ v neobičajni legi: glasbilo je postavljeno vzporedno z čelno ravnino njegovega telesa, angel pa z levo roko sega okrog diskantne opore proti zgornjem delu naprej podaljšanega spodnjega zaboja, ki ima spodaj izrezane krate noge, in za katerega domnevamo, da je sapnica s klaviaturo. Podrobnosti roke zaradi poškodb ometa niso vidne. Stranski opori sta preprosti, povezuje ju poševno nameščena tanka prečka, ki opira sedem piščali enakega premera brez naslikanih podrobnosti. Višina piščali pade na približno polovico od prve na levi do zadnje na desni.

Druga glasbila: 1 rebek, 1 lutnja, 1 harfa; na drugih stenah še druga glasbila

Katalogi: SAL_432 Dehio_Steiermark_1982_18

Literatura: Holzer, Wilhelm. 2021. »Die spätmittelalterlichen Wandmalereien in der Turmkapelle der Pfarrkirche Hl. Andreas in Anger«. Kulturschätze im Blickpunkt, Sakralkunst Oststeiermark, , št. 6: 15–31. <> Lanc Elga, Die mittelalterlichen Wandmalereien in der Steiermark, Wien 2006 <> Ocherbauer Ulrich, Wandmalerei, in: Gotik in der Steiermark, Graz 1978, S. 94-100. <> Hausmann Robert F., Geschichte der Gemeinden der Pfarre Anger, Band I, Anger 1997, S. 268-280. <> Porta Miriam, Die spätgotische Wandmalerei in der Steiermark: (von ungefähr 1460-1530), Graz 1976, Kat. 2. <> Schmied, Engelbert, in Johann Leitner. 2021. Pfarrkirche Anger - Kirchenführer V3. Uredil Pfarrgemeinderat Anger.

Avče (SLO) – cerkev svetega Martina

cerkev svetega Martina, prezbiterij, listna stran

Kristus in Marija

Izvirna lokacija: **Slovenija, Avče**

Avtor in čas: **suško-bodeško-prileška skupina, 1470 x 1475**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Suško-bodeško-prileška skupina je po mnenju umetnostne

zgodovine okrog leta 1470 poslikala tedaj nov prezbiterij cerkve svetega Martina. Kristusa in Marijo povsem na robu obkrožajo angeli z glasbili.

Angel s portativom v okrašeni halji z visokim čipkastim ovratnikom stoji in se z levo nogo naslanja na dvignjen predmet. Na levem kolenu mu vzporedno s telesom sloni portativ, ki ga objema, in ki je s klaviaturo obrnjen stran od glasbenika. Položaj roke sicer nakazuje, da je slikar morda nameraval naslikati pravokotno stoječe glasbilo. Sapnica je pravokotna in brez vidnih nog; relativno plitva. Tip klaviature in oblika tipk zaradi uničenosti ometa niso razločljivi; morda gre za vzporedne letvice, skoraj gotovo brez vmesnih kromatičnih tipk.

Piščali je šest. Ocenjeno merijo od 1 čevlja navzdol. Basovske so netipično nameščene na desni strani, kjer je pokončna opora iz več plasti/barv lesa ali senčena. Na diskantni strani je opora komaj vidna, več kot pol krajša in prav tako daje vtis, da je lesena. Piščali so spredaj oprte na robustno diagonalno letev. Posamezne piščali imajo približno enak premer,

ustni izrez zelo spodaj, njihove noge pa se hitro zožijo. Razmerja dolžin so težko določljiva; interval med najkrajšimi dvema piščalma izgleda večji od ostalih; lestvica bi tako bila lahko navzdol ton-polton-ton-ton-polton-ton.

Glasbenik igra z desno roko. Prsti so dolgi, z nohti; na klaviaturi je le kazalec, ostali so prosti, vendar ne skrčeni. Z levo dlanjo glasbenik stiska majhen polkrožno oblikovan meh, ki ima glede na položaj domnevno do sapnice speljano gibljivo sapno cev. Na odlično ohranjenem delu slike sta jasno razvidni dve gubi in še druge podrobnosti.

Druga glasbila: **1 rebek/gosli, 1 lutnja, 1 harfa, 2 trobenti, 1 tamburin**

Katalogi: Kuret 63, 97, 104, 107, 114, 116, 128, 129, 132

Literatura: Höfler, Janez. 1985. Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašč. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. <> Höfler, Janez. 1997. Srednjeveške freske v Sloveniji. II Primorska. Ljubljana: Družina. <> Stelè, Francè. 1969. Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja. Ljubljana: Sloven. Matica Ljubljana

Bistrica na Zilji = Feistritz an der Gail (AUT) – cerkev svetega Martina

cerkev svetega Martina, prezbitერი, listna stran

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Österreich, Feistritz and der Gail / Bistrica na Zilji**

Avtor in čas: **Friedrich von Villach (?), 1450 x 1475**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Komaj vidna podoba kaže portativ, ki od višine pasu navzgor angelu glasbeniku sega do sredine obraza. Spodnji zaboj s sapnico je razširjen in ima spredaj klaviaturo, na katero igra

z desno roko. Piščali v prospektu je pet, vendar ni povsem razločno, ali je zadaj morda še ena vrsta. Dolžine padajo od leve na desno. Poleg portativa so na stropu prezbiterija, med gotska rebra, kjer je v središču Marijino kronanje, upodobljena še druga glasbila in pevci.

Druga glasbila: **1 lutnja, 1 rebek, 1 psalterij, 1 trobenta (?), pevci**

Katalogi: SAL_nima HFS_027 Dehio_Kärnten_2001_122

Literatura: Höfler, Janez. 1981. Die gotische Malerei Villachs: Villacher Maler und Malerwerkstätten des 15. Jahrhunderts. Neues aus Alt-Villach. Villach: Museum der Stadt Villach. s31 <> Vilhar, Breda. 1996. Ziljske freske in še kaj s poti za sledovi gotskega stenskega slikarstva med Marijo na Zilji in Šmohorjem. Celovec: KKZ. s66 <> Tammen, Björn R. 2000. Musik und Bild im Chorraum mittelalterlicher Kirchen 1100-1500. Berlin: Reimer, Dietrich. s470

Bolzano = Bozen (ITA) – Stadtmuseum Bozen

Mestni muzej Bozen, inventarna oznaka M236/P44
(Ein Bürgerpaar sorgt fürs Seelenheil)

Izvirna lokacija: **Italia (Tirol), Karthäuserkloster
Allerengelberg im Schnalstal / val Senales**

Avtor in čas: **nepoznan, 1390**

Upodobitvena tehnika: **tempera na les**

Opis:

Josef Oberhuber navaja, da gre za najstarejšo upodobitev portativa na Tirolskem. Kristusa, vladarja sveta, upodobljenega na leseni tabli obkroža devet angelov z glasbili. Devet je lahko simbolična številka nebes.

Portativ ima okrog vratu obešen drugi angel zgoraj desno. Obesni trak je v obliki vrvice, potreben pa je, ker glasbenik igra stoje in portativa nikamor ne naslanja. Ohišje s polno zadnjo steno in neizrazitima stranskima letvama se prilega šestim piščalim: dve sta burdonski, ostale melodične. Bor-

duna sta enake dolžine in oblike. Padanje dolžin melodičnih piščali je enakomerno, po razmerjih dolžin gre za oktavo, razdeljeno na šest tonov. Opazno je menzuriranje premerov in zelo debele stene, ki glede na temno barvo lahko nakazujejo na svinec kot material modela. Uporaba svinca za piščali je bil lahko tudi razlog za zaščitno obliko ohišja. Piščalna usta imajo izrazito visok izrez in lepo vidni ustni. Piščali s sprednje strani opira poševno nameščena letev. Vidne so štiri diskantne tipke, ki zavzemajo polovico širine sapnice. Angel nanje ne igra, ampak ima desno dlan pokončno postavljeno ob basovski polovici klaviature. Leva roka ni vidna.

Podobo sta naročila zakonca Austrunk iz Merana za kartuzijo v Allerengelsberg na Tirolskem. Po razpustitvi leta 1782 so imovino razdelili. Del umetnin, vključno ta oltarna slika, so v muzeju v Boznu.

Druga glasbila: **1 timpanišica, 1 rebek, 1 citre, 2 trobenti, 1 zvonci (2), 1 lutnja, 1 psalterij**

Literatura: Oberhuber, Josef. 1978. »Portativ- und Positivdarstellungen auf Bildwerken Tirols vor 1600«. V Orgel und Orgelspiel im 16. Jahrhundert, uredil Walter Salmen, 146–52, 255–58. Rum bei Innsbruck: Helbling.

Deutschnofen = Nova Ponente (ITA) – Pfarrkirche hl. Ulrich und Wolfgang

cerkev svetega Urha in Bolfenka, rob krstnega kamna

Izvirna lokacija: **Italia (Tirol); Deutschnofen**

Avtor in čas: **Hans von Judenburg (?), 1421**

Upodobitvena tehnika: **plastika v lesu**

Opis:

Oltar, katerega večji del je danes še v župnijski cerkvi v Deutschnofnu na Južnem Tirolskem, je prošt Schidmann leta 1421 naročil judenburškemu podobarju Hansu. Ohranjena spodnja pasica prikazuje muzicirajoče anjele z glasbili.

Lesena, skoraj reliefna skulptura angela s portativom je v družbi s trobentačem. Glasbilo ima preprosto ohišje in 8 ali 9 gumbnih tipk, ki izgledajo kot kroglice. Piščali so temno modre barve: 12 menzuriranih je razporejenih padajoče od leve proti desni in telo zadnje je pol krajše od prvega; torej gre za kromatično oktavo, kar je skladno z enakomernim padanjem dolžin. Spredaj so piščali oprte s preprosto in poševno nameščeno prečko. Vidna so usta in vtisnjene ustnice.

Angel stoji in na portativ igra z desno roko. Leve ni videti. Dejavni so štirje prsti, z izjemo palca, ki ga naslanja na basovski del sapnice.

Druga glasbila: **2 ukrivljeni trobenti, 1 pavke (?)**

Literatura: Oberhuber, Josef. 1978. »Portativ- und Positivdarstellungen auf Bildwerken Tirols vor 1600«. V *Orgel und Orgelspiel im 16. Jahrhundert*, uredil Walter Salmen, 146–52, 255–58. Rum bei Innsbruck: Helbling.

Dornbach im Maltathal = Trnovo (AUT)

– cerkev svete Katarine

cerkev svete Katarine, strop prezbiterja za glavnim oltarjem

angelski orkester

Izvirna lokacija: **Österreich, Dornbach im Maltathal**

Avtor in čas: **nepoznan, 1463c**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Podružnica svete Katarine v Trnovem potoku /Dornbach/ v dolini Malte je bila poslikana leta 1463, ko je bila dograjena. Podobar s kakovostno tehniko domnevno prihaja s Salzburške. Na oboku prezbiterja so naslikani glasbeni motivi, kjer je prikazano tudi 7 glasbil, ki velja za najstarejšo znano upodobitev, ter dva pevska motiva. Klaviciterum so nekateri avtorji napačno identificirali kot drugi portativ.

Manjši orgelski pozitiv je naslikan v razobličeni perspektivi, definicijo posameznih delov pa otežuje tudi obrnjena lega. Glasbilo stoji samostojno, glasbenica/glasbenik pa nanj igra z obema rokama, vendar z desno bolj skrito, podobno kot v Gorici. Noge pod sapnico so za pozitiv dokaj kratke, vendar dobro izražene. Izrez bi bolj pripisovali portativu. Podstavek je zelo širok in ima stranice izrezane v slogu beneškega okna, sprednjo desko pa v podobni, le močno razpotegnjeni formi. Za sapnico, ki je v spodnjem delu, je prostora relativno malo

in je ta zelo nizka. Stranski opori sta preprosti pokončni deski. Klaviatura je položena na poličasto razširitev sapnice. Tipke so na videz vse nenavadno široke, najbližja izrazito in skoraj kvadratna, potem pa se le delno zožujejo zaradi poskusa geometrične perspektive. Izrisan imajo rob in čelo, vključno s vrhno ploščico, ki naprej sega nekoliko čez vsako diatonično tipko. Vzorec klaviature je ne glede na to, kje začnemo oziroma kako podobo obrnemo, sodobno kromatičen. Tipk je skupaj 25 ali 26, od teh 5 kromatičnih v obeh oktavah. Glede na piščali je zaporedje obrnjeno, torej so basi na oddaljeni strani in ima klaviatura obseg f-f². Dolžina piščali bi glede na proporce telesa ustrezala takšnemu 'kvintnemu' obsegu. Ni izključeno, da je spodnja oktava kratka, torej funkcionalno diatonična. Debelina prvih štirih vidnih piščali (in posledično še zadnjih treh ali štirih) bi to potrdila (če niso burdonske, kar pa ni mogoče ugotoviti zaradi prekritosti dela podobe). Torej bi bil obseg lahko na najbolj oddaljeni strani za tipko večji, zaporedje pa: c, f, d, g, e, a, b itd., Če pa je je zrcaljenje nedosledno, se klaviatura začne v bližnjem delu slike na H in sega do c² (ali d² brez cs²). Obe različici glasbil s tipkami sta v tistem času obstajali. Proporci posameznih tipk, tako svetlejših kot temnejših se zdijo blizu proporcem tipk Henrija Arnauta. Povsem v ospredju na boku klaviature je večja plošča, kjer je prikazan zelo majhen vzvod. Namen ni jasen, možno pa je, da gre za registrski poteg, ki potencialno odpre dodatne piščali v diskantnem delu. Lahko pa je tudi del mehanizma za transponiranje.

Piščali so jasno menzurirane. Obodi so lepo senčeni, zgornje odprtine precizno naslikane. Skupaj jih je 16 v sprednji vrsti in domnevno 16 v drugi, kar pa ni skladno s klaviaturo. Lepo so vidna usta, vtisnjene spodnje ustnice in predvsem gotsko oblikovane zgornje ustnice pri večjih piščalih. Zaradi poškodbe ometa je 12 piščali vidno le deloma. Glasbenica ima obe roki na klaviaturi, na svetlejših tipkah. Prsti so naslikani skupaj tako, da se v levi le kazalec in sredinec dotikata tipk. Podobno se zdi za desno roko, ki je sicer nekako vrinjena.

Druga glasbila: **1 oprekelj, 1 lutnja, 1 viola, 1 psalterij, 1 harfa, 1 klaviciter, 1 pevec. Na steni: 1 rebek, 1 lutnja, 3 pevci.**

Katalogi: SAL_453 HFS_018 Dehio_Kärnten_2001_85
Kuret 94

Literatura: Tammen, Björn R. 2000. Musik und Bild im Chorraum mittelalterlicher Kirchen 1100-1500. Berlin: Reimer, Dietrich. S319, 464
<> Henning, Uta. »Zur frühen Ikonographie des Clavicytheriums: Eine Entdeckung in Kärntens Schatzkammern. V Musik muss man machen: Eine Festgabe für Josef Mertin zum neunzigsten Geburtstag, 325–32. Wien: Vom Pasqualatihaus, 1994.

Dunaj = Wien (AUT) – Museum Untereres Belvedere

Muzej Belvedere, inventarna oznaka 4922
(Hinderkinder Madonna)

Marija z Detetom

Izvirna lokacija: **Österreich, Gurk / Krka**

Avtor in čas: **Konrad iz Brež (von Friesach), 1445c**

Upodobitvena tehnika: **tempera na les**

Opis:

Oltarna slika Hinderkircher-Madona Konrada iz Brež je bila naslikana pred letom 1445. Prikazuje Marijo z Detetom, pred katerim kleči krški kanonik Hinderkircher. Podoba je sredinski del krilnega oltarja, ki se je zaprla z dvema vratom, prav tako poslikanima, od katerih je eno še ohranjeno, drugo s podobo svete Eme pa je pogrešano. Marijin tron obdaja v brokat oblečena struktura, na kateri je sedem angelov. Trije so pevci, štirje igrajo na glasbila. Dva majhna angela sta tudi v marijinem svetniškem siju. Izvirna lokacija ni znana, pred predajo v muzej pa je bila pri Svetem Petru nad Krko in nekaj časa v cerkvi nemškega reda v Brežah.

Iz masivnega podstavka s sapnico in klaviaturo se dvigne 36 dokaj podobnih piščali v štirih vrstah, ki so utrjene s pravokotnim obročem. Po barvi sodeč so vse enako dolge, cilindrične in zgoraj odprte, po perspektivi pa padajo od glasbenikove brade proti stebru, za katerega se delno skrivajo.

Morda gre za miksturni portativ. Meh ni viden, razen če je po vzoru majhnih portativov naslikan kot podstavek; vendar ob takšni razlagi nista logična naslonitev na koleno in tako veliko število piščali. Klaviatura ima gumbne tipke v dveh vrstah. Angel igra vsaj s štirimi prsti desne roke, prstanec je bolj dejaven, palec ni viden.

Druga glasbila: **1 rebek, 1 lutnja, 1 harfa, 3 pevci**

Katalogi: SAL_425 HFS_279

Literatura: Höfler, Janez. 1981. Die gotische Malerei Villachs: Villacher Maler und Malerwerkstätten des 15. Jahrhunderts. Neues aus Alt-Villach. Villach: Museum der Stadt Villach. S98 <> Rathe, Kurt. »Aus der Frühzeit der Kärntner Tafelmalerei«. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien, 1935, 49–72. <> Höfler, Janez. 1987. Die Tafelmalerei der Gotik in Kärnten (1420-1500). Aus Forschung und Kunst. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten.

Fladnitz = Blatnice (AUT) – Pfarrkirche hl. Nikolaus

cerkev svetega Nikolaja,
strop cerkvene ladje ob zračni odprtini

Izvirna lokacija: **Österreich, Fladnitz / Blatnice**

Avtor in čas: **nepoznan, 1500 x 1512**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Cerkev v Blatnicah v porečju zgornje Rabe je bila poslikana v prvem desetletju 16. stoletja. Glasbeniki so naslikani okrog osrednje zračne line. Angel v polstoječi portativ drži tako, da je ta nanj naslonjen le na vogalu. Širok čezramenski pas modrikaste barve je pritrjen na sredini pod klaviaturo.

Sapnica je škatlasta, z izrezom vijugastega oklepaja na krajši

oporni stranici. Nazaj je nekoliko podaljšana, spredaj pa ne. Mehova sta dva, vodoravno nameščena, polkrožna kovaška, odlično izrisana, z utežmi in gubami, zapornima ventiloma in ročico za dvigovanje. Oba sta razprta na enako višino.

Stranski opori sta široki, zgoraj ravno prirezani, spodaj v celem spojeni s stranico sapnice. Piščalna opora poševno deli piščalne odmevnike na polovice. Piščali 'presevajo'. V prospektu je 14 piščali, ki imajo lepo naslikana usta z jasno večjo zgornjo in manjšo spodnjo ustnico. Noge so spodaj rahlo zožene, kar je vidno predvsem pri sredinskih piščalih. Vsaj načelno je 14 piščali tudi v drugi vrsti, ki se naslanja na zadnjo polno steno ali letev, ki teče povsem zgoraj ob piščalih. Zadnja vrsta piščali je v parih s prvo, razen v basih, kjer so nekoliko izmenične – kar pa zakrije leva roka. Vtis je, da ima druga vrsta piščali nekoliko ožji premer.

Klaviatura pod piščalmi ima 16 tipk, ki so nekoliko temnejše od sicer svetlega okvira. Tipke so kvadraste oblike, spodaj s senco. Vendar sta po dve tipki na vsaki strani drugačni: basovski sta temnejši, diskantni pa v barvi okvira; morda to nista tipki. Slikar je verjetno iskal skladnost s številom piščali, torej 14 tipk. Nad klaviaturo je izrazito temna črta, ki se sklene pred stranskim robom. Morda predstavlja vodilo za zatiče, ki sicer niso naslikani.

Položaj desne roke je pravokoten na klaviaturo. Angel jo drži nad njo in tako nobene tipke ne pritiska. Vidni so štirje prsti, palec ne. Posebnost je položaj leve roke, s katero se s štirimi prsti steguje čez del basovskih piščali. Razlagi sta dve: da piščali uglašuje, ali pa jih zapira in jim s tem spreminja tonsko višino, lahko tudi za eno oktavo, medtem ko z desno pritrjuje zatiček.

Druga glasbila: **1 rebek, 1 lutnja, 1 timpanišica (?)**

Katalogi: SAL_nima Dehio_Steiermark_1982_103

Literatura: Lanc, Elga. 2002. Die mittelalterlichen Wandmalereien in der Steiermark. 2 2. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. s86 <> Kaindl, Heimo, in Alois Ruhri. Pfarre und Kirche St. Nikolaus Fladnitz/Teichalm (700 Jahre Pfarre), 2011.

Freistadt = Cahov (AUT)

– Lieberfrauenkirche

cerkev svete Marije,
zunanost južne stene, nad vhodnimi vrati

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Österreich, Freistadt**

Avtor in čas: **nepoznan, 1484**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Marijina cerkev pri Čeških vratih v Freistadtu (češko Cáhlov) je arhitekturno nespremenjena od leta 1422, ko so jo sezidali na mestu prejšnje, ki je pogorela. Nad južnim portalom je upodobljeno Marijino kronanje, nad sliko v zidu pa letnica 1482, zato sklepajo, da je slika nastala tega leta ali najkasneje 1484.

Vsebina je zaradi erozije skoraj neprepoznava. Vidno je le, da osrednji motiv spremljata dva angela na lutnji in portativu. Portativ ima piščali v dveh vrstah.

Druga glasbila: **1 lutnja**

Katalogi: SAL_434

Literatura: Geistberger, Johannes. »Mariä Krönung. Die gekrönten Gnadenbilder Mariens«. Christliche Kunstblätter 48, št. 8 (1907): 85–87. <> Die Liebfrauenkirche in Freistadt. Kirchenführer, Plöchl Druck.

Fürstenfeld (AUT)

– Augustiner-Eremiten-Kirche

avguštinska cerkev, južna stena ladje, ob pevskem koru

Izvirna lokacija: **Österreich, Fürtenfeld**

Avtor in čas: **Johannes Aquila, 1390 x 1400**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Prvotna avguštinska cerkev v Fürstenfeldu je bila dograjena 1368. 1503 in 1685 zgorela in potem popravljena. V 3. četrtini 18. stoletja je bila barokizirana, vendar je od prejšnje ostal prezbitერიj in nekaj segmentov zidov ladje, ki jih zdaj sekajo novi stebri. Gotske zidne slike so bile razkrite 1968. Johannes Aquila je podpisan v prezbitერიju: »orare deum per animam johanne aquila picture«.

Slika moža s portativom je na bočni strani pod korom. V nekakšnem gradu so zgoraj tri line z glasbeniki, poleg portativa še lutnja in rebek ali viela. Upodobitev je majhna, zato podrobnosti niso povsem razločne.

Portativ je po velikosti in v osnovnih potezah deloma podooben onemu iz Martjancev. Vendar se v podrobnostih bistveno razlikuje. Spodnji zaboj s sapnico je očitno velik in verjetno predstavlja tudi spodnji meh, ki ga glasbenik stiska z navzgor obrnjeno levo dlanjo. Iz slike ni razvidno, ali sedi ali stoji. Piščalne opore so neizrazite ali pa jih ni. Na desni tudi

ni jasno, ali gre za piščal ali oporo. Pod piščalmi je visoka deska, morda okrašena s pikami. Pod njo so krevljasto oblikovani ventili, ki nadomeščajo tipke. Po številu in metriki jih je verjetno 6, dobro sta vidna 2, še posebej njuna oblika, ostale domnevne in deloma skrite, so zaradi zidnih poškodb skoraj neprepoznave.

Piščalje je obrnjeno. Menzuriranja ni. Druga basovska piščal na desni strani je konična. Tudi ostale proti diskantu morda niso povsem valjaste. Če je prva struktura oporna deska, koničnost lahko nakazuje, da so kot burdoni naslikani jezičniki z odmevniki, kar je sicer manj verjetno, ne pa izključeno. Usta pri srednjih melodičnih piščalih so jasno vidna, v temnejši barvi in relativno visoko naslikana. Noge niso stožčaste.

Mož z brki igra z desno roko. Položaj palca in kazalca – vsi so sicer naslikani – nakazuje, da gre za izvlečne ventile, glasbenik pa jih prijemlje od spodaj, kar je drugače kot v Turnišču, kjer jih vleče od zgoraj.

Druga glasbila: **1 lutnja, 1 rebek / gosli**

Katalogi: SAL_222 Dehio_Steiermark_1982_122

Literatura: Marosi, Ernő. 1989. Johannes Aquila und die Wandmalerei des 14. Jahrhunderts: Tagungsbeiträge und Dokumente aus den Sammlungen des Landesdenkmalamts, Budapest ; [Beiträge der Tagung von 15. - 20. Oktober 1984 in Velem ...] = Johannes Aquila és a 14. század fal-festészete. Budapest: Inst. für Kunstgeschichte der Ungarischen Akad. der Wiss. <> Höfler, Janez, Johannes Aquila, Janez Balažic, in Marjan Smerke. 1992. Johannes Aquila. Zbirka Panonika. Murska Sobota: Pomurska zal.

Gorica = Gorizia (ITA)

– stolnica svetih Hilarija in Tacijana

stolnica, strop južne kapele, nekdanje zakristije

evangelisti z angelskim orkestrom

Izvirna lokacija: **Italia, Gorica / Gorizia**

Avtor in čas: **nepoznan, 1490c**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Nekdanja zakristija danes predstavlja prehod v ozadje prezbitarija. Poslikave poleg portativa kažejo še druga glasbila.

Angel s pozitivom stoji ali pa je deloma naslonjen na visok sedež. Glavo ima obrnjeno stran od orgel. Desno nogo ima podstavljeno pod glasbilo in se zdi, da ga nekako podpira. Vendar se izkaže, da glasbilo lebdi ali pa je morda zadaj pritrjeno na vzporedno steno. Mehov ni videti. Da ne gre za portativ, ampak pozitiv, kažejo velikost, postavitve z basovskimi piščalci stran od glasbenika in uporaba obeh rok za igranje.

Sapnica, če je pod klaviaturo, je izjemno plitva; v takšnih proporcijah palična mehanika skoraj ni izvedljiva, zato gre morda za drugačen mehanizem. Klaviatura iz pravokotnih deščic ima 18 do 20 tipk; 9 je vidnih na basovski strani, ostale so pokrite z rokami.

Piščali, ki jih je spredaj 11, so enakega premera, na sprednji strani oprte s tanko usločeno letvico. Ob straneh jih omejujeta dve pokončni opori. Basovska je v spodnjem delu neob-

ičajno razširjena. Piščalna deska je nizka, posamezne piščali so pri nogi nekoliko zožene, vmes pa se na nekaterih mestih vidi druga vrsta, od katere nobena piščal zgoraj ne izstopa. Na tretji in četrti piščali je slikar morda poskušal naslikati usta in zgornjo ustno. Dolžina piščali kaže, da so spodnji štirje toni morda zvočno razmaknjeni za cel ton, naprej pa kromatično v dveh vrstah, torej npr. FGAHc-d1. Sedma piščal od leve je pol krajša od prve, torej v intervalu oktave.

Tehnika igranja je neobičajna. Leva roka ima 5 ravnih prstov, kot bi bila brez palca. Desna roka je stisnjena in zmazana, vendar je manšeta rokava jasno vidna; obseg klaviature ji skoraj ne dopušča igranja. Angel igra le v diskantnem delu. Tudi sicer so proporci telesa in ostalih naslikanih prvin očitno prilagojeni tako, da zapolnijo trikotno ploskev med gotskimi rebri.

Druga glasbila: **1 lutnja, 1 oprekelj, 1 harfa, 1 veliki boben, 1 prečna flavta, 1 S-trobenta, 1 kitara**

Katalogi: Kuret 78, 97, 109, 113, 114, 121, 129, 132; 54, 56, 57, 59, 112

Goropeče (SLO) – cerkev svetega Miklavža

cerkev svetega Miklavža, prezbiterij, levo od glavnega oltarja

Kristus

Izvirna lokacija: **Slovenija, Goropeče pri Ihanu**

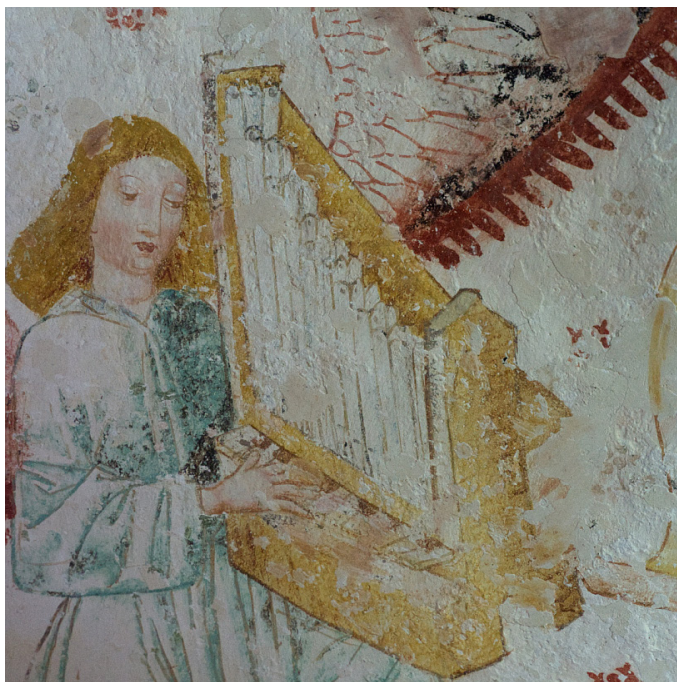
Avtor in čas: **krog mojstra Bolfganga, 1480c**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Angel ima na levem kolenu naslonjen izjemno velik portativ, ki je obrnjen skladno z današnjim standardom. Sapnica s podstavkom je visoka in na krajši stranici pri dnu globoko izrezana. Hkrati tudi presenetljivo daleč sega nazaj pod meh, ki je le delno viden in je nameščen na zadnji strani. Stran-

ska opora na basovski je zgoraj ravno prirezana. Njen rob je temnejši in ornamentiran. Na diskantni strani je opora zgoraj zaključena v topi trikotnik, na ploskvi pa so vidne strukture; morda okras ali celo potegi registrov – na kar bi lahko sklepali glede na število piščali in velikost celote. Ker so piščali zgoraj enako prirezane, bi lahko drug (polovični) register stal na dvignjeni piščalni deski, ki bi stala na višini te strukture.

Portativ ima za piščalmi nameščeno polno desko, za katero je viden nekakšen izrastek, morda del meha.

Klaviatura ne leži na sapnici, ampak jezičaste in kvadratno zaključene tipke štrlijo iz podpiščalnega dela glasbila. Belih tipk je 11, kar bi ustrezalo trem piščalnim vrstam s po 11 piščalmi, vendar so vmes tudi krajše črne oz. kromatične tipke. Čeprav ni skladno s številom piščali se zdi, da je slikar imel pred seboj idejo o klaviaturi z oktavo in pol. Najprej je risal od g1 v diskantu navzdol do roke, kjer sta h in b. Na drugi strani je začel s spodnjim c in naslikal do roke vključ-

no tipko e. Kar je pod roko, je stisnjeno. Mogoče je torej sklepati, da je tipk skupaj 19, kromatično od c do g1. Piščali so zelo svetle, okrogle v premeru in ozko vendar vse enako menzurirane. Usta so bila naslikana pri vseh spredaj stoječih; noge so zožene.

S prsti, na katerih so razvidni nohti, niso pa izrazito dolgi, igra tako, da ima na klaviaturi tudi palec. Le mezinec je prost, čeprav glede na pozo ni izključeno, da ga je uporabljal.

Druga glasbila: **1 oprekelj**

Katalogi: Kuret 72, 97, 111, 115, 129; 41, 42, 114

Literatura: Höfler, Janez. 1999. »O Mojstru Bolfgangu in nekaterih pogledih na srednjeveško stensko slikarstvo v Sloveniji«. Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem, 343–64. <> Höfler, Janez, Marjan Smerke, Janez Gril, Slavo Šerc, Oskar Simčič, in Vania Gransinigh. 1996. Srednjeveške freske v Sloveniji. I Gorenjska. Ljubljana: Družina. <> Stelè, Francè. 1969. Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja. Ljubljana: Sloven. Matica Ljubljana. <> Stelè, Francè, Mauro Sarri, in Mario Falsini. 1973. Gotsko stensko slikarstvo. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Gradec = Graz (AUT)

– Universalmuseum Joanneum

Muzej Joanneum, (St. Lambrecht Strahlenkranzmadonna)

Marija z Detetom

Izvirna lokacija: **Österreich, St. Lambrecht**

Avtor in čas: **(štajerska šola), 1420c**

Upodobitvena tehnika: **tempera na les**

Opis:

S tempero poslikana lesena plošča, ki jo hrani Universalmuseum Joanneum v Gradcu (Inv.-Nr.: L 11), je del večje oltarne slike iz časa pred 1420, domnevno iz benediktinske opatije St. Lambrecht na Zgornjem Štajerskem. Lokacija delavnice ni znana. Arthur Saliger ugotavlja češki vpliv in jo povezuje s kraljem Karlom IV (1316–1378) oziroma du-

najsko delavnico, ki je v njegovem času nastala. Kronano Marijo z Jezusom obkroža sonce in 12 angelov v kamaje (camaieu) tehniki, polovica z glasbili.

Angel na zgodnji polovici desne strani kroga z desno roko igra portativ, ki je naslonjen na levo stegno. Nekoliko razširjen portativov podstavek se nadaljuje v zaboj s sapnico na kateri je s sprednje strani klaviatura. Šest enakih letvičastih tipk je vidnih, pod roko sklepamo na še kakšno. Meh je zadaj pritrjen na svojem zgornjem robu in se verjetno z eno samo gubo širi navzdol; roka za poganjanje je deloma vidna. Piščali so obkrožene s pokončnimi ploščatimi oporami s treh pravokotnih strani, basovske, zadnje in diskantne. Ob angelovem telesu izstopa 5 burdonskih piščali, ki so zgoraj poravnane, in od katerih sta v pročelju dve. Sledi 6 parov enako visokih melodičnih piščali. Usta vseh pročelnih piščali so izrisana, ustnice so vtisnjene. Angel proti tipkam steguje štiri prste desne roke. Palec ni viden, sredinec je rahlo upognjen in kaže na igranje. Pri ostalih prstih ni razvidno, da bi igrali.

Druga glasbila: **1 gosli, 1 psalterij, 1 harfa, 1 lutnja, 1 nepozano brenkalo**

Katalogi: SAL_290

Literatura: Federhofer, Hellmut. 1971. Musikleben in der Steiermark. Graz. s227 <> <https://www.museum-joanneum.at/alte-galerie/ausstellungen/ausstellungen/ewigkeit-und-abbild/maria/thronende-madonna-im-strahlenkranz> <> Saliger, Arthur. »Orgel-Darstellungen«. V Die Riesenorgel im Wiener Stephansdom, uredil Konstantin Reymaier, 134–45. Regensburg: Schnell & Steiner GmbH, 2020.

Grades = Marija Gradec (AUT) **– Wahlfahrtskirche hl. Wolfgang**

romarska cerkev svetega Bolfenka, glavni oltar

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Österreich, Grades / Marija Gradec**

Avtor in čas: **Beljaška delavnica (mlajša), 1520c**

Upodobitvena tehnika: **plastika v lesu**

Opis:

Romarska cerkev svetega Bolfenka je danes podružnica župnije v Gradesu v dolini reke Motnice (Metnitz). Gotska zgradba, ki je v izvirnem stanju, je bila dograjena 1474, glavni oltar z Marijinim kronanjem pa je izdelala mlajša Beljaška delavnica okrog leta 1520. Med angeli so glasbeniki s harfo, lutnjo, dolgim brez loka, dvema kornetoma in več pevcev.

Portativ na skrajni desni strani stoji na podstavku in ima (značilno za beljaško delavnico) visok spodnji del s sapnico. Piščali so uokvirjene z zadnjo steno in strehastim baldahinom z valovito spodnjo stranico. Piščali je sedem in niso menzurirane; stojijo enakomerno padajoče, ustnice imajo vtisnjene, usta pa jasno naznačena. Meha ni. Podolgovatih tipk je 11, vse so enake. Angel stoji igra z desno roko, stilizirano s štirimi prsti brez palca.

Druga glasbila: **1 harfa, 1 lutnja, 1 rebek, 2 korneta, pevci**

Katalogi: SAL_635 HFS_049 Dehio_Kärnten_2001_320
Kuret nima

Literatura: Demus, Otto. Kunst in Kärnten. Klagenfurt, 1934. sl. 442

Gurk = Krka (AUT) **– Schatzkammer Museum**

Muzej Zakladnica; prvotno v cerkvi svetega Lenarta
v Spodnjih Humčah, gotsko okno v prezbitერიju

Marija z Detetom

Izvirna lokacija: **Österreich,**
Spodnje Humče / Untergunschach

Avtor in čas: **nepoznan, 1460c**

Upodobitvena tehnika: **barvno steklo**

Opis:

Muzej stolnice v Krki (Schatzkammer Gurk) razstavlja različne predmete z območja škofije, med katerimi so vsaj pri devetih eksponatih prisotna glasbila. Poslikano steklo iz podružnične cerkve sv. Lenarta v Spodnjih Humčah /Untergungtschach/ nad Marijo z Jezusom in pobožno ženo prikazuje dva glasbenika z lutnjo in portativom. Podobo datirajo v sredino 15. stoletja.

V okvir rumene barve je umeščena ena vrsta piščali, ali morda dve, v padajočem zaporedju. Spredaj se naslanjajo na poševno prečko, ki povezuje stranici. Vidni sta dve burdonski piščali. Piščali so cilindrične in imajo vidna piščalna usta. Tipke so jezičaste, vendar podrobnosti in njihovo število ni določljivo. Razporejene so v eni vrsti. Viden je nosilni pas, meh pa ne. Angel portativ objema in igra z desno roko na diskantno stran klaviature.

Druga glasbila: 1 lutnja

Katalogi: SAL_285 HFS_064 Dehio_Kärnten_2001_985
Kuret nima

Literatura: Mahlknecht, Eduard. 2017. Schatzkammer Gurk: das Museum sakraler Kunst aus Kärnten : Museumskatalog mit einführenden Texten zu den Epochen und Themen sakraler Kunst in Kärnten. Klagenfurt am Wörthersee: Verlag des Kärntner Landesarchivs.

Heiligenkreuz (AUT) – Zisterzienstift

cistercijski samostan, zdaj v Kunsthistorisches Museum na Dunaju; podrobnosti prvotne lokacije niso znane

Izvirna lokacija: **Österreich, Heiligenkreuz**

Avtor in čas: **(avstrijska šola), 1400 x 1420**

Upodobitvena tehnika: **tempera na les**

Opis:

V galeriji cistercijske opatije Svetega Križa (Heiligenkreuz) v Spodnji Avstriji se je ohranil štiridelni slikarski program, ki je bil ustvarjen za dvojna lesena vrata krilnega oltarja. Podobe so od leta 1926 v dunajskem Muzeju umetnostne zgodovine (Kunsthistorisches Museum Wien). Stroka avtorja imenuje Meister von Heiligenkreutz, ki mu pripisujejo francoske vplive. Natančna lokacija oltarja s temi krili v opatiji ni znana. Delo je datirano v leta med 1400 in 1420. Na not-

ranji strani je na eni strani prikazano Marijino oznanjenje, na drugi pa sveta Katarina Aleksandrijska z Marijo in malim Jezusom. V naslikani desni stavbi za Katarino in Marijo sta dve okni, skozi katera so vidni štirje glasbeniki.

Levo, v spodnjem okenskem vogalu omenjen naslikane stavbe, je prikazan vrhnji del portativa, in sicer višja stranska opora, del sapnice in sedem ali osem piščali, ki so z vidne strani oprte s prečno letvijo. Na piščalih so nakazana usta. Zdi se, da glasbenik igra z zadnje strani, kar pomeni, da so piščali padajoče po današnjem standardu. Mlajša oseba na njegovi levi ima morda vlogo mehača. Podrobnosti igralne tehnike niso vidne.

Druga glasbila: **pevci**

Katalogi: SAL_319

Literatura: Frey, Dagobert: Die Denkmale des Stiftes Heiligenkreuz Wien, Krystall-Verl. 1926 <> Guido Messling. 2019. »Der Meister von Heiligenkreuz (Wiens erste Moderne - Visuelle Konstruktion von Identität im 15. Jahrhundert 11. - 14. April 2019)« <> B. Kurth, Französische Tafelbilder aus der Wende des XIV.J11s. in österreichischen Sammlungen, in der Zeitschrift für bildende Kunst 1922, 14. <> E. Buchner, Eine Gruppe deutscher Tafelbilder vom Anfang des XV. Jhs. in Beiträge zur Geschichte der deutschen Kunst, Bd. 1 [124]. S. 6f.) (Abb. 159—162.)

Hrastovlje (SLO) – cerkev svete Trojice

cerkev svete Trojice, navpična stena okrog apside,
listna/desna stran

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Slovenija, Hrastovlje**

Avtor in čas: **Janez iz Kastva, 1490**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

V cerkvi v Hrastovljah je na pročelnem obodu osrednje apside upodobljen motiv Marijinega kronanja, kjer osrednje like

obkrožajo angeli z glasbili. Portativa sta dva, postavljena simetrično v spodnjem delu slike.

Desna podoba je v konturah bolj ohranjena in nam omogoča nekoliko bolj zanesljiva sklepanja o tehničnih lastnostih glasbil. Angel ta portativ drži v naročju, oziroma ima glede na svoje telo v skoraj vzporedni legi naslonjenega na levo koleno. Zgornji levi del portativovega okvira mu sega do desnega ramena, na drugi strani pa do temena. Tudi tu je skrajna piščal nekoliko skrita za okvir, kar skupaj z očitnim poskusom naslikati nekoliko perspektive pomeni, da glasbilo s telesom in vzporedno.

Les je svetel, spodaj je škatlasta sapnica z vzdolžno temnejšo črto po sredini. Nad njo je okvir in enovrstna klaviatura iz letvic, ki so nekakšni podaljški vsake posamezne piščali (kar sicer ni vidno pri vseh). Okvir je nekoliko okrašen, oporna prečka za piščali pa nekaj ožja kot tista na levem glasbilu. Okrogle piščali so enakih menzur. Zoženost v predelu nog morda nakazuje temnejša barva – vendar je ta tudi zgoraj, kar bi pomenilo konične piščali. Piščali so sicer pod in nad prečko nekoliko zamaknjene. Menzure so enake kot la levih orglah.

Glasbenik ne igra, ampak z dolgimi stegnjenimi prsti kaže proti klaviaturi. Tudi palec je viden.

Druga glasbila: še 1 portativ, 1 cister (?), 1 trobenta/bucina, 1 lutnja, 1 rebek/gosli. Stranska stena: 1 boben, 1 S-trobenta, 1 trobenta

Katalogi: Kuret 38, 46, 75, 97, 102, 109, 114, 115, 119, 126, 128, 129; 50, 51

Literatura: Bistrović, Željko, Ivo Pervan, in Alina Lovrečić Carli. 2015. Šareni trag istarskih fresaka = Pisana sled istrskih fresk. Pula: Istarska županija = Istrska županija = Regione istriana. <> Höfler, Janez. 1997. Srednjeveške freske v Sloveniji. II Primorska. Ljubljana: Družina. <> Höfler, Janez. 2000. »Umetnost srednjega veka na Slovenskem – slikarstvo (skripta v dodelavi)«. <> Jakovčič, Jugo, Tomislav Vignjević, Darko Darovec, in Vladimir Torbica. 2006. Istarske freske - Gli affreschi istriani - Istrske freske - Frescoes of Istria. <> Kos, Koraljka. 1967. »Muzicirajoči angeli v cerkvi sv. Jurija v Lovranu«. Muzikološki zbornik 3: 22–31. <> Kos, Koraljka. 1969. Muzički instrumenti u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske. Zagreb: Muzička akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za muzičko umjetnost. <> Koter, Darja. 2008. Musica coelestis et musica profana: glasbeni motivi v likovni dediščini od severne Istre do Vremske doline. Koper; = Capodistria: Pokrajinski muzej Museo regionale. <> Križnar, Anabelle. 2006. Slog in tehnika srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem. ZRC SAZU, Založba ZRC. <https://doi.org/10.3986/9789610504313>. <> Tuksar, Stanislav, ur. 2000. Srednjovjekovne Glazbene Kulture Na Istočnoj i Zapadnoj Obali Jadrana Do Početka 15. Stoljeca: Radovi s Međunarodnog Muzikološkog Skupa Održanog u Splitu, Hrvatska, 21. - 24.05.1997 = Mediaeval Music Cultures on the Eastern and Western Shores of the Adriatic until the Beginning of the 15th Century. Muzikološki Zbornici 8. Zagreb: Hrvatsko Muzikološko Društvo.

Hrastovlje (SLO) – cerkev svete Trojice

cerkev svete Trojice, navpična stena okrog apside,
evangeljska /leva stran

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Slovenija, Hrastovlje**

Avtor in čas: **Janez iz Kastva, 1490**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Na levi upodobitvi brez težav opazimo, da angel stoji s samo nekoliko naprej pomaknjenim desnim kolonom. Portativ sega od kolena čez vrh glave in je s svojimi neobičajnimi

proporci izrazito visok, kot bi bila dva eden vrh drugega. Pričakovali bi nosilni pas, a ga ni videti. Slika daje vtis, da angel glasbilo drži v naročju in ima obrnjenega s klaviaturo proti nam. Vendar je iz širine vidnih prsi razvidno, da je portativ postavljen ob strani in pravokotno na osebo, ter da z levo roko z lahkoto sega navzdol.

Okvir je nakazuje material svetlega lesa. Spodnji zaboj – domnevno sapnica in morda meh – je v osnovi pravokotne oblike, brez vidnih nog. Stranski opori imata nenavadno debel profil. Okrasja ni videti, vendar ga ne moremo izključiti. Tudi prečna letev, ki je skoraj vodoravna, je nenavadno masivna in dodatno obrobljena s temnejšo barvo, ki morda ponazarja senco.

Piščali je šest, podrobnosti ust ali nog niso naslikane. Skrajna sopranska na desni strani ob telesu je stisnjena oziroma delno vdelana ob leseno oporo, a se zgoraj jasno vidi okrogla odprtina odmevnika. Premeri so enaki, ozki; razlike v dolžini so neznatne, vtis je, da so manjše od poltona. Na prvi pogled so piščali postavljene v danes običajnem redu od leve z basom do desne v diskantu, pod njimi pa je klaviatura. V tem primeru bi glasbenik za igranje uporabljal levo roko, ki je na sliki vidna, in takšne so tudi dosedanje razlage.

Vendar je možna tudi razlaga, da portativ gledamo z zadnje strani in so torej piščali razporejene zrcalno od današnjega standarda, glasbenik pa ga igra z desno roko. To utemeljimo z naslednjimi podrobnostmi. Prvič, na mestu, kjer bi pričakovali klaviaturo, so naslikani nekakšni nepravilno razporejeni polkrožni mešički, ki bi kot celota bolj predstavljali gubo primitivnega meha kot letvice ali gumbe klaviature. Drugič, vodoravna oporna letev pred piščalmi je relativno visoka, kar še enkrat višja od tiste na desni strani; če sledimo simetriji bi torej prej lahko bila zadnja kot sprednja. Tretjič, pokončna opora na strani glasbenikovega telesa je tako široka, da zakriva skoraj ves premer zadnje piščali, ki je s sprednje strani morda vidna v celoti. Odprto vprašanje v primeru te razlage ostaja le namestitev glasbila na desno koleno.

Podrobnosti klaviature torej niso vidne, očitno pa angel ne igra, ampak se ravno pripravlja oziroma je ravno odnehal tlačiti domnevni meh ali igrati domnevno klaviaturo – odvisno katero razlago imamo za bolj verjetno. Štiri prste leve roke ima iztegnjene in vzporedno; dolgi so in z nohti. Palca ni videti.

Druga glasbila: še **1 portativ**, **1 cister (?)**, **1 trobenta/bucina**, **1 lutnja**, **1 rebek/gosli**. Stranska stena: **1 boben**, **1 S-trobenta**, **1 trobenta**

Katalogi: glej zgoraj

Literatura: glej zgoraj

Innsbruck (AUT)

– Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum

Tirolski muzej Fernandeum, inventarna oznaka 1071

Marija z Detetom

Izvirna lokacija: **Italia, St. Sigismund, Pustertal**

Avtor in čas: **Mojster iz Sigismunda (= Brunecker Maister), 1430 x 1435**

Upodobitvena tehnika: **plastika v lesu**

Opis:

Med deli gotskega krilnega oltarja iz cerkve sv. Sigismunda v Pustriški dolini (Pustertal, Val Pusteria), ki ju hrani Deželni muzej v Innsbrucku pod inv. št. 1071, sta v lesu upodobljena angela muzikanta s portativom in lutnjo. Portativ ima dve vrsti po pet piščali, ki niso menzurirane, njihova višina pa pada. Oltar datirajo v čas okrog 1430, avtorja pa imenujejo Mojster iz Brunecka (Brunecker Meister) oziroma Mojster pri Sv. Sigmundu. Večina gotskega oltarja je ohranjena na izvirnem mestu.

Druga glasbila: **1 lutnja**

Katalogi: SAL_250

Literatura: F.-H. Hye: Der Altar von St. Sigmund im Pustertal: ein Denkmal zur Erinnerung an die Geburt Herzog Sigmunds des Münzreichen?. In: Der Schlern, 46.1972, S. 120–124 <> Theodor Müller: Gotische Skulptur in Tirol. Tyrolia-Verlag, Bozen-Innsbruck-Wien 1976, S. 23, 432, Abb. 68, XVI, XVII, 69. Theodor Müller navaja v Gotische Skulptur in Tirol, str.23. <> E. Egg: Zur Brixener Malerei in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts. In: Der Schlern 41 (1961), S. 87–94 <> Schubert, Eva. 1994. Tiroler Ausstellungsstraßen: Die Gotik: eine Initiative der Tirol Werbung. Mailand: Ed. Charta.

Judenburg (AUT) – Sankt Magdalena Kirche

cerkev svete Magdalene, okno v prezbiteriju, listna stran

Izvirna lokacija: **Österreich, Judenburg**

Avtor in čas: **nepoznan, 1390c**

Upodobitvena tehnika: **barvno steklo**

Judenburg je v srednjem veku veljal za eno najbolj razvitih obrtniških mest na Štajerskem. Cerkev svete Magdalene je bila dograjena v drugi tretjini 14. stoletja. V njej so iz gotike ohranjene stenske poslikave, razkrite v začetku 20. stoletja in brez upodobljenih glasbil, ter obarvana okna. Podobam Kristusovega življenja in svetnikov se pridružujejo angeli z napisnimi trakovi in grbi lokalnih.

Stilizirana podoba portativa, na katerega igra svetnica, je umeščena v nišo z rdečim portalom in zgoraj dodanima palmovima vejama. Konture so izvedene v svincu, podrobnosti znotraj posameznega stekelca so ponekod dobro vidne, vključno izraz na obrazu. Pri zgradbi ohišja – dobro se vidi oblika spodnjega dela in diskantna opora – je opazna zaobljenost vseh robov. Sprednja poševna prečka je tanka, morda dvojna, in nameščena pri vrhu piščali. Tipke na ugreznjeni klaviaturi niso razločljive.

Piščali v ospredju je 14, noge so spodaj ožje. Vidna je druga vrsta, zato sklepamo, da jih je skupaj vsaj 28. Predel ust je svetlejši, in z razločnimi vodoravnimi črtami.

Glasbenica igra na basovski strani klaviature z desno roko, na kateri so razvidni prsti, vendar ne do te mere, da bi bila vidna njihova dejavnost.

Katalogi: SAL_nima Dehio_Steiermark_1982_195

Klosterneuburg (AUT) **– Augustiner-Chorherrenstift Kunstsammlung**

umetniška galerija avguštinskega samostana,
inventarna oznaka G 68 (Krönung Mariens)

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Österreich, Klosterneuburg**

Avtor in čas: **(spodnjeavstrijska šola), 1480 x 1500**

Upodobitvena tehnika: **tempera na les**

Opis:

Likovna zbirka avguštinskega samostana Klosterneuburg blizu Dunaja pod inventarno oznako GM68 (prej G 68) hrani podobo Marijinega kronanja v tempera tehniki na les. Avtorja označujejo z nazivom Spodnjeavstrijski mojster (Niederösterreichischer Meister), in naj bi bil eden naslednikov Mojstra Šotskega oltarja v benediktinski opatiji Schotten na Dunaju. Delo je bilo ustvarjeno med 1490 in 1495. Poleg portativa je upodobljen angel lutnjo.

Levo od Kristusove glave je naslikano pet zaporednih piščali, za katerimi je viden angel, ki svojo levo roko steguje proti mestu, kjer običajno pričakujemo klaviaturo. Premeri piščali niso menzurirani, prat tako niso vidne nobene druge podrobnosti.

Druga glasbila: **1 lutnja**

Katalogi: SAL_433

Literatura: Wolfgang Pauker (Hg.), Katalog der Kunstsammlungen des Stiftes Klosterneuburg Samml.Kat., Bd.1 <> Otto Benesch, Die Gemäldesammlung des stiftlichen Museums, Stiftsmuseum Klosterneuburg 1937, Kat.Nr. 69

Kouřim (CZE) – kostel svatého Štěpána

cerkev svetega Štefana, kriptá,
strop kapele svete Katarine, sredina

angelski orkester

Izvirna lokacija: **Česka; Kouřim**

Avtor in čas: **nepoznan, 1410**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Zgodovinsko pomembno mesto Kouřim leži med Prago in Kutno Horo na Češkem. Naddekanijska cerkev sv. Štefana (kostel sv. Štěpána v Kouřimi) ima pod prezbiterijem bogato poslikano obokano kripto, t.i. kapelo sv. Katarine (kaple sv. Kateřiny). V kapeli iz 2. polovice 13. stoletja so freske z osrednjim motivom drevesa življenja z začetka 15. stol. Angelski zbor 24-ih glasbenikov igra glasbila, ki jih češka umetnostna

zgodovina imenuje: »portativ, fidula, loutna, žaltář (psalterij), české křídlo (harfa), trumšajt (trobenta), harfa, viola, trubka (tromba), flétna (flavta), dudy (fufe), zvonky, bubny a triangel.« Portativa sta dva, po obliki in velikosti podobna, po upodobitvi zrcalna, vendar ne zrcalna v smislu kompozicije celotnega zbora.

Zgradba obeh portativov je v primerjavi z ostalimi v obravnavanem prostoru izredno preprosta. Spodnji del je pravokoten zaboj, ki se na obeh straneh navzgor nadaljuje v preprosti stranski opori brez okrasja. Vmes je 2 krat po 7 piščali z razločno vidnimi stožčastimi nogami in piščalnimi usti. Sprednje so oprte na tanko in poševno nameščeno prečko. Velikost piščali pada in je na basovski strani nekaj manj kot enkrat večja kot na diskantni, iz česar sklepamo, da gre za enega od srednjeveških modusov. Vrhovi piščali so naslikani, odprtine senčene; menzuracija premerov ni izrazita.

Druga glasbila: **Zunanji krog: 1 portativ, 1 češka harfa, 1 zvonci, 1 triangel, 1 nedoločljiva piščal, 1 psalterij, 1 mali boben, 1 lutnja. Srednji krog: 1 psalterij, 1 nedoločljivo brenkalo, fragment, uničena podoba, 1 lutnja, 1 trobenta, 1 timanišica, še 1 psalterij. Notranji krog: 1 kitara (kvnterna), 1 lutnja, 1 kitara, 1 dude, 1 gosli, 1 portativ, 1 harfa.**

Literatura: Lacinová, Veronika. »Kostel sv. Štěpána v Kouřimi«. Thesis, Technická Univerzita v Liberci, 2014. <> Matoušek, Lukáš. »Nově objevená vyobrazení středověkých hudebních nástrojů v Kouřimi«. Hudební věda 46, št. 1–2 (2009): 5–30. <> Všecká, Zuzana. »Gotické nástěnné malby v kryptě sv. Kateřiny v kostele sv. Štěpána v Kouřimi« LVI (2008): 483–503. <> Žiláková, Mgr Renata. »Malířská výzdoba krypty sv. Kateřiny v kostele sv. Štěpána v Kouřimi«. Bakalar, Univerzita karlova, 2011.

Kouřim (CZE) – kostel svatého Štěpána

cerkev svetega Štefana, kripa, strop podzemne kapele svete Katarine, robno polje

angelski orkester

Izvirna lokacija: Česka; Kouřim

Avtor in čas: **nepoznan, 1410**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

(nadaljevanje od zgoraj)

Portativ na široko zaobljenem robnem trikotnem polju ima naslikan meh, ki ga angel drži z roko. Med lesenima ploščama sta dve gubi, med katerima je morda vmesna plošča. Tipke so na precej naprej razširjenem zgornjem delu spodnjega zaboja-sapnica. So ploščate in niso enakih širin. Nekatere so prečno deljene. Niso vse vidne, verjetno pa jih je po 14. Prsti na rokah niso razločni.

Druga glasbila: kot zgoraj

Literatura: kot zgoraj

Kutná Hora (CZE) – Chrám sveté Barbory

cerkev svete Barbare, zahodna stena glavne cerkvene ladje

Izvirna lokacija: **Česka, Kutná Hora**

Avtor in čas: **nepoznan, 1420**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Katedralo svete Barbare (Chrám sveté Barbory) na območju srebrovih rudnikov v Kutni Hori so začeli graditi 1388, gradnjo večkrat prekinili, spreminjali načrte in predelovali. Današnja podoba je večinoma iz 1905, zadnja notranja oprema pa iz 1916.

Na zadnji steni je v stranski ladji, levo od orgel, upodobljen portativ, ki ga v naročju drži angel. Zaradi uničenega ometa je od glasbenika ostal le spodnji del telesa z nogami in leva

perutnica. Podoba je izjemno velika, po oceni je višina portativa več kot 1 meter.

Glasbilo sega glasbeniku za več kot polovico svoje širine naprej od kolena. Stranska oporna plošča na diskantni strani je naslikana v neobičajno ploski perspektivi; spodaj je izrezana v obliki dveh polkrogov, večjega in nad njim manjšega; na zunanji strani jo krasi preprost kapljičast vzorec. Zgoraj je opora ravno prirezana. Z višjo oporo na basovski strani jo povezuje prečka, ki je vzporedna vrhovom piščali. Tudi leva opora je enostavna, le spodaj ima manjšo vodoravno strukturo, zadaj pa se pravokotno nadaljuje v krajšo zapiščalno opornico. Piščali je vidnih 13 in ni prepoznavno, da bi bila morda zaradi velikosti upodobitve kdaj naslikana še druga vrsta. Tipke so v dveh vrstah, ploščate in na čelu nekoliko zaobljene. Vidna je le tretjina, na diskantni strani. V drugi vrsti tipke niso enakih širin. Roka sega na tipke s štirimi, vzporedno naslikanimi prsti, ki so dolgi, imajo nohte in tudi vidne členke.

Spodnji zaboj s sapnico je zelo nizek. Zadaj je viden meh s prijemalom, ki ga igralec ali igralka v pest stiska s prsti. Po širini sega meh glasbilu do približno polovice, zgornja mehova deska pa ima precej zaobljene robove. Piščali so naslikane zelo razločno. Nad usti vsake od njih je dodatna vodoravna črta neznanega pomena. Polkrožno so naslikane zgornje ustnice. Zgornje odprtine so jasne, noge lepo oblikovane. Premer pričakovano pada od basov proti sopranom, le prva piščal na basovski strani je za več kot polovico ožja. To bi bila lahko posebna, ozkomezuirana burdonska piščal.

Druge glasbila: glej Smiškova kapela

Kutna Hora (CZE) – Chrám svete Barbory

cerkev svete Barbare, strop Smiškove kapele

Kristus

Izvirna lokacija: **Czechia, Kutná Hora**

Avtor in čas: **nepoznan, 1485 x 1492**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Poleg ogromne podobe portativa na zadnji steni južne ladje, je bližje prezbiteriju med gotskimi rebri naslikan Kristus, ki ga obkrožajo preroki, živalske prispodobe evangelistov in glasbeniki. Na ohranjenem ometu so razvidna različna glasbila; mogoče je bilo kakšno še na uničenem delu.

Angel z belimi krili in obrazom moškega v zrelih letih drži portativ v naročju. Naslikana je približno polovica portativa, in sicer basovska stran. Ali je glasbilo naslonjeno na levo koleno, s slike ni vidno. V spodnjem delu je viden zaboj s sapnico, ki je zgoraj stopničast, kot bi bila dva manuala. Tipk sicer ni videti, se pa razloči elipsi podoben okrasek na okviru klaviatur. Sapnica se na basovski strani navzgor na-

daljuje na dokaj visoko oporo, ki se proti diskantni strani povezuje z rahlo usločeno oporno prečko. Za njo so piščali v eni vrsti. Vidnih je 9, z jasnimi nogami in izrisanimi usti ter zgornjo ustnico, ki je zgoraj baročno zaokrožena – podobno kot na starejši sliki na veliki zahodni steni. Štiri največje piščali odstopajo od pričakovanega kromatičnega zaporedja, kar pomeni, da so burdonske ali del basovske diatonike. Ob glasbeniku je lepo viden nosilni trak, ki se na njegovem telesu nadaljuje v oprtnik čez obe rami iz več belih in modrih trakov. Podobnega primera ne poznamo.

Glasbenik ima desno roko z zavihanim rokavom položeno na mesto s klaviaturo. Prsti so izrazito dolgi, sredinec je upognjen navznoter, palec pa štrli nekoliko navzven. Druge podrobnosti so 'skrite' za gotskim rebrom.

Druga glasbila: **1 harfa, 1 lutnja, 1 gosli, 1 pevec s knjigo, 1 dirigent s knjigo, 1 oprekelj, 1 s-trobenta, 1 angel z neprepoznanim glasbilom (ali več)**

Literatura: Škrancová, Markéta. »Nástěnné malby Smíškovské kaple v chrámu svatě Barbory v Kutné Hoře«. Univerzita Karlova v Praze, 2011.

Leoben = Ljubno (AUT) – Waassenkirche

cerkev Marije Vnebovzete Waasen,
strop cerkvene ladje, ob zračni odprtini

Izvirna lokacija: **Österreich, Leoben / Ljubno**

Avtor in čas: **nepoznan, 1483**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Freske na visokem poznogotskem obokanem stropu, kjer prevladujejo cvetni motivi, datirajo v leto 1483 in pripisujejo istemu mojstru kot freske v bližnjem kraju Trofaiach (Trebnje). Deli cerkve so starejši. Štirje angeli glasbeniki so upodobljeni na sredini stropa cerkvene ladje, ob zračni lini.

Angel stoji in drži portativ na višini levega ramena in ga naslanja na prsi. Spodnji zaboj s sapnico je srednje nizek. Na njem je spredaj klaviatura, katere podrobnosti niso razločljive. Pokončni deski, ki se iz sapnice dvigata bočno in opirata enovrstno piščalje, sta enostavni in skoraj enako visoki. Praktično enako dolga je tudi skupina osmih piščali, katerih premeri niso menzurirani. Vidne so okrogle odprtine na zgornji strani, spodaj pa usta in noge niso razločljive. Za glasbilom je viden kratek meh s štirimi gubami (lahko je to tudi leva roka).

Angel igra z desno roko s sprednje strani, prsti so vidni, morda sta aktivna kazalec in sredinec, vendar podrobnosti niso jasne.

Druga glasbila: **1 lutnja, 1 harfa, 1 rebek**

Katalogi: SAL_nima Dehio_Steiermark_1982_256

Literatura: Lanc, Elga. 2002. Die mittelalterlichen Wandmalereien in der Steiermark. 2. 2. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Leoben = Ljubno (AUT) – Stiftskirche

samostanska cerkev Göss,
strop cerkvene ladje, ob zračni odprtini

Izvirna lokacija: **Österreich, Leoben / Ljubno**

Avtor in čas: **nepoznan, 1520c**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Na desnem bregu Mure v štajerskem Leobnu sta dve večji cerkvi. Gotska cerkev samostana Leoben-Göß je posvečena sveti Mariji in sveti Marjeti. Na stropu cerkvene ladje so ob zračni odprtini naslikani štirje angeli.

Portativ ima šest prostostojećih piščali brez vsake opore, ki so vsajene globoko v visok pravokoten zaboj, domnevno sapnico. Na strani proti angelu je preprosta klaviatura iz letvic, brez vidne kromatike. Piščali imajo simbolično označena elipsasta usta na zgornji polovici piščalnega telesa. Angel stoji ob strani in levo roko steguje proti klaviaturi.

Druga glasbila: **1 harfa, 1 lutnja, 1 rebek**

Katalogi: SAL_nima Dehio_Steiermark_1982_263

Literatura: Lanc, Elga. 2002. Die mittelalterlichen Wandmalereien in der Steiermark. 2. 2. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Lindar (HRV) – crkva svete Katarine

cerkev svete Katarine, cerkvena ladja, severna stena

živi križ

Izvirna lokacija: **Hrvatska, Lindar**

Avtor in čas: **nepoznan, 1409**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Malo cerkev svete Katarine je leta 1409 z motivi živega križa poslikal neznan lokalni slikar. Kosova ugotavlja, da so glasbila naslikana shematsko in brez podrobnosti, saj gre za alegorijo skladnosti pri orglah in neskladnosti pri rogovih, ki jih igra hudič. Drugih glasbil ni.

Angel s svetniškim sijem z levo roko portativ podpira in ga z desno igra. Iz perspektive slike ni mogoče ugotoviti, ali je glasbilo postavljeno vzporedno s angelovo čelno ravnino, ali morda nekoliko pod kotom.

Okvir glasbila, naslikan v rjavooranžni zemeljski barvi je dokaj nenavaden, vendar logičen. Leva stran za burdonske piščali je višja, melodična leva nižja. Obe skupini piščali imata tudi zgornji pokrov: melodične piščali bolj enostavnega, burdonske v obliki krone oziroma ovršja stražnega stolpa. Stolp ima na sprednji strani zgoraj 5 stolpičev, ki so vzporedni s tremi piščalmi na sredini, od katerih je morda desna že melodična in ima nad telesom še ornamentirano okrasno deščico. Pod krono stolpa je obod iz polkrožnih elementov, že na srednji ploskvi pa še manjša rozeta s triperesno ali trikrožno rezbarijo. Ohišje v obliki trdnjave za burdonske piščali in obstoj pokrova nakazujeta sorodnost z severnoitalijanskimi upodobitvami v renesansi, lahko pa nakazuje prehod v pozitive, pri katerih je piščalje zgoraj praviloma pokrito.

Povsem desno ob ohišju je ozek svetlejši del, ki lahko nakazuje meh. Angel ga stiska z levo roko, ki je očitno aktivna. Tonski mehanizem je potezni z dolgimi 'tipkami', ki so spredaj nekoliko odebeljene; morda izvlečne. Vidne so štiri, vendar sorazmerje širine glasbila kaže, da jih je lahko enako število kot je naslikanih piščali.

Portativ ima v prospektu vidne 3 piščali v stolpu. Vsaj dve sta burdonski. Glede na obliko celotnega inštrumenta, gre verjetno za kvadratni tloris zgornjega okrasja v obliki trdnjave, in glede na rozeto v stolpu smemo oceniti, da gre skupaj za 6 ali 9 piščali. Razlog za to sklepanje je tudi rozeta sama, skozi katero bi zvok iz sicer zaprtih piščali lažje prišel ven. Burdonske piščali pri opazovanem modelu so imele verjetno usta v isti ravnini. Relativno obsežna lesena krona okvira ne omogoča prepoznavne, ali so bili burdoni enakih dolžin ali različnih; obe varianti sta možni. Morda te piščali celo niso burdonske, ampak melodične, če je bilo v času takšnih glasbil to ločljivo. Na diskantni strani se razloči 6 (ali 5) prospektnih piščali, ki imajo usta (?) razporejena v poševni črti, kar pomeni, da so piščalne noge različno visoke in posledično tudi odmevniki različnih dolžin, čeprav se ti zgoraj zaključijo na isti višini. Krajše in zato višje zveneče piščali so tako na levi, nižjezveneče pa na desni – kar je obratno od sedanjega standarda in nepričakovano glede na položaj

burdonov. Takšna rešitev ni nemogoča, saj poznamo nekatere portative, sploh pa kasnejše pozitive, ki imajo na skrajni diskantni strani še nekaj basovskih piščali – domnevno zaradi ravnotežja celotnega glasbila. Lahko pa je seveda slikar naredil napako, in bi se dolžina piščali morala spuščati od leve na desno. Vtis je, da je slikar vse piščali želel naslikati z enakim premerom, in se mu pri desni piščali prostorsko to ni izšlo.

Angel ima izrazito gracilne prste. Desna roka ima štiri dolge prste povsem iztegnjene, palec pa ni viden. Kazalec je od ostalih treh nekoliko odmaknjen, kar kaže, da skupaj s palcem odpira enega od ventilov. Leva roka, ki naj bi služila za upravljanje z mehom, je naslikana s štirimi nekoliko skrčnimi prsti, ki segajo čez tonske potezne ventile. Nohti niso vidni.

Druga glasbila: **2 rogova**

Katalogi: Kuret nima

Literatura: Balog, Zdenko. 2009. »Živi križ u Lindaru - ikonografsko-ikonološka studija«. Buzetski zbornik 36: 24–41. <> Bistrović, Željko. 2015. Šareni trag istarskih fresaka. Istarska županija. <> Fučić, Branko. Istarske freske. Zagreb: Zora izdavačko poduzeće, 1963. <> Cozzi, Enrica. 2016. Affreschi medievali in Istria. Studi e ricerche d'arte veneta in Istria e Dalmazia. Nuova serie. Crocetta del Montello (TV): Antiga edizioni. <> Jakovčić, Jugo, Tomislav Vignjević, Darko Darovec, in Vladimir Torbica. 2006. Istarske freske - Gli affreschi istriani - Istrske freske - Frescoes of Istria. <> Kos, Koraljka. 1969. Muzički instrumenti u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske. Zagreb: Muzička akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za muzičko umjetnost. <> Orbanić, Elvis, in Nela Peteh. b. d. »Žminjske kapelice: povijest jedne pučke vjerske prakse«, 32. <> Tuskar, Stanislav, ur. 2000. Srednjovjekovne Glazbene Kulture Na Istočnoj i Zapadnoj Obali Jadrana Do Početka 15. Stoljéca: Radovi s Međunarodnog Muzikološkog Skupa Održanog u Splitu, Hrvatska, 21. - 24.05.1997 = Mediaeval Music Cultures on the Eastern and Western Shores of the Adriatic until the Beginning of the 15th Century. Muzikološki Zbornici 8. Zagreb: Hrvatsko Muzikološko Društvo. <> Koter, Darja. 2008. Musica coelestis et musica profana: glasbeni motivi v likovni dediščini od severne Istre do Vremske doline. Koper; = Capodistria: Pokrajinski muzej Museo regionale.

Mariapfarr (AUT) – Pfarrkirche Maria

cerkev svete Marije, kapela sv. Jurija, strop

angelski orkester

Izvirna lokacija: **Österreich, Mariapfarr**

Avtor in čas: **Friedrich in Johann iz Beljaka, 1440 x 1460**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Kraj Mariapfarr v dolini Lungau na Salzburškem se prvič omenja v 10. stoletju. Kasneje je tamkajšnja cerkev predstavljala pražupnijo za celotno dolino, s podrejenimi sedanjimi župnijami v vaseh na osojnih pobočjih z imeni: Göriach, Lessach in Weißpriach. Sedanja triladijska cerkev s stavbenim jedrom in fragmenti fresk iz 12. stoletja, je bila dogra-

jena v 15. stoletju. Na južni strani prezbiterija je prav tako bogato poslikana »Örgenkapelle« oziroma kapela sv. Jurija, ki naj bi bila ostanek nekdanje grajske kapele. Med gotskimi rebri na stropu nad oltarjem je prikazano 10 angelov z glasbili. Pripisujejo jih Fridrichu Beljaškemu in njegovemu sinu Johannesu, datirane pa so okrog leta 1430.

Angel z nekoliko sklonjeno glavo in pogledom proti klaviaturi ima velik portativ naslonjen na koleno navzgor skrčene leve noge, desno nogo pa ima vodoravno pokrčeno s stopalom proti sebi. Nosilnega traku ni. Ohišje je preprosto škatlasto, z ravnimi robovi. Stranski oporni deski sta izrazito široki, piščali pa so zadaj oprte na steno, ki sega do njihovih vrškov. Na diskantni oporni steni so vidne vodoravne črte, ki lahko predstavljajo strukturo lesa ali preprost okras. Pred piščalmi je na vodoravni ploskvi sapnice klaviatura v obliki dveh enakih vrst pravokotnih gumbov. V vsaki vrsti jih je vidnih po pet, zaradi angelove roke čez basovski dela pa jih je na basovski strani ocenjeno prav toliko.

Dolžine menzuriranih piščali padajo od leve proti desni. V pročelju jih je 10. Na basovski strani so nameščene po štiri v vrsti, na diskantni pa ni razvidno, ali so po tri ali več. Piščalne noge so enako visoke in imajo zgoraj izrisano ustno z usti. Med piščalnimi nogami prve vrste so vidne izrisane noge naslednjih vrst.

Štirigubni meh je zadaj nastavljen vodoravno. Gube so svetlejše in jih zgoraj zaključuje deska v barvi ostalih lesenih delov in z ročajem, ob katerem je angelova leva roka. Angel z desno igra od basovske strani, in sicer s štirimi izrazito tankimi in zašiljenimi prsti; s palcem ne igra.

Druga glasbila: 4 zvonci, 1 šalmaj, 1 triangel, 1 pozavna, 1 harfa, 1 lutnja

Katalogi: SAL_446 Dehio_Salzburg_1986_220

Literatura: Tammen, Björn R. 2000. Musik und Bild im Chorraum mittelalterlicher Kirchen 1100-1500. Berlin: Reimer, Dietrich. s437

Martjanci (SLO) – cerkev svetega Martina

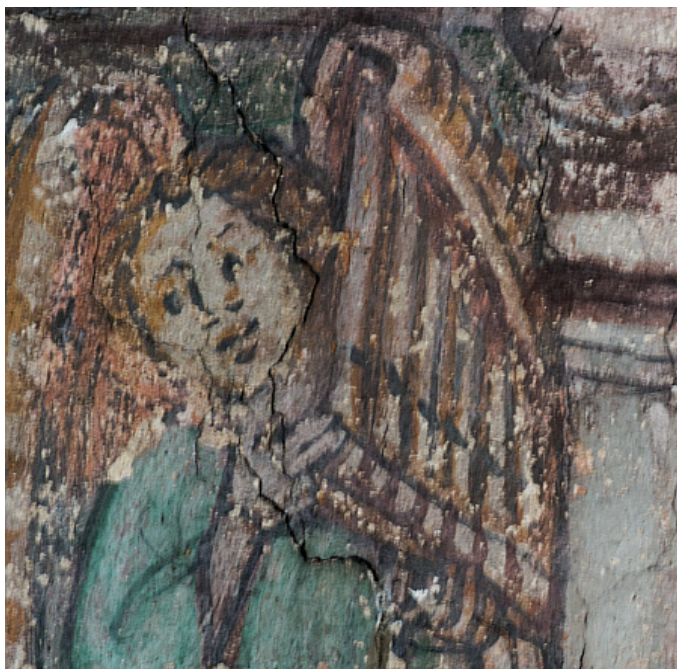
cerkev svetega Martina, stena prezbiterija, evangelijska stran

Izvirna lokacija: **Slovenija, Martjanci**

Avtor in čas: **Johannes Aquila, 1393**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Cerkev starodavnega patrocinija sv. Martina v Martjancih je bila postavljena in poslikana 1393, kot navaja napis: Item Anno MCCCLXXXII Edificata fuit ista ecclesia et c(e-tera) v(idelicet) t(em)p(or)e plebani Erasmi p[er] man[us] Johannis Aquile de Rakespurga oriundi. Iz njega tudi prepoznamo, da je avtor slik Janez Akvila, oziroma njegova delavnica. Med svetnicami je polnopostavno upodobljena tudi Elizabeta Ogrska. Vtis tukajšnjih zidnih slik je drugačen od tistih v Turnišču. Konture so tu tako široke, kot so v Turnišču sence, ki so tu v oker barvi. Prav na mestu angela s

portativom se sicer pojavlja širša zidna razpoka, vendar ni videti, da bi bila slika okrnjena.

Angel s portativom v Martjancih stoji v naslikani zidni niši. Glasbilo drži visoko tako, da so usta piščali v ravnini z obrazom. S spodnje strani so vidni prsti leve roke, s katero portativ drži, nekoliko širša spodnja ploskev pa morda nakazuje meh, ki bi tako bil nameščen pod sapnico. Desna roka je v komolcu povsem skrčena in igra na skrajno basovsko stran klaviature s kazalcem in sredincem. Palec je prost, manjša prsta pa skrčena. Igrajoča prsta sta sredinsko nekoliko zadebeljena, s čemer je morda žele prikazati dinamiko. Vidnih tipk je 7, so jezičaste, sive barve, brez senc, čelno nekoliko zaokrožene. Pod roko metrično pričakujemo še eno tipko.

Okvira ali stranskih opor piščalja ni videti. Piščalna deska je zelo nizka, na njej pa piščali okrogle oblike in delno senčene s sivo in rjavo barvo. Usta so pri vsaki jasno naslikana; noga ni zožena v stožec. Tri tipke na diskantni strani so lepo (v nekoliko pretirani perspektivi) vzporedne s piščalmi; proti basu pa se vzporednost zmede. Premeri so enaki. Dolžina šestih piščali pada od basa proti diskantu – zdi se nakazano zaporedje intervalov med njimi: ton-ton-polton-ton-ton, kar bi lahko predstavljalo eolski septakord. Prva piščal v basu je glede na velikost angelovega telesa ocenjena na dolžino 1 1/2 čevlja.

Katalogi: Kuret 32

Literatura: Aquila, Johannes. 1989. Johannes Aquila und die Wandmalerei des 14. Jahrhunderts. ZRC-SAZU. <> Brence, Gorazd. 2012. »Fragmenti stenske poslikave Janeza Akvile iz stare župnijske cerkve v Turnišču«. Univerza v Mariboru. <> Cerkovnik, Gašper. 2006. »Nekaj opažanj ob poslikavi prezbiterja župnijske cerkve v Martjancih«. Zbornik za umetnostno zgodovino. Nova vrsta 42: 21–44. <> Höfler, Janez. 2004. Srednjeveške freske v Sloveniji. IV Vzhodna Slovenija. Ljubljana: Družina. <> Höfler, Janez, in Janez Balažic. 1992. Johannes Aquila. Murska Sobota: Pomurska založba. <> Križnar, Anabelle. 2006. Slog in tehnika srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem. ZRC SAZU, Založba ZRC. <> Spanke, Daniel, in Daniel Spanke. 1998. »Najstarejša avtoportreta v Evropi? ; Pomen lastnih podob Janeza Aquile iz Ragdone v Veleméru (1378) in v Martjancih (1392) za starejšo zgodovino portreta«. Zbornik za umetnostno zgodovino. Nova vrsta 34: 114–40. <> Stelè, Francè. 1969. Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja. Ljubljana: Sloven. Matica Ljubljana. <> Stelè, Francè, Mauro Sarri, in Mario Falsini. 1973. Gotsko stensko slikarstvo. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Mirna na Dolenjskem (SLO) – cerkev svetega Janeza Krstnika

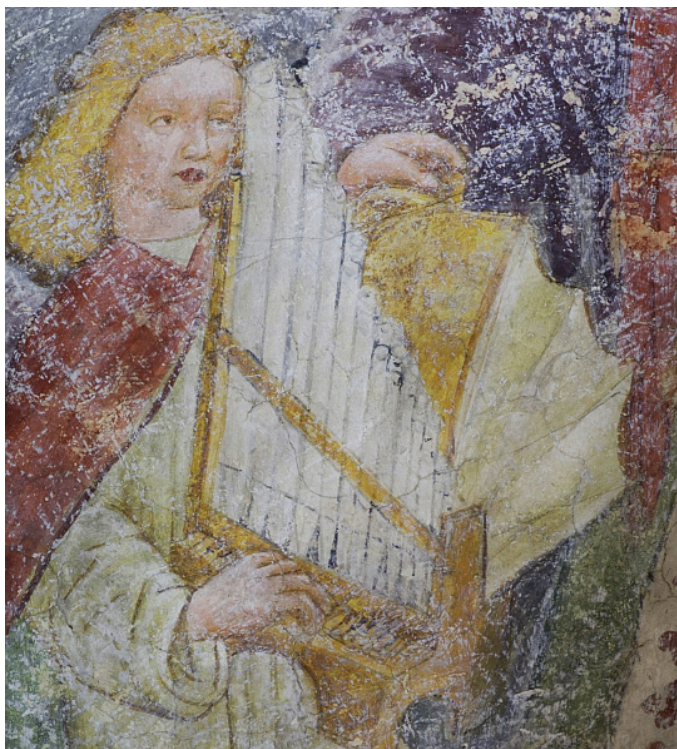
cerkev svetega Janeza Krstnika, strop prezbiterja, evangelijska stran

Kristus in Marija

Izvirna lokacija: **Slovenija, Mirna na Dolenjskem**

Avtor in čas: **Mojster Bolfgang, 1463**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Na oboku prezbiterja v župnijski cerkvi na Mirni na Dolenjskem sta Kristus in Marija obkrožena s svetniki in glasbeniki. Presenetljivo natančno in zelo kakovostno je upodobljeno kar sedemnajst glasbil. Pri podrobnostih na Mirnu še

posebej izstopajo oprekelj, čembalo in portativ, ki po svoji zgradbi že kot glasbila tehnično bolj zapletena. Posamezni izrisani detajli in tehnične značilnosti kažejo presenetljive podrobnosti s tehničnimi opisi in upodobitvami tistega časa, ki smo jih v raziskavi podrobno pregledali. Prezbiterijske freske na Mirni zgodovinarji datirajo glede na gradnjo delov cerkve v čas med 1463 in 1465.

Freske je 1926 delno prenavljal slikar Valentin Hodnik. Pred avgustom 1932 je Sepp Grasmück freske preslikal s svojimi. Med leti 1965 in 1968 so freske mojstra Bolfganaga ponovno odkrili. Organološko jih je tedaj raziskoval Primož Kuret, ki je naštel naslednja glasbila: viteška trobenta, dve trobenti, dude, rog, tromba marina, pavke, rebek, portativ, oprekelj, zvončki, klavikord, dvojica, harfa, kraguljčki in lutnja. Kasnejši sezname navajajo: pozavna, rog, boben, pozitiv, dvojnice, kraguljčki, mandolina, harfa, klavikord/čembalo, zvonci, oprekelj, pošet, tromba, dude in trobenta.

Portativ je naslikan zelo natančno in obilo detajli. Ohišje je svetlo. S spodnje strani podstavka so narejeni relativno globoki polkrožni izrezi. Tisti na kratki stranici načeloma služi posaditvi na nogo, konkretno na stegno oz. koleno. Noge podstavka so široke in vodoravno prirezane. S strani sta –kot nadaljevanje iste deske iz stranic podstavka – vidni dve pokončni opori. Nižja, na diskantni strani, zgleda triplastna: sredica je skoraj bela, zunanji plasti pa v barvi podstavka. Plastovitost kaže, da je ogrodje izdelano iz vezane plošče. Na vrhu nižje stranice je morda zaznati eno ali dve temnejši piki. Morda gre za vijaka ali za okras. Prečka za pritrditev posameznih piščali je vdolana v obe bočni stranici pod kotom. Pritrdilne deščice za zadnje vrste piščali niso vidne. Medtem ko je na nižji stranici na strani klaviature in na boku jasno razvidna trapezasta vdolganost poševne prečke, je na višji opori ta prečka dodatno utrjena z dvema temnejšima trikotnikoma spodaj in zgoraj. Morda gre za dodatno vrhnjo bakreno (?) in ornamentirano ploščico. Tudi sicer prečka in sprednji rob višje stranice kažeta ornamentiranost. Klasju podoben vzorec se v temnejših barvah odraža povsem spodaj, še bolj izrazito pa v višini angelovega vratu, in sicer v

svetlejših tonih na precej temnejši podlagi in z zelo temnim stebлом. Tik ob angelovi bradi je na bočni strani glasbila še polžast okrasni element, morda stabilizator pokončnosti oziroma držalo čezramenskega jermena.

Meh je viden eden, velik, in na podstavek glasbila pritrjen z zadnje strani. Spodnja lesena stranica se na višini piščalne deske vodoravno nadaljuje nazaj. Ni povsem jasno, je pa možno, da ima podstavek portativa zadaj še temnejši dodatek, ki služi mehu kot dodatna podpora, morda pa tudi kot prostor za zalogo zraka oziroma kanal, po katerem zrak nižje od piščalne deske pride do sapnične komore z ventili, ki je pod tipkami. Zgornja stran tega podaljška bi torej lahko bila nasadišče za meh, povsem ob piščalnih nogah, pa mora biti mehov tečaj oziroma pregib. Na sliki ni jasno, ali gre za trikotni ali pravokotni meh. Je pa vidno, da širina mehovne zgornje stranice obsega približno polovico širine celotnega glasbila. Prav možno je torej, da sta mehova dva, drugi torej spuščen. Z dvema mehovoma je bilo možno preseči prekinitev sape ob dvigu in probleme balansiranja. Ročaj zgornje ploskev ima tudi luknjo, v nje se zdi pritrjen nek polkrožni dodatek svetlorjave barve, ki bi lahko predstavljal prosto obešeno utež. Vidna zgornja lesena stranica meha, ki ima tudi okrogel ročaj in še nek dodatek, je dvignjena zelo visoko tako, da se lepo pokažejo tri gube. Spodnja in zgornja stranica sta očitno pravokotni in obrobljeni. Pri zgornji je po celi globini viden nekakšen šiv, in tudi usnjeni zgibni rob ima izrazito konturo. Možno je, da ta šiv po celotni globini meha zgoraj kaže na to, da je zgornja stranica bila debelejša in imela nekako vgrajeno zadostno utež oziroma bila sama zadosti težka.

Klaviatura pozitiva na Mirni je položena na zgornjo ploskev podstavka. Na diskantni strani je jasno vidno, da gre za okvir, ki je na izpostavljenem vogalu poševno spojen pod kotom 45° . Na basovski strani je okvir viden le delno kot nekakšen zob, čeprav bi ga glede na matematično perspektivo pričakovali tudi nad zgornjo ploskvijo tipke. Vrtilšče oz. pritrdišče posamezne tipke je takoj pri korenu, kakor je nekoliko razvidno iz pritisnjene e1. Zgornje oz. »črne« tipke

imajo spodaj izrazito temno obrobo, in očitno nobena ni pritisnjena. Okrasnih elementov na samih tipkah ni videti.

Oblika, barva in pritrdišče nedvomno dokazujeta, da gre pri zadnji letvici za tipko H in ne za del okvira. Pri mirenskem portativu tipki H sledijo tipke c, cis, d, dis in e. Viden je tudi rob tipke f, ki se sicer skriva za roko. Njihova širina je tu glede na sopranske nekoliko svobodno široka. Metrika srednjega dela klaviature, ki je skrit za roko, kaže na kar nekaj slikarjevih težav s proporci in s tem nekaj več umetniške svobode, ki se najbolj pokaže ob primerjavi s klaviaturo čembala istega avtorja. Na desni strani roke je zaznati čeli tipk c1 in d1 ter korena tipk d1 in dis1. Naslednjo, e1, glasbenik verjetno pritiska s prstancem. V diskant potem lepo sledijo tipke od f1 do f2. Te so naslikane nekoliko ožje kot one na basovski strani. Če upoštevamo, da bi srednji c1 moral biti nekje na mestu razporka med prstancem in mezincem, je obseg klaviature dve oktavi in pol, od H do f2. Ugotovimo torej, da je klaviatura zamišljena idealno simetrična s srednjo tipko tona d1, in ima 31 tipk., kar je glede na zadnja opažanja na terenu tudi skladno s številom piščali.

Druga glasbila: 2 trobenti, 1 dude, 1 pavke, 1 timpanišica, 1 rebek, 1 oprekelj, 1 zvonci, 1 čembalo, 1 dvojnice, 1 harfa, 1 lutnja, 1 zvonci

Katalogi: Kuret 32, 53, 72, 78, 97, 99, 103, 105, 109, 113, 114, 115, 117, 121, 125, 126, 127, 128, 129, 132; 60, 61, 62, 64, 65, 67, 68, 69, 77, 100, 112, 114, 124, 128

Literatura: Germ, Tine. 2009. Evropska umetnost poznega srednjega veka II Gotsko slikarstvo. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. <> Höfler, Janez. 1985. Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašc. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. <> Koter, Darja. 1997. »Čembalo na slovenskih in istrskih freskah«. Glasbeno-pedagoški zbornik Akademije za glasbo v Ljubljani, 37–47. <> Križnar, Anabelle. 2006. Slog in tehnika srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem. ZRC SAZU, Založba ZRC. <> Mole, Izidor. 1987. Poskus analize tehnologije gotških fresk. Varstvo spomenikov, str. 89-99 (I 1984), str. 121-135 (II 1985), 189-207 (III 1986), 123-136 (IV 1987). <> Steklasa, Ivan. 19013. Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem. Šentrupert. <> Stelè, Francè. 1969. Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja. Ljubljana: Sloven. Matica Ljubljana.

Obermauern (AUT)

– Wallfahrtskirche unsere Lieben Frau

romarska cerkev svete Marije Snežne, prezbiterij, južna stena

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Österreich, Obermauern**

Avtor in čas: **Simon Marenkl iz Tastna (von Taisten / Tesido), 1488**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Romarska cerkev Marije Snežne v vasi Obermauern spada pod župnijo Virgen v istoimenski dolini, ki vodi od Matreia proti podnožju gore Grossvenediger. Danes kraji upravno spadajo pod Vzhodno Tirolsko, v času izgradnje cerkve v sredini 15. stoletja se je bližnje mesto imenovalo Windish Matrei in je spadalo pod Koroško. Freske je v živih barvah in v popolni fresko tehniki naslikal Simon iz Taistena (Simon von Taisten), manjšega kraja v Pustriški dolini. Sedanje freske v ladji so iz 1884, v prezbitteriju iz 1488. Zgornji trikot južne stene prezbitterija prikazuje Marijino kronanje. Ob Mariji levo stoji angel z lutnjo, desno s portativom.

Portativ je podprt z razločno izrisano angelovo levo roko. Desna roka, ki je vidna le deloma, igra z zadnje strani na diskantni strani. Nizka višina podpornega dela piščali, ki se na obeh straneh nadaljuje v dve opori, skorajda ne omogoča namestitve sapnice. Basovska opora je debelejša in enostavna, pri diskantni pa je zgoraj viden rombasti okrasek z odprtino. Obe povezujeta prečki, od katerih je spodnja vodoravna in na višini piščalnih ust, zgornja pa nameščena poševno. Obe sta naslikani kot mizarско vdeleni v pokončni opori. Piščali so nameščene po velikosti padajoče od basovske leve proti diskantni desni strani glasbenika. V ospredju jih je 10, zadaj je vidno še ravno toliko zgornjih odprtih piščalnih teles. Njihove noge so kratke in stožčaste, ust zaradi prečke ni videti. Menzurirane so neobičajno: v srednji legi so nekoliko večjega premera kot basovske ali skrajne diskantne.

Druga glasbila: **1 gosli, 1 šalmaj, 1 pozavna, 1 harfa, 1 lutnja, zvonci**

Katalogi: SAL_435 Dehio_Tirol_1980_842

Literatura: O. Trapp, Die Kirche in Obermauern. Tiroler Heimatblätter 13 (1935), 50-63 <> N. Warschler, Der Maler Simon von Tesido (Taisten). Der Schiern 16 (1935), 29- <> Kuret 1973, 74 <> Höfler, Janez, Marjan Smerke, Janez Gril, Slavo Šerc, Oskar Simčič, in Vania Gransinigh. 1996. Srednjeveške freske v Sloveniji. I Gorenjska. Ljubljana: Družina. 171

Podgrad = Rottenstein im Ebenthal (AUT) – cerkev svete Marije Magdalene

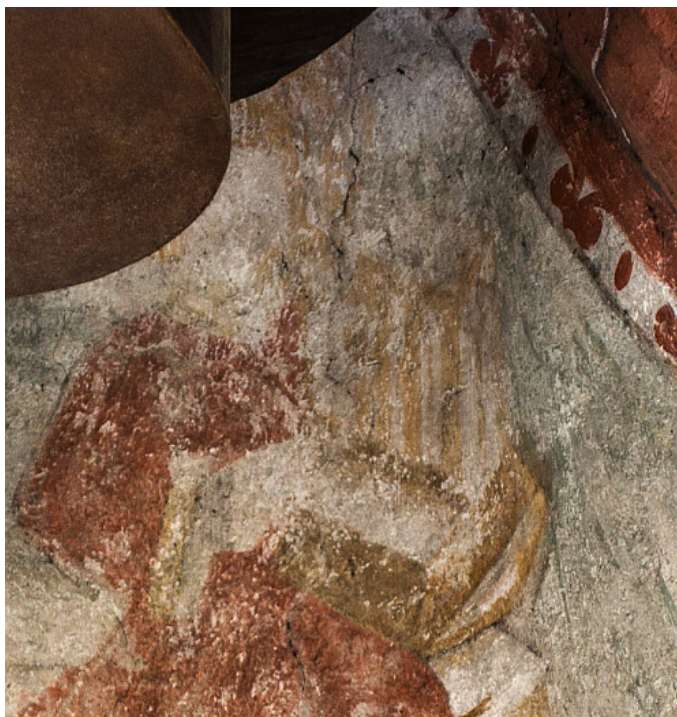
cerkev svete Marije Magdalene,
strop prezbitერიja, za lesenim oltarnim nastavkom

angelski orkester

Izvirna lokacija: **Österreich, Rottenstein / Podgrad**

Avtor in čas: **nepoznan, 1390c**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Prvotna romansko cerkveno ladjo so v gotiki najprej podaljšali z gotskim prezbitერიjem, kasneje pa gotizirali še ladjo. V glavnih poljih obokanega stropa v prezbitერიju so evangelisti in muzicirajoči angeli. Angelski koncert je naslikan na poševnih ploskvah med gotskimi rebri na stropu prezbitერიja: dve lutnji, psalterij,

viela in portativ, ki je skrit za nastavkom glavnega oltarja sv. Magdalene iz 17. stoletja. Slikarija je sicer ohranjena, vendar mnogih podobnosti ni mogoče razpoznati. Koroški umetnostni zgodovinarji jih brez navedbe avtorja datirajo v obdobje konca 14. stol. Slog nekaj podobnosti kaže s 7 desetletij mlajšimi slikami na Bistrici ob Zilji. Prevladujejo zemeljski rjavordeči odtenki, kar verjetno kaže, da je osnova a fresco v teh barvah, druge barve pa so bile morda dodane v a secco tehniki kasneje.

Angel drži portativ v naročju in ga naslanja na levo koleno. Igra z desno, na basovski del klaviature. Spodnji del inštrumenta je neobičajno globok, zato mesto za klaviaturo po širini obsega polovico sapnice. Meh je spodaj nakazan v obliki krožnega odseka z naslikano svetlejšo gubo. Guba je obrnjena za pravi kot glede na ostale znane primere, ali pa ima spodnjo desko pregibno. Tipke niso vidne, vendar del ob pritrdišču zadaj nakazuje, da so bile ploščice. Sapnica se ob straneh navzgor nadaljuje v dve pokončni oporni deski. Za silo je vidno, da je nižja na diskantni strani okrašena: povsem zgoraj je morda večkrat zarezana, navzdol sledi rozeta, potem pa nekakšna zareza ali brazda, morda dve. Leva opora na basovski strani je še enkrat višja. Piščali so naslikane le kot pokončne črte, verjetno v smislu senc; višina in njihovo število nista razpoznavna.

Druga glasbila: **2 lutnji, 1 psalterij, 1 rebek**

Katalogi: SAL_nima HFS_165 Dehio_Kärnten_2001_693
Kuret nima

Pontebba = Pontabelj (ITA) **– pieve di Santa Maria Maggiore**

svetišče Marije Velike, glavni oltar

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Italia, Pontebba / Pontabelj**

Avtor in čas: **Beljaška delavnica, 1517**

Upodobitvena tehnika: **plastika v lesu**

Pontabelj ali Tablja v dolini reke Bele (Fella) zgodovinsko predstavlja skrajno južno točko dežele Koroške. Oltar v cerkvi Marije Velike (Stana Maria Maggiore), ki je že na furlanski strani nekdanje meje, je delo Beljaške delavnice iz leta 1517. Inštrumentalisti so upodobljeni kot plastike v spodnjem segmentu gotskega oltarja, štirje trobentači pa obkrožajo osrednjo nišo z Marijo. Tri skupine po treh angelov spodaj imajo tri piščali na levi, ter oprekelj, lutnjo in portativ na desni; v sredini so trije pevci z napisnim listom.

Portativ je zelo podoben izdelku iste delavnice v Gradesu. Ima masivno ohišje z nekoliko nižjo sapnico, zapiščalno ploščo in baldahinom. Robovi so profilirani. Piščali je pet, spredaj so proste. Podrobnosti pri piščalih so nakazane. Tipk je sedem, v obliki podolgovatih ploščic. Angel igra z desno roko, mehovja ni.

Druga glasbila: **1 lutnja, 1 oprekelj, 3 pevci, 3 flavte. Zgoraj: 4 S-trobente**

Katalogi: HFS_282

Praga = Praha (CZE) – Národní galerie Praha

Narodna galerija, inventarna oznaka O 673
(Maria Švaberska)

obiskanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Czechia, Praha**

Avtor in čas: **neznana provenienca, 1450 x 1480**

Upodobitvena tehnika: **tempera na les**

Šentlenart v Labotski dolini = Bad St. Leonhard (AUT) – Pfarrkirche

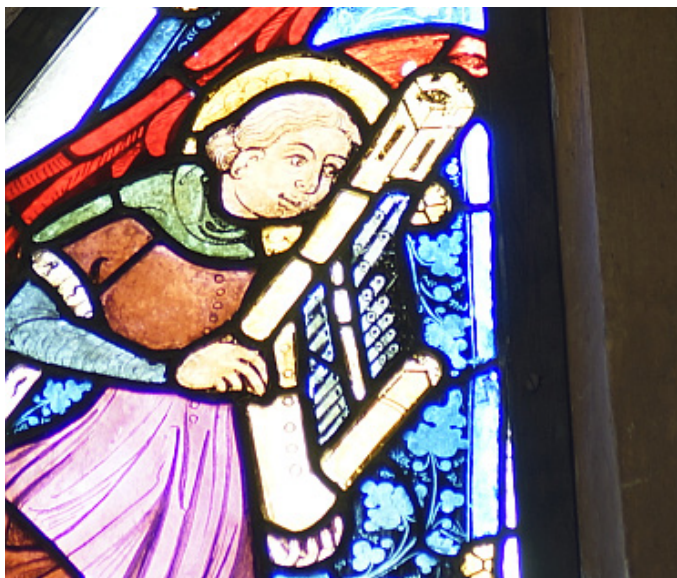

cerkev svetega Lenarta, cerkvena ladja,
prvo okno južne stene

Izvirna lokacija: **Österreich, Bad St. Leonhardt**

Avtor in čas: **nepoznan, 1340**

Upodobitvena tehnika: **barvno steklo**

Opis:

Triladijska bazilika je bila zgrajena v začetku 14. stoletja. Obarvana stekla v oknih predstavljajo izjemno gotško dediščino dežele Koroške; nekatera so se ohranila iz časa gradnje, ko jih je prispevala steklarska delavnica iz Judenburga. Tako tudi stekla s portativom in vielo, ki spremljata svetnici: Katarino s kolesom in Barbaro s stolpom/monštranco.

Čeprav upodobitvena tehnika omogoča le malo podrobnosti, je razvidno, da angel v narodnem oblačilu drži portativ v naročju oziroma na stegnu in nanj igra z desno roko. Leva roka je vidna na spodnji zadnji strani glasbila, iz česar skle-

pamo, da je meh nizko zadaj ali morda pod sapnico. Na klaviaturi so izrisane gumbne tipke. Na mestu pokončne opore na basovski strani je naslikan burdonski sklop piščalja v obliki grajskega stolpa. Zunanji ornamenti kažejo na trinadstropno idejo, kjer se najbolj zgornja nadaljuje v nizko nazobljeno kruno, takoj pod njo pa je na vsaki stranici po ena lina. Domnevamo, da so v stolpu nameščene burdonske piščali, ki se nadaljujejo v dve odstopajoče daljši in še naprej v skupino melodičnih piščali. Prednja opora za piščali je večdelna ali večdelno okrašena in nameščena vzporedno s stranico sapnice.

Druga glasbila: **1 viola / rebek / gosli**

Katalogi: SAL_910 HFS_005 Dehio_Kärnten_2001_42
Kuret nima

Literatura: Frodl, Walter. 1950. Glasmalerei in Kärnten, 1150-1500. Wien: Sen. <> Biedermann, Gottfried, Karin Leitner-Ruhe, in Wim van der Kallen. 2001. Gotik in Kärnten. Kunstgeschichte Kärntens. Klagenfurt: Universitätsverlag Carinthia.

Šentlenart v Labotski dolini = Bad St. Leonhard (AUT) – Pfarrkirche

cerkev svetega Lenarta,
cerkvena ladja, četrto okno južne stene

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Österreich, Bad St. Leonhardt**

Avtor in čas: **nepoznan, 1340**

Upodobitvena tehnika: **barvno steklo**

Druga glasbila: **2 rebeka, 2 godalni lajni, 1 mandora, 1 angel ploska (plesalec), 1 zvonci (2), 1 bobni, 2 buzini, 1 psalterij, 1 harfa, 1 kitara (?)**

Katalogi: SAL_910 HFS_006 Dehio_Kärnten_2001_42
Kuret nima

Literatura: Frodl, Walter. 1950. Glasmalerei in Kärnten, 1150-1500. Wien: Sen.

St. Klementen = Sv. Klemen (AUT) – Kirche hl. Klementen

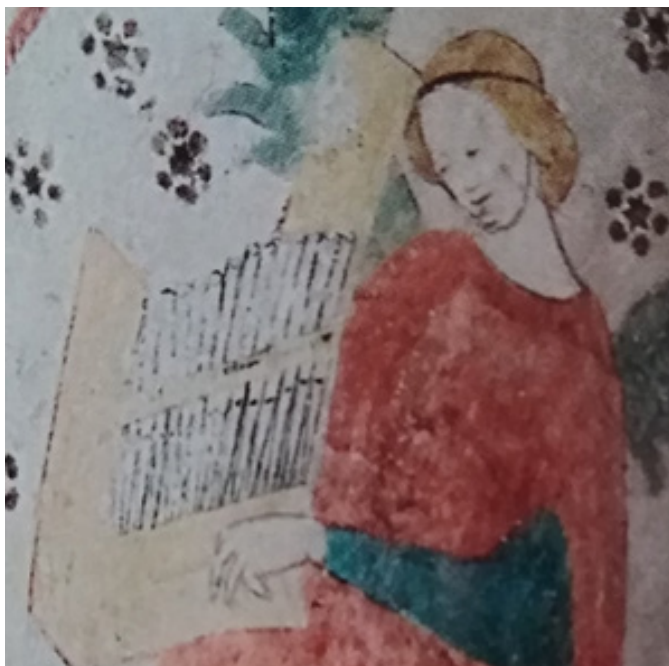
cerkev svetega Klemenca, strop prezbitorija, listna stran

Kristus

Izvirna lokacija: **Österreich: St. Klementen am Krappfeld**

Avtor in čas: **nepoznan, 1450 x 1500**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Triladijska podružnična cerkev svetega Klemenca na Grobniškem polju je datirana v drugo polovico 15. stoletja, ko naj bi jo tudi poslikali. Portativu se pridružujejo druga glasbila.

Angel ima na nekoliko dvignjenem desnem kolenu portativ dokaj preproste oblike brez vidnega okrasja. Stranska oporna deska ob telesu nekoliko odstopa iz geometrije ostalih delov. Klaviatura je slabo vidna, tipke niso razločne. Piščali

so oprte na tanko prečko, ki je nameščena vodoravno. Piščali, ki jih je v sprednji vrsti 15, imajo izjemno ozke menzure; enake. Tudi dolžina praktično vseh je enaka. V ozadju, ki je deloma okrušeno, je morda še ena vrsta piščali, po dolžini bolj stopničastih, kar je tudi razlog za višjo stransko oporo ob angelovem telesu. Te piščali so bolj rumene in morda mišljene kot lesene, vendar s prav tako ozkimi premeri.

Glasbenik igra z levo roko, ki je na višini klaviature. Očitno uporablja le kazalec in sredinec, roka pa je praktično vzporedna s klaviaturo. Sklepamo, da gre za paralelno igralno tehniko. Ostala glasbila so naslikana zelo realistično.

Druga glasbila: **4 buzine (2 z zastavami), 2 zvonci (2), 1 lutnja, 1 harfa, 1 gosli (levoročne)**

Katalogi: SAL_nima HFS_179 Dehio_Kärnten_2001_750
Kuret nima

Literatura: Tammen, Björn R. 2000. Musik und Bild im Chorraum mittelalterlicher Kirchen 1100-1500. Berlin: Reimer, Dietrich. s437

St. Lambert = Šentlambert (AUT) **– Schlosskapelle**

grajska kapela, glavni oltar

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Österreich, Aflenz / Jablanica**

Avtor in čas: **Beljaška delavnica (Heinrich iz Beljaka ?), 1520**

Upodobitvena tehnika: **plastika v lesu**

Opis:

Oltarna podoba Marijinega kronanja je v samostan Šentlambert bila prenesena iz grajske kapele v Jablanici (Aflenz). Pripisujejo jo Beljaški delavnici, ki naj bi jo izdelala okrog 1520. Pravokotno nišo spodnjega nadstropje lesenega oltarja zapolnjujejo tri skupine angelov glasbenikov. Levo so s

harfo, oprekljem in lutnjo, v sredini so trije pevci z notnim listom, desno pa trije piskači ali flavtisti.

Portativ je na podstavku zunaj osrednje podobe, kjer so še trije pevci s pesmarico. Angel ga objema z levo roko in deloma naslanja na stegno. Z desno igra. Dokaj veliko ohišje ima zapščalno steno in neizraziti stranski opori, med katerima je osem piščali. Razporejene so od najkrajše na levi proti najdaljši in najdebelejši na desni.

Druga glasbila: **1 harfa, 1 oprekelj, 1 lutnja, 2 skupini s po 3 pevci z notami, 3 flavte (?)**

Katalogi: SAL_634 HFS_283 Dehio_Steiermark_1982_453

Literatura: Demus, Otto, in Gertraud Müller-Guttenbrunn- Schimke. 1991. Die spätgotischen Altäre Kärntens. Aus Forschung und Kunst. Klagenfurt: Verl. des Geschichtsvereines für Kärnten.

St. Sigismund = San Sigismondo (ITA) – Chiesa parrocchiale di San Sigismondo

cerkev svetega Sigismunda, podnožje podobe svetega Krištofa na južni zunanji steni

sveti Krištof

Izvirna lokacija: **Italia, St. Sigismund**

Avtor in čas: **nepoznan, 1519**

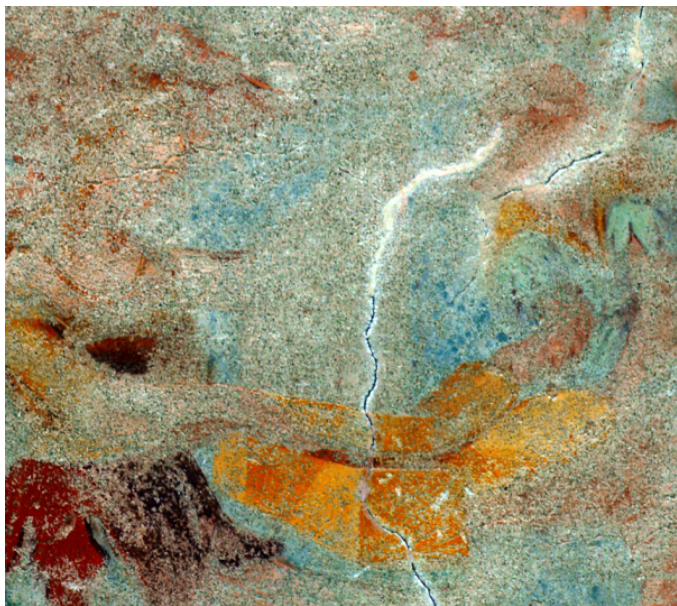
Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

V enem od središč Bistriške doline (Pustertal) na Vzhodnem Tirolskem je na južni zunanji steni cerkve svetega Sigmunda freska svetega Krištofa, stoječega v vodi. Spodnji del slike je zaradi sonca in dežja zelo obledel, zato so slike bitij z različnimi rekviziti skoraj neprepoznavne.

Blizu sredine je naslikan mož, škrat ali neko vodno bitje, ki igra portativ, ki v vodi lebdi ali pa je naslonjen na ozek

podstavek. Dva vodoravna meha, ki sta deloma razločljiva, goni verjetno oseba na drugi strani. Razločiti je dokaj visok spodnji del s sapnico, na kateri je piščalje, ki je postavljeno naraščajoče. Računalniško kontrastiranje omogoča naštetih osem piščali. Glasbenik igra z desno roko na klaviaturo, ki je temnejša od sapnice.

Druga glasbila: **1 lutnja (?)**, **1 flavta (?)**

Literatura: Oberhuber, Josef. 1978. »Portativ- und Positivdarstellungen auf Bildwerken Tirols vor 1600«. V *Orgel und Orgelspiel im 16. Jahrhundert*, uredil Walter Salmen, 146–52, 255–58. Rum bei Innsbruck: Helbling.

St. Ulrich an der Goding (AUT) **– Pfarrkirche St. Ulrich**

cerkev svetega Urha, prezbiterij, jugovzhodna stena

živi križ

Izvirna lokacija: **Österreich, St. Ulrich an der Goding**

Avtor in čas: **nepoznan, 1430c**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Najstarejši del župnijske cerkve svetega Urha predstavlja gotski prezbitერიj, ki je bil zgrajen v prvi polovici 15. stoletja. Freske na severni in južni notranji steni datirajo v drugo četrtino stoletja. Na notranji površini severne stene prezbitერიja je fragmentarno ohranjen ikonografski program t.i. živega križa. Ohranjena sta povsem spodnji in povsem zgornji segment. Spodaj je še vidno podnožje križa z več figurami, zgoraj pa so Bog Oče, prerok, drevo življenja ter dva angela: na desni strani je upodobljen s portativom, proti sredini pa z lutnjo.

Portativ je naslikan pred angelom tako, da gledalcu kaže pročelno stran. Ni prepoznavno, ali glasbilo drži v naročju, ali ima postavljenega na podstavek in ga torej igra od zadaj. Na mestu, kjer bi pričakovali klaviaturo, če je ta spredaj, je freska uničena. Piščali je 8 in si sledijo od najvišje na levi proti najnižji na desni. Niso menzurirane. Obe skrajni sta poškodovani. Povsem na levi strani je precej masivna pokončna oporna deska. Prečne opore ni videti. S sprednje

strani se proti podstavku portativa dvigujejo štiri roke, angelovo glavo pa obdaja napisni trak z besedilom dveh besed, ki še nista prepoznani.

Druga glasbila: **1 lutnja**

Katalogi: SAL_nima HFS_207 Dehio_Kärnten_2001_836
Kuret nima

Literatura: Bacher, Ernst. 1969. »Mittelalterliche Wandmalerei: Kärnten«. Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 23: 120–55.

Stams (AUT)

– Zisterzienserkloster Stift Stams

cistercijanski samostan,
srednje polje glavnega krilnega oltarja

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Österreich, Stams**

Avtor in čas: **Konrad im Tiergarten (Merano), 1390 x 1400**

Upodobitvena tehnika: **tempera na les**

Opis:

Velika oltarna podoba Marijinega kronanja v Stamsu je iz konca 14. stoletja. Marijo in Kristusa v naslikani polodprti zgradbi obkrožajo svetniki in angeli glasbeniki. Dodatni angeli z glasbili so na vrhah naslikanih zašiljenih stebrov. Oblike nekaterih glasbil iz srednjega kadra se zgoraj ponovijo v pomanjšani obliki. Avtor slike je verjetno Mojster Konrad iz Merana.

Spodnji portativ igra dekle-svetnica v svetli obleki. Glasbilo je obrnjeno stran od gledalcev tako, da je dobro viden celoten meh, ki sega čez celotno širino. Zgoraj je polkrožna lesena plošča, spodaj pa so vidne tri gube. Bližnja oporna letev se spodaj nadaljuje v stranico sapnice in navzdol v kratki

nogi, ki sta navznoter izrezljani s trikrožnim ornamentom. Oporna deska na basovski strani je enostavna. Na strani klaviature je spodnji del glasbila razširjen, zadaj ob mehu pa ne.

Piščali je 16 in so razporejene v dveh vzporednih vrstah. Temna barva v modrem odtenku in debele piščalne stene kažejo na svinec. V vidni piščalni vrsti so usta obrnjena nazaj, vidne so vtisnjene ustne in imajo jasno koničaste piščalne noge. Oporna prečka je izrazito tanka. Ker je basovska piščal skoraj 3 krat daljša od sopranske, je možna razlaga, da gre za diatonično lestvico oktave in pol.

Druga glasbila: V središču: 1 harfa z odmevnikom, 1 mehurjasti šalmaj, 2 mandola, 2 rebeka / gosli, 2 polharfi, 1 psalterij, 1 dvojnice. Zgornja skupina: 2 ravni trobenti, 2 mandoli, 1 rebek, 1 harfa z odmevnikom, 1 psalterij.

Katalogi: SAL_193 Dehio_Tirol_1980_748

Literatura: Semper, Hans. 1906. »Die Altartafel der Krönung Marias im Kloster Stams in Tirol und deren kunstgeschichtliche Stellung«. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg, št. 50: 375–420. <> Caramelle, F. 1973. »Die Gotik in Stams«. V 700 Jahre Stift Stams, 1273-1973. Stams: Zisterzienserstift Stams. <> Zisterzienserstift Stams. 1973. 700 Jahre Stift Stams, 1273-1973. Stams: Stift Stams. <> Egg, Kunst in Tirol, 42-. Abb.23 <> Egg, Gotik in Tirol, Nr.25

Stams (AUT)

– Zisterzienserkloster Stift Stams

cistercijanski samostan,
rob srednjega polja glavnega krilnega oltarja

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Österreich, Stams**

Avtor in čas: **Konrad im Tiergarten (Merano), 1390 x 1400**

Upodobitvena tehnika: **tempera na les**

(nadaljevanje)

Manjši portativ je s klaviaturo obrnjen naprej. Zliti način slikanja piščali kaže, kot bi mojster kot model za to podobo vzel že obstoječo plastiko.

Ohišje je dokaj ozko, saj otroku seže le od komolca do sredine dlani. Zada je ravno prisekano, spredaj pa razširjeno za klaviaturo. Piščalna opora je nekoliko usločena navzdol in na basovi strani širša. Meha ni videti in tudi leva roka ne kaže, da bi služila pogonu. Dva krat po sedem piščali vzporedno pada v pričakovani smeri od levega basa proti desnemu diskantu. Tudi tu skrajni piščali nista v razmerju oktave.

Prsti so naslikani zelo razločno in naravno. Z izjemo palca, ki ni viden, vsi igrajo.

Druga glasbila: **V središču: 1 harfa (z odmevnikom), 1 nedoločljiv jezičnik, 2 mandola, 2 rebeka, 2 polharfi, 1 psalterij, 1 dvojnice. Zgornja skupina: 2 ravnitrobenti, 2 mandoli, 1 rebek, 1 harfa z odmevnikom, 1 psalterij.**

Katalogi: kot zgoraj

Literatura: kot zgoraj

Tolmin (SLO) – cerkev svetega Urha

cerkev svetega Urha, strop prezbitorija, listna stran

Kristus

Izvirna lokacija: **Slovenija, Tolmin**

Avtor in čas: **koroški vpliv, 1472**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Cerkev sv. Urha na tolminskem pokopališču je nekdanja župnijska cerkev. Ladja je romanska, predelana 1880, prezbitorij pa datirajo med leta 1470 in 1472, ko so je bil poslikan. Poslikave so razkrili po I. svetovni vojni.

Portativ, ki ga angel drži v naročju in verjetno stabilizira s trakom okrog vratu, je komaj prepoznaven. Od barv je ostala le oranžnorjava. Sapnica je relativno nizka, nazaj pa precej poglobljena. Na tem podaljšku nazaj je očitno meh, podobno kot na Mirni. Rob sapnice in del sprednje pokončne opore sta ornamentirana. Piščalna opora ob telesu ni razpoznavna, se pa vidi vodoravna prečka. Piščali je 8, pri čemer sta največji dve, ki stojita v ospredju in ne ob angelovem telesu, enaki, po oceni dolgi okrog $1\frac{1}{2}'$. Da je povsem desna pokrita, morda nakazuje debelejša prečna črta na vrhu. Proporci dolžin od višjih ob telesu proti nižjim tonom v ospredju morda kažejo naslednje intervale: ton-polton-ton-ton-ton- $1\frac{1}{2}$ -0. Vendar so razlike lahko posledica omejitev slikarske tehnike.

V spodnjem delu piščali se zdi, kot da so kvadratne, torej morda lesene. Piščalnih ust ni videti. Zgoraj pa so nekatere vidno zaokrožene. Na na videz bližjem koncu podobe, kjer bi pričakovali tipke, je omet okrušen. Angel glasbilo igra v sopranskem – sebi bližjem – delu klaviature, in sicer z desno roko, verjetno s kazalcem in sredincem, ki sta nekoliko daljša. Manjša prsta sta že oddaljena od prostora, kjer naj bi bila klaviatura.

Druga glasbila: **1 lutnja, 1 harfa, 1 timpanišica, 1 oprekelj**

Katalogi: Kuret 71, 85, 91, 93, 97, 103, 109, 113, 114, 128, 129, 132; 35, 106

Literatura: Höfler, Janez. 1985. Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašč. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. <> Kos, Koraljka. 1969. Muzički instrumenti u srednjovekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske. Zagreb: Muzička akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za muzičko umjetnost. <> Stelè, Francè. 1969. Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja. Ljubljana: Sloven. Matica Ljubljana.

Trofaiach = Trebnje (AUT) – Pfarrkirche zum Hl. Rupert

cerkev svetega Ruperta, cerkvena ladja,
strop ob zračni odprtini

angelski orkester

Izvirna lokacija: **Österreich, Trofaiach / Trebnje**

Avtor in čas: **nepoznan, 1462 x 1470**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Romansko cerkev so leta 1462 gotizirali in jo konec 17. stoletja dogradili v baročnem slogu. Med prenovo leta 1961 so v poljih obokanega stropa razkrili prej več desetletij prebeljene freske iz 15. stoletja. Motivi rož so podobni nekaterim sosednjim cerkvam v dolini Mure, in sicer Waasenkirche v Leobnu, kjer je tudi upodobljen portativ, in v cerkvi St. Marein pri Knittelfeldu. So iz okrog leta 1470. Leta 1995 so jih očistili. Zidna slika na stropu med gotskimi rebri. Skupaj 4 angeli z glasbili, razporejeni v križ: 2 pozavni, mandora, portativ. Avtor ni znan.

Omemba župnije 1195, ko jo Albert III Salzburški podari samostanu Admont, do sredine 15. stol. Zavetnik sv. Rupert, prafara. Zgradba iz 13. stol. Imena okoliških vasi izvirno slovenska: Treffning (Trebник), Krumpen (nekdaj Kronpa = Kropa), Rötzt (nekdaj Recz, Rečica), Trattning (Trate), Lonktal (Lonka = Loka), Töllach (Dole), Glabokke (Globoko), Glanz (Klanec), Gai (Gaj); hrib Gößeck (Kozjak) in potok Gößbach/-graben. Del vasi Trofaiach je nekdanja vas Edling. Vmes nekaj vasi z bavarskimi imeni.

Angel ima portativ naslonjen na levem kolenu, pri čemer širina ne presega dolžine stegna. Glasbilo je dodatno obešeno na širok naramni pas, ki je spodaj na basovski strani pritrjen na okvir. Portativ z zelo drobnimi piščalmi je dokaj preprost. Spodnji del predstavlja zaboj, v katerem je lahko sapnica. Na krajši stranski opori je podstavek zarezan v obliki topega enakostraničnega trikotnika, daljša opora ima spodaj rahlo okroglo zarezo. Meh je s celotno stranico pritrjen na zadnjo steno ohišja, pregib je zgoraj in očitno sega čez celotno širino glasbila. Vidne so 4 gube. Nad ravnino klaviature je zaboj dvignjen, kar najbolj verjetno predstavlja visoko piščalno desko. Da bi bila tam sapnica, je zelo vprašljivo. Opornica okvira glasbila na basovski strani je 2 krat višja od one na diskantni; obe sta enostavni in povezani z dvema prečkama: spodnja je vodoravna, zgornja vzporedna višini piščalja. Vzorci na vseh lesenih ploskvah so verjetno posledica delovanja podlage, so pa vidni nekakšni pravokotniki na zadnji letvi okvira klaviature. Klaviatura sama sicer ni vidna oziroma je prekrita s tkanino z vzdolžnimi črtami, pod ka-

tero ni opaziti nobenih vzorcev prečnih letvic ali podobnih struktur. Njen okvir je na basovski strani nekoliko dvignjen, na diskantni ne. Temnejša klaviatura na prvi pogled leži na sapnici in nima nobene strukture. Okvirjena je na basovski in zgornji strani; na diskantni neizrazito. Na okviru klaviature, tik pod piščalmi, je na $\frac{3}{4}$ dolžine videti nekakšne strukture, ki bi bile lahko mišljene kot del svetlejših diatoničnih in temnejših kromatičnih tipk. Pod basovskimi piščalmi te strukture ni. Piščali se našteje 17. So rjave barve in okroglega profila. Imajo različne premere, vendar gre za risarsko nedoslednost. Na diskantni strani so v povprečju celo debelejšje. Očitno so mišljene kot nemenzurirane. Na mestu, kjer pričakujemo usta, so vidni sledovi dveh prečnih črt.

Iz upodobitve je razvidno, da je glasbenik naslikan po drugi šabloni kot portativ. Slikar angelove roke po naslikavi portativa niti ni izrisal; viden je le prazen desni rokav. Glasbilo sicer sloni na levem kolenu in je obrnjeno za desničarja, vendar je perspektiva nekoliko neobičajna. Čeprav roka s prsti ni vidna, upodobitev kaže na vzporedni način igranja.

Druga glasbila: **1 lutnja, 2 šalmaja ali fagota**

Katalogi: SAL_nima Dehio_Steiermark_1982_567

Literatura: Schubert, Ingrid. 2019. »Trofaiach«. Oesterreichisches Musiklexikon online. <> Lanc, Elga. 2002. Die mittelalterlichen Wandmalereien in der Steiermark. 2 2. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Turnišče (SLO) – cerkev Marije Vnebovzete

cerkev Marije Vnebovzete, strop prezbiterja,
evangeljska stran

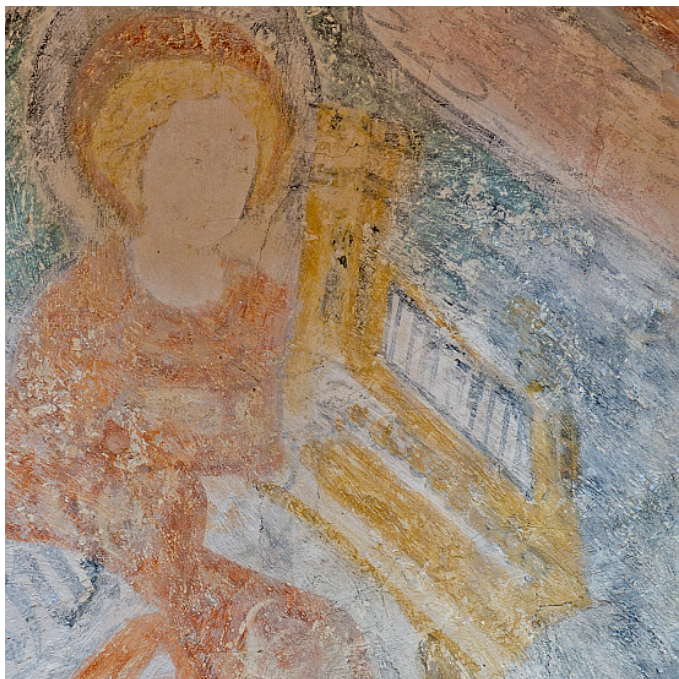
kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Slovenija, Turnišče**

Avtor in čas: **Janez Akvila iz Radgone, 1385**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Stara župnijska cerkev je prvič omenjena 1267, ko je predstavljala cerkveno središče skoraj celotnega Dolinskega, ki je do 1777 pripadalo Zagrebški nadškofiji. Okrog 1380 so jo pod patronatom lendavske rodbine Banfi gotizirali, poslikave na novo zgrajenih delov pa naročili Janezu Akvili iz Radgone /Johannes Aquilla/. Križnarjeva na podlagi tehnike in materialov zagovarja češko obarvani slog, kar potrjuje Balážiceve ugotovitve. Novejšo cerkev so ob stari zgradili 1915.

Štiri sprednja polja v visokem starem prezbiteriju krasijo muzicirajoči angeli z napisi na trakovih. Dva igrata mandoro in vielu, tretji ni razpoznaven, in čeprav viri navajajo lutnjo, gre verjetno za pevca, ki v rokah drži manjši trak z le nekaj čitljivimi črkami. Večji napis pod njim začne: dominus deus [...]; ostalo ni berljivo. Viela ima telo z značilno plitvima krožinama in dobro vidni zvočnici. Glava z vija-ki je asimetrična, število strun pa ni več vidno. Napis pod angelom pove: sanctus dominus deus sabaoth. Mandora ali

mandola z značilno zavitim polžem ima izrazito veliko rozeto v vložkom šestpetalnega cveta. Strune so štiri ali več, prečke na vratu niso razločljive. Napis pravi: laud[a]te d[o]m[i]n[um] omnes [s]ancti eius. Napis pod portativom pa navaja: cherubin [et] seraphin [incessabili voce poclamant]. (interpretacija napisov Edo Škulj)

Ob portativu sedi angel s krili in v rdečeoranžni halji s odprtim okroglim ovratnikom, pokrivalom in svetniškim sijem. Nekoliko je nagnjen naprej. Portativ je prikazan pravokotno na telo; igralni del je visoko, skoraj v višini prsi. Nosilnega pasu ni videti. Glasbilo je naslonjeno na masiven paličast podstavek z spiralnim površinskim ornamentom.

Prikazano obliko si funkcionalno lahko razlagamo na vsaj tri načine. Po eni razlagi gre za sapnico v obliki pravokotne škatle brez nožic ali izrezov. Enogubni meh je pod sapnico in zavzema celotno širino (kje je nasajena oporna palica v tej razlagi ni jasno); guba rumenega usnja je vidna na obeh straneh, na basovski je senčena; prav tako je lepo vidna spodnja lesena plošča. Sprednjo in relativno obsežno polovico globine zgornje ploskve sapnice, ki je svetlejše oranžna, zavzema klaviatura. Vidi se 10 tipk; na basovski strani je pod roko morda skrita še ena. Vse imajo spodaj izrazito senco. Ker so tipke nameščene povsem ob robu podpiščalne deske, izgledajo jezičaste oblike z zaokroženim tlorisom čelne stranice. Vendar ni mogoče izključiti, da so posamezne tipke v tlorisu morda okrogle oblike, kot gumbi. Gumbne klaviature, ki bi imela med seboj jasno ločene posamezne gumbе in bi ti stali v samo eni vrsti, se sicer v obravnavanem prostoru ne pojavljajo nikjer drugje.

Druga možna razlaga klaviature je, da gre za starejšo obliko tonske mehanike z drsnimi letvami. Kvadrasti spodnji del glasbila tako predstavlja zalogovnik zraka, okrogle 'tipke' pa so v bistvu odebeljena prijemališča tonskih potegov. V tem primeru bi lahko zavita forma ob podstavni nogi predstavljala gibljivi zračni kanal, podoben onemu v Čedadskem rokopisu sv. Elizabete. V tem primeru angel s kazalcem in sredincem hkrati vleče enega od potegov na basovski strani navzven.

Možna je še kombinirana razlaga klaviature, in sicer primerjalno s sliko v rokopisni knjigi Beaupré (Flandrija, 1290, Walters MS 760, f. 173r) in z dejstvom, da je naslikan stolp z burdonskimi piščalmi. Tamkajšnja iluminacija ima 10 tipk v obliki kvadrov, tri na burdonski strani pa izvlečne. V Turnišču sta spodnji dve tipki temnejši in debelejši, med njima pa je večja razdalja; za ostalih 8 tipk bi potem sklepali, da sestavljajo melodični del.

Piščalje je vpeto med stolp na basovski in pokončno oporno lato na sopranski strani (morda nekoliko okrašena v temnejših vzorcih) ter zgornjo prečko, ki ju povezuje na višini povsem zgornjega roba piščali. Stolp na levi je v tlorisu pravokoten in zgoraj oblikovan v obliko stražnega stolpa z dodatnimi kvadratnimi stolpiči na vogalih. Malo pod vrhom stolp obkrožata dve temnejši črti, še navzdol pa so visoke odprtine. Vidni sta dve odprtini, sprednja in desna v smeri proti ostalim piščalim, kar je v smislu geometrične perspektive neobičajno. V zgornjem delu imata odprtini dodaten okrasek, notranjost stolpa je temna. Domnevno so v stolpu, ki je približno dvakrat višji kot naslednja vidna piščal, 4 burdonske piščali. Melodična piščalna vrsta se nadaljuje desno od stolpa, kjer je razločnih 11 piščali, ki so nasajene na relativno visoko podpiščalno desko. Podrobnosti ust ali drugih delov posameznih piščali niso vidne. Njihova višina od diskanta proti basu praktično ne narašča. Premeri so variabilni, vendar glede na slikarsko tehniko lahko sklepamo, da naj bi bili po vsej lestvici enaki.

Angel igra z desno roko, ki je v komolcu nekoliko dvignjena. Aktivna sta kazalec in sredinec; mezinec in prstanec sta skrčena. Prsti so poudarjeno dolgi, nohti niso naslikani. Leva roka ni vidna.

Druga glasbila: **1 mandora, 1 lutnja, 1 gosli**

Katalogi: Kuret 36, 37, 38, 46, 55, 58, 96, 105, 128, 129; 13, 108

Literatura: Balažic, Janez, Metka Fujs, Bine Kovačič, Marjan Smerke, Tomislav Vrečič, in Slovenia) Pokrajinski muzej (Murska Sobota. 2009. Umetnine iz Prekmurja: od romanike do modernizma : katalog. <>

Brence, Gorazd. 2012. »Fragmenti stenske poslikave Janeza Akvile iz stare župnijske cerkve v Turnišču«. Univerza v Mariboru. <> Höfler, Janez. 2004. Srednjeveške freske v Sloveniji. IV Vzhodna Slovenija. Ljubljana: Družina. <> Höfler, Janez, in Janez Balazic. 1992. Johannes Aquila. Murska Sobota: Pomurska založba. <> Križnar, Anabelle. 2006. Slog in tehnika srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem. ZRC SAZU, Založba ZRC. <> Sitar, Mateja Neža, Marta Bensa, Ivan Bogovčič, Vlasta Cobal Sedmak, Andrej Jazbec, Anita Kavčič Klančar, Martina L Kikelj, idr., ur. 2020. Prezentacija stenskih poslikav: pogledi, koncepti, pristopi. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediscine Slovenije. <> Stelè, Francè. 1969. Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja. Ljubljana: Sloven. Matica Ljubljana. <> Stelè, Francè, Mauro Sarri, in Mario Falsini. 1973. Gotsko stensko slikarstvo. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Vahrn = Varna (ITA) – Pfarrkirche sankt Georg

cerkev svetega Jurija, zunanost južne stene

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Italia, Vahrn / Varna**

Avtor in čas: **Leonhard aus Brixen, 1474**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Župnijska cerkev svetega Jurija v Farni (St. Georg Varna/Vahrn) stoji na območju sotočja Izare (Isara) in Ribnice (Rienza), oziroma odcepa transportne poti čez Brenerski prelaz v stransko Pustriško dolino. Večina sedanje arhitekture je iz 15. stoletja, notranjost je barokizirana. Zunanjo fresko Marijinega kronanja, vključno z zapisom letnice 1474, je naslikal mojster Lenart iz Briksna (Leonhardt von Brixen).

Prizor Marijinega kronanja obkroža množica oseb, med katero so glasbeniki. Odlično so razpoznavna različna glasbila.

Namizni pozitiv lebdi med figurami, ob njem pa glasbenik verjetno stoji in igra z desno roko. Leva roka ni vidna. Podstavek glasbila je povsem zaprt in velik; v njem je prostora za udobno namestitev sapnice; na sprednji strani je morda

zaznati njen pokrov. Klaviatura je položena na precej široko poličko na spodnji zaboj in obsega le nekaj več kot polovico globine police. Diatonične tipke so lepo izrisane, imajo vidna čela, kjer je morda celo izrezljan okrasek. Vzorec skupaj 16 tipk je nenavaden, simetričen, a le s petimi kromatičnimi tipkami. Med pregledanimi upodobitvami ni podobnega, vzorca pa ni mogoče uskladiti z nobeno znano lestvico. Verjetno gre za slikarjevo nepoznavanje, površno opazovanje modela ali sploh slikanje na pamet. Še več drugih značilnosti namreč ni mogoče uskladiti z orglarsko logiko delujočega glasbila.

Svetle in senčene piščali so umeščene v okvir iz preprostih stranskih pokončnih opornikov in prečke, ki je le rahlo poševna ter na obeh straneh vdolana v nosilca. Na sliki je vidno, da je bila prečka zasnovana nekoliko nižje. Menzuriranje premerov je opazno, posamezne piščali imajo podrobno izrisana usta in gotski ustnici. Zgornje odprtine so jasno senčene in sledijo višinski perspektivi. Piščalne noge se nekoliko skrajšujejo proti diskantu. Rezultat je, da so najvišje piščali daljše od tistih v srednji legi, kar poudari diskrepanco enako visokih piščali v celotnem diskantnem delu. Vidnih je skupaj 28 piščali v dveh vrstah; skupaj jih smemo preračunati 30 ali mnogokratnika glede na število tipk, kar znese 32. Piščali v posameznem paru sta si po dolžini povsem enaki. Pari piščali se na basovski strani parabolično podaljšujejo, kar lahko pomeni zaporedje diatoničnih tonov npr. C, F, G, A, H in potem od šestega para piščali, ki je pol krajši od največjega, kromatično navzgor, morda do c2. Dvojne piščali torej služijo ojačanju zvoka, ali pa gre za medsebojno utripanje v smislu registra, kasneje imenovanega voce umana.

Druga glasbila: **2 ukrivljeni trobenti, 2 buzini (dve z zastavami), 1 psalterij, 1 lutnja, 1 rebek, 1 harfa, zbor s knjigo**

Literatura: Oberhuber, Josef. 1978. »Portativ- und Positivdarstellungen auf Bildwerken Tirols vor 1600«. V *Orgel und Orgelspiel im 16. Jahrhundert*, uredil Walter Salmen, 146–52, 255–58. Rum bei Innsbruck: Helbling.

Venzone = Pušja vas (ITA) – duomo

stolna cerkev, strop osrednje kupole
– srednji segment (uničeno ob potresu 1976)

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Italia, Venzone / Pušja vas**

Avtor in čas: **nepoznan, 1385 x 1400**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Gotsko stolnico svetega Andreja v Pušji vasi je med leti 1300 in 1338 gradil mojster Giovanni. Naselje z okolico je bilo tedaj pod Goriškimi. Deset let po dograditvi jo je močno prizadel potres. Leta 1351 so del Furlanije prevzeli Habsburžani. Kraj je od antike predstavljal pomembno postojanko na poti čez Alpe.

Na svodu severne kapele so se do potresa leta 1976 ohranile štiri freske z bogato apokaliptično vsebino. Marijino kronanje so obkrožali preroki, svetniki in glasbeniki. Ker je ohranjena fotografija nekoliko odrezana, so mogoče bili naslikana še druga glasbila. Luigi Coletti jo ob primerjavi s podobo podobne kompozicije, povezano s patriarhom Bertrandom di san Genesio, ki je cerkev 1338 blagoslovil, datira na konec 14. stoletja.

V srednjem segmentu je ob desnem robu bil naslikan del portativa z ozkomeenzuriranimi cilindričnimi piščalmi, ki jih

je v ospredju sedem. Fotografija ne omogoča potrditve, da so povsem leve piščali burdoni. Podobno ni jasno, ali sta piščalni vrsti dve ali ena. Meh ni viden, razločna pa je roka, s katero glasbenik igra na basovsko stran gumbne klaviature, verjetno samo s kazalcem in sredincem.

Druga glasbila: **Desno še: 2 gosli (večje), 1 mandori podobna viola, 1 psalterij, 1 tamburin, 1 harfa, (drugod še druga glasbila)**

Katalogi: Kuret 32

Literatura: Coletti, Luigi. 1930. »Sull'origine e sulla diffusione della scuola pittorica romagnola nel Trecento, I-II«.

Venzone = Pušja vas (ITA) – duomo

stolna cerkev, strop osrednje kupole
– desni segment (uničeno)

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Italia, Venzone / Pušja vas**

Avtor in čas: **nepoznan, 1385 x 1400**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

V desnem segmentu je bil naslikan apokaliptični prerok, ki ima pred seboj (verjetno) zrcalno obrnjen miksturni pozitiv, na katerega sicer ni vidno, da bi igral. Glasbilo ima na basovski strani sklop burdonskih piščali dvojne višine, ki jih na skrajni strani podpira oporna letev, na vrhu izrezljana v obliko stražnega stolpa. Na ostalih treh stranicah opor ni videti. Nižja opora na diskantni strani ima podobno krono, v dvonadstropnem spodnjem delu pa sta zgoraj dve, spodaj pa ena pokončna odprtina. Stranski opori sta povezani z vodoravno prečko blizu vrhov melodičnih piščali. Tako pozitiv kot celota izgleda kot trdnjava.

Piščali so gosto nameščene v štirih vrstah, ki bi lahko bili

registri. Enaki premeri kažejo, da na dejanskem modelu niso bile menzurirane. Enake višine si je mogoče razložiti z različno višino piščalnih nog, ki so jih orglarji izdelali ali pa jih je slikar upodobil za dosego zunanjega videza trdnjave.

Druga glasbila: kot zgoraj

Katalogi: kot zgoraj

Literatura: kot zgoraj

Venzone = Pušja vas (ITA) – duomo

stolna cerkev, strop osrednje kupole
– levi segment (uničeno)

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Italia, Venzone / Pušja vas**

Avtor in čas: **nepoznan, 1385 x 1400**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Levi segment nekdanje freske prikazuje preroka glasbenika, ki igra na pozitiv. Stranici sta letvi, ki sta na vrhu nazobljeni v obliko stražnega stolpa, v nadstropjih pa imata izreze v obliki ozkih oken in vrat. Prečka je tu še bolj masivna kot na pozitivu desnega segmenta. Pozitiv sloni na visokih nogah, mehovja ni videti. Klaviatura ima letvičaste tipke enakih velikosti in v eni sami vrsti. Vidnih je 10, preračunano jih je

12.

Piščali so razločno upodobljene in jih je skupaj 58. Na basovski strani so razporejene v štiri, proti diskantu pa v pet vrst. Vrhi melodičnih piščali padajo proti diskantu, vendar zelo malo, zato je šlo morda za enharmonično glasbilo. Burdonski vrsti sta dve s po štirimi piščalmi, razločno različnih dolžin, ki sta morda cela tona. Prerok desno roko drži nad basovskim delom klaviature.

Druga glasbila: kot zgoraj

Katalogi: kot zgoraj

Literatura: kot zgoraj

Vovbre = Haimburg (AUT) **– cerkev Marije Vnebovzete**

cerkev Marije Vnebovzete, strop cerkvene ladje

Kristus in Marija

Izvirna lokacija: **Österreich, Haimburg / Vovbre**

Avtor in čas: (Velikovška šola), **1473**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Prezbiterij in ladja sta bila zgrajena sredi 15. stoletja. Tedaj so župnijo občasno upravljali patri iz Grebinjskega Kloštra. Freske z osrednjima motivoma Marije z Detom in Kristusa Kralja, obkroženima z muzicirajočimi angeli, so domnevno delo Velikovške šole (Völkermarkter Schule). Nekatere angele obkrožajo napisni trakovi.

Današnjemu standardu ustrezno orientiran portativ je izjemnih dimenzij. Portativ, ki ga ima angel naslonjenega na levo koleno, ima namreč spodnji del močno razširjen naprej in nazaj, in sicer v nekakšni polički, na kateri je spredaj (bila) precej globoka klaviatura. Na zadnjo je oprt dobro viden obsežen meh z dvema gubama, nameščen ležeče. V masivnem spodnjem delu, ki nima nog niti izrezov, je dovolj prostora za sapnico. Piščalna opora na basovski strani je oblikovana kot preprosta pokončna deska. Na diskantni strani ima na vrhu dodatek okrogle oblik, ki je zgoraj nekoliko priostren. Po obliki spominja na beneško okno. Stranski opori povezuje izrazito poševno nameščena prečka, ki je v diskantno oporo vlepljena, kar je zelo dobro vidno. Ta podrobnost je pomembna, ker so očitno nevešči restavratorji mnoge ostale detajle (klaviaturo, vrhove piščali, piščalna usta, zgornjo ploščo meha ...) zabrisali, najbrž misleč, da je slika visoko na stropu.

Piščali je v prospektu 11 ali 12 in ni mogoče ugotoviti, ali zadaj stojijo še kakšne. Njihove zgornje odprtine niso vidne, vendar so izvirno verjetno bile, kot se še delno vidi pri dveh diskantnih piščalih. Tri najnižje piščali so enake, očitno burdoni. Prvi dve imata usta naslikana le z eno črto, kar lahko pomeni nizek rez ustne odprtine. Sledijo tri piščali s po dvema črtama za oznako ust, pri čemer se razdalja povečuje kot bi se zviševala višina ustne odprtine. Ostale piščali na diskantni strani imajo usta spet s po eno črto, vendar je zgornja lahko zakrita pod leseno prečko. Piščalne noge so si po obliki enake in enako visoke. Toni so potencialno v naslednjem zaporedju: c, c, c, cs, d, ds, e, večji skok dolžine, f, fs, g, gs, a. Menzuriranje je komaj zaznavno.

Klaviatura v sedanji poslikavi ni vidna. Posamezni odtenki ter očitno zamazane in prepleskane razpoke pa nakazujejo, da je bila prvotno naslikana dokaj natančno. Povsem na basovski strani klaviature je slutiti dve krajši in temnejši tipki, senca nad roko pa morda nakazuje nekdanji obstoj naslednje skupine treh kromatičnih tipk. Diskantna stran je z barvo povsem zlita s podstavkom, in niti rob sapnice ni viden, čeprav je – kot je navedeno zgoraj – način vsaditve prečne letvice nad diskantnim delom klaviature izjemno natančen.

Igralna tehnika ni razločljiva, roka, kjer sta vsaj dva prsta očitno naslikana kasneje preko nekdanje razpoke, ni povsem pravokotna na klaviaturo. Se pa vidi, da meziniec in prstanec nista položena na klaviaturo.

Druga glasbila: **1 trobenta (z zastavo), 1 lutnja, 1 harfa, 1 oprekelj, 1 zvonci (2), 1 triangel z obročki, 1 rebek, 1 buzina**

Katalogi: SAL_451 HFS_165 Dehio_Kärnten_2001_272
Kuret 32, 72, 80, 97, 99, 105, 107, 113, 114, 115, 118, 127, 128, 129, 132 37, 106, 110

Literatura: Tammen, Björn R. 2000. Musik und Bild im Chorraum mittelalterlicher Kirchen 1100-1500. Berlin: Reimer, Dietrich. s321 <>
Frodl, Walter. 1944. Die gotische Wandmalerei in Kärnten. Klagenfurt: Joh. Leon. s98

Vrata = Thörl-Maglern (AUT) **– cerkev svetega Andreja**

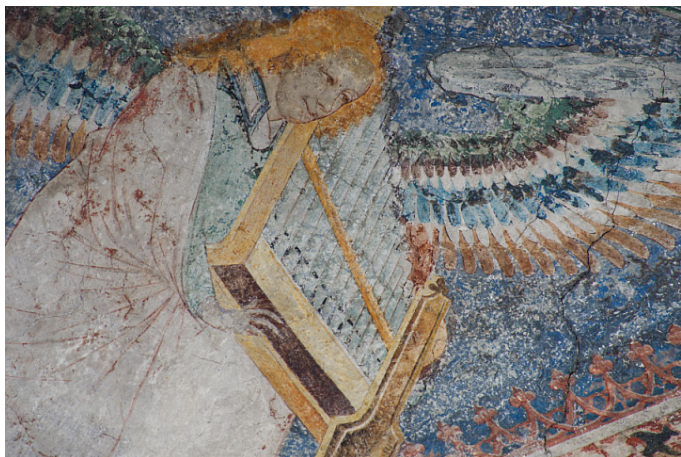
cerkev svetega Andreja, prezbitერიj, strop ob severni strani

Marija z Detetom

Izvirna lokacija: **Österreich, Thörl-Maglern / Vrata**

Avtor in čas: **Tomaž iz Beljaka, 1480 x 1485**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Župnijsko cerkev sv. Andreja v Vratih (Thörl-Maglern) je poslikal Tomaž iz Beljaka (Thomas von Villach) v dveh obdobjih. Strop prezbiterija je nastal v suhi tehniki po letu 1480. Med stropnimi oboki so poleg portativa naslikani še druga glasbila. Na sosednji steni s podobo Živega križa pa je upodobljeno še več glasbil.

Angel ima na levo nogo naslonjen portativ, ki je na videz vsaj dvakrat širši od dolžine stegna. Orientiran je po današnjih standardih. Daljše piščali so na levi, ob telesu. Osnova glasbila sta tukaj obe stranski opori, ki sta v spodnjem delu razširjeni in pri postavitvi na trdno podlago služita kot nogi, ki pa s spodnje strani nimata nobenih izrezov. Stranica diskantne strani ima na zunanji ploskvi krog, ta pa utor, ki poudari rob. Obe stranici se zgoraj skleneta v nizek enakostraničen trikotnik, na povsem zgornjem vogalu pa sta pritrjena nastavka v obliki triperesne deteljice. Na zadnji strani je opazen del meha, za katerega sklepamo, da je kapljaste ali močno zaobljene oblike; zgornja deska je iz svetlega lesa, usnje je temnejše barve.

Sapnica je med opori vpeta nekoliko nad spodnjim robom. Nad njo je podpiščalna deska (ali sprednji pokrov), ki je celo višja od višine sapnice. Pred njo je prostor za klaviaturo, ki pa od daleč gledano ni jasno izrisana. Podrobnejši pogled

kaže, da bi bila lahko ugreznjena v sapnico. Posamezne tipke v obliki letvic je lažje slediti na basovski strani, kjer so v perspektivi vzporedno naslikane. Tu so nakazane nekoliko temnejše in krajše kromatične tipke, v vzorcu 2 (?3) + 3. Tri so pod kazalcem. V diskantu – če ne gre za slikarski artefakt – so tipke v tlorisu nekoliko zasukane. Doslej ni bilo mogoče ugotoviti, ali je sedanja skoraj enotno temno rjava ploskev izvirna ali morda rezultat kakšnega restavratorskega posega v vmesnem času.

Piščali v sprednji vrsti je 13, v zadnji pa verjetno ravno toliko, saj so po vidni širini v celoti po parih. Spredaj so piščali oprte na poševno nameščeno prečno letev, ki je na basovski strani v oporo geometrično nelogično vsajena. Posamezne piščali so v nogi zožene, usta so jasno nakazana. Piščali v zadnji vrsti so daljše kot sprednje. Dolžine in razmerja dolžin kažejo poltonsko kromatiko z obsegom dveh oktav registra z verjetno osnovo 2' in dodanim spodnjim H, kar je sklopiti po klaviaturi. Premer enakomerno pada od basa proti diskantu.

Angel ima na klaviaturi položene tri prste desne roke, in sicer palec, kazalec in sredinec. Prstanec in mezinec sta prosta, pri čemer je mezinec spodvit in zato komaj viden. Če na osnovi podrobnega pogleda na sliko predpostavimo, da s kazalcem drži ton b, s sredincem pa morda d', potem bi bilo povsem možno, da c (ali e) igra s palcem.

Druga glasbila: 1 čembalo, 1 lutnja, 1 gosli, 2 trobenti, 1 oprekelj, 1 flavta, 1 boben, 1 harfa, 1 mandora (?)

Katalogi: SAL_448 HFS_242 Dehio_Kärnten_2001_948
Kuret 32, 78, 97, 102, 105, 113, 114, 115, 119, 127, 128, 129, 132; 106, 108

Literatura: Tammen, Björn R. 2000. Musik und Bild im Chorraum mittelalterlicher Kirchen 1100-1500. Berlin: Reimer, Dietrich. s437 <> Vilhar, Breda, Bojan Barbir, in Miha Vrbinc. 1996. Ziljske freske in še kaj s poti za sledovi gotskega stenskega slikarstva med Marijo na Zilji in Šmohorjem. Celovec; Dunaj; Ljubljana: Mohorjeva družba. <> Frodl, Walter. 1940. »Meister Thomas von Villach«. Carinthia I, 354–66.

Vrata = Thörl-Maglern (AUT) – cerkev svetega Andreja

cerkev svetega Andreja, prezbitერიj, stena na severni strani

živi križ

Izvirna lokacija: **Österreich, Thörl-Maglern / Vrata**

Avtor in čas: **Tomaž iz Beljaka, 1475**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Nekaj let starejša slika na severni steni prezbitერიja prikazuje Kristusa, ki ga v polkrogih obdajajo množice. Med upodobljenimi osebami so glasbeniki z različnimi glasbili, večinoma naslikanimi bolj stilizirano kot oni na stropu.

Mož brez svetniškega sija, ki je s portativom naslikan v povsem zgornji vrsti scenske slike Kristusa Kralja (Živi križ), ima glasbilo postavljeno na levo koleno. Spodnji deli glasbenika in portativa niso vidni. Meh prav tako ne. Osnovna

oblika je enaka kot na stropni sliki. Stranski opori sta široki, okrašeni, vanju je s sprednje strani piščali poševno vpeta le-tvica, s katero so običajno utrjene piščali. Klaviatura je tu krajša. Tipke se dobro razločijo, so gumbne, verjetno s pa-lično mehaniko. Piščali je v vsaki vrsti po 8 in so standardno razporejene od basa na levi naprej. Piščali v zadnji vrsti so krajše od sprednjih, vse pa so enako menzurirane. Usta so naslikana. Dolžinskih razlik v smislu tonov in poltonov ni opaziti.

Glasbenik ima gracilne prste, viden je tudi palec desne roke, in sicer nad klaviaturo, kar nakazuje, da ga je pri igri upo-rabljal.

Druga glasbila: **V 3. vrsti: 1 timpanišica, 1 šalmaj, 1 oprekelj, 2 godalni lajni, 1 lutnja. V 4. vrsti: S-trobente, ukrivljene trobente, bobni. V 5. vrsti: 1 triangel z obroč-ki, 1 mandora (?), gosli. V 8. vrsti: 1 harfa, 1 portativ, pevci**

Katalogi: kot zgoraj

Literatura: kot zgoraj

Vreme (SLO) – cerkev Marije Vnebovzete

cerkev Marije Vnebovzete, strop prezbiterija, listna stran

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Slovenija, Vreme**

Avtor in čas: **Salzburški slikar, 1445 1450**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

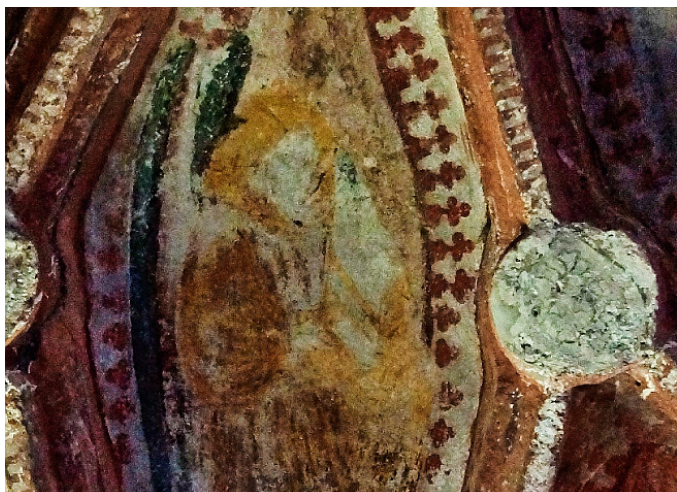
Prezbiterij vremske cerkve Marijinega vnebovzetja datirajo v leto 1440, podobe na rebrastem svodu pa med 1445 in 1450.

Slika portativa, ki sloni na rahlo upognjenem levem kolenu

angela kaže več podobnosti s portativom v Žminju v Istri: položaj, oblika, stranske opore z zgornjimi zaključki, prečka za oporo piščali, klaviatura, položaj glave, položaj roke. Je pa slika slabo ohranjena, zato so posamezni detajli neprepoznavni. Darja Koter delo uvršča v salzburško šolo mojstra Weildorfskega oltarja, torej severne vplive, ki jih domnevajo že drugi avtorji.

Spodnji del glasbila predstavlja naprej razširjen in nazaj poglobljen zaboj, gotovo sapnico. Izrezov za nogo ali nožic iz slike ni zaznati. Ob straneh sta na sapnico pritrjeni pokončni opori v obliki deske, ki je zgoraj – vsaj na diskantni strani – trikotno zaključena. Povezuje ju prečna opora piščali, zadnje stene ni, razširitev spodaj pa morda kaže meh. Na spredaj razširjenem delu sapnice je klaviatura v svetlejši barvi in brez vidne strukture. Sklepamo, da so tipke v obliki ploščic oziroma kvadrov. V prospektu je morda 7 piščali, vidi pa se, da obstaja tudi druga vrsta. Piščali so vsaj v basovskem delu nameščene izmenično, števila pa ni mogoče ugotoviti. Pri posameznih piščalih je v spodnjem delu, pod prečko vidno nekaj senc, ki lahko predstavljajo stožčasto oblikovane noge ali usta.

Angel na glasbilo igra bolj na basovski strani in povsem na robu tipk. Prsti niso razločni.

Druga glasbila: **1 lutnja, 2 trobenti, 1 gosli, 1 pavke (2)**

Katalogi: Kuret 72, 97, 107, 118, 129; 39, 40

Literatura: Höfler, Janez. 1985. Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašč. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. <> Höfler, Janez. 1997. Srednjeveške freske v Sloveniji. II Primorska. Ljubljana: Družina. <> Höfler, Janez. 1999. »O Mojstru Bolfgangu in nekaterih pogledih na srednjeveško stensko slikarstvo v Sloveniji«. Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem, 343–64. <> Koter, Darja. 2008. Musica coelestis et musica profana: glasbeni motivi v likovni dediščini od severne Istre do Vremške doline. Koper; = Capodistria: Pokrajinski muzej Museo regionale. <> Križnar, Anabelle. 2006. Slog in tehnika srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem. ZRC SAZU, Založba ZRC. <> Križnar, Anabelle. 2011. Differences and Similarities in the Materials and Techniques of Medieval Mural Painting in the Coastal Region of Slovenia. Morana RTD. <> Sedej, Ivan. 1994. Janez Ljubljanski. Ljubljana: DZS. <> Stelè, Francè. 1969. Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja. Ljubljana: Sloven. Matica Ljubljana. <> Stelè, Francè, Mauro Sarri, in Mario Falsini. 1973. Gotsko stensko slikarstvo. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Vrhovlje (SLO) – cerkev svetega Andreja

cerkev svetega Andreja, strop prezbiterja

angelski orkester

Izvirna lokacija: **Slovenija, Vrhovlje**

Avtor in čas: **nepoznan, 1480c**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Na podobi v manjši cerkvi sv. Andreja na Vrhovlju v Goriških Brdih ima angel v naročju veliko glasbilo, ki bi ga zaradi visokih nog lahko uvrstili med pozitivne. Spodnji del bi lahko bil tudi mizica, na katero je portativ položen oziroma pritrjen. Zadnja noga na diskantni strani je skrita v obleko. Položaj portativa je vzporeden s čelno ravnino telesa, na desnem kolenu pa je naslonjen tako, da s težjo basovsko stranjo sega izrazito na desno stran. Angel ga z desno dlanjo drži za okvir okrog burdonskih piščali. Položaj palca je

nepričakovan. Nosilnega pasu ni videti. Sapnica je nizka in vsi znaki kažejo, da je v celoti samo nad površino spodnje mizice. Piščalje se jasno razloči na burdonski in melodični del, pri čemer so burdonske piščali s treh strani pravokotno zaprte v nekakšen stolp brez pokrova, in še oprte s tanko letvijo s četrte strani. V spodnjem delu je stolp perspektivno nejasen, vsekakor pa tam ni tipk. Les ima vodoravne črte, ki spominjajo na bukov les, lahko pa predstavljajo okras. Iz podobnega materiala je tanka deščica, ki opira skupino melodičnih piščali z diskantne in (verjetno) s hrbtne strani. Od spredaj so oprte še s tanko letvijo, ki je nameščena poševno, vzporedno z zgornjim robom piščalne vrste.

Klaviatura ima kratke tipke skoraj kockaste oblike, na videt samo diatonične. Iz oblike je mogoče sklepati, da gre za palično mehaniko, čeprav je sapnica izrazito nizka. Število tipk, 10 ali 11, ustreza številu melodičnih piščali v perspektu. Burdonske piščali nimajo vidnih tipk; morda so se odpirale s kakšnim drugačnim mehanizmom.

Piščali je 9 v burdonih (verjetno) z nekoliko širšim premerom, in glede na prospekt 5 krat 10 v melodičnem delu. Vendar je pri vrhu odmevnikov vtis, da je piščali več: med burdoni vsaj še 3 dodatne piščali vmes, na melodični strani pa ob pozornem pregledu zadnje vrste lahko naštejemo tudi

19 piščali, ki so glede na razpored očitno menzurirane. Sicer so na videz so vse burdonske enake. Menzuriranja nedvomno ni zaznati v prospektu, so pa očitna razmerja med dolžino piščali: najkrajša v diskantu je ravno polovico tako dolga kot najdaljša na drugi strani. Dolžine padajo enakomerno, torej kromatično. Burdoni so dvakrat daljši od najdaljše melodične piščali. Posamezne piščali v prospektu nimajo zoženih nog. S tanko rjavo črto imajo nakazana le usta, drugih podrobnosti ne. Razločno je senčena valjasta oblika. Na diskantni strani je v špranjah zaznati tudi drugo vrsto. To dejstvo morda kaže, da so piščali v ozadju vseeno menzurirane, kar bi potrdila tudi nekoliko širša največja piščal, h kateri vodi tudi jasno trapezasto oblikovana tipka (morda slikarjeva nespretnost). Iz vsega tega sklepamo, da je šlo bodisi za tip miksturnega portativa (podobno v Venzone), kjer so piščali v ozadju od sapnice dvignjene tako, da so poravnane zgoraj (kar bistveno olajša uglaševanje), ali pa celo za majhne orgle z registri, kjer bi registrske potege angel zakrival z roko – oziroma jih slikar ni opazil, kot tudi ni opazil kakšnih odpiral za burdonske piščali.

Angel na orgle ne igra, ima pa levo roko položeno na skrajni diskantni del klaviature, pri čemer se kazalec verjetno dotika tipk. Prsti so izrazito dolgi, tudi palec, ki se zdi preveč vzporeden. Nohti so izrisani, celo z lunicami.

Druga glasbila: 1 S-trobenta, 1 oprekelj, 1 harfa, 1 lutnja, 1 pavke (2), 1 rebek

Katalogi: 72, 97, 105, 109, 111, 113, 114, 115, 118, 119, 126, 128, 129, 132; 44 45, 47, 48, 49, 106, 112, 118, 126

Literatura: Höfler, Janez. 1985. Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašč. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. <> Kos, Korajljka. 1969. Muzički instrumenti u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske. Zagreb: Muzička akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za muzičko umjetnost. <> Koter, Darja. 2008. Musica coelestis et musica profana: glasbeni motivi v likovni dediščini od severne Istre do Vremske doline. Koper; = Capodistria: Pokrajinski muzej Museo regionale. <> Stelè, Francè. 1969. Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja. Ljubljana: Sloven. Matica Ljubljana. <> Stelè, Francè, Mauro Sarri, in Mario Falsini. 1973. Gotsko stensko slikarstvo. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Wien = Dunaj (AUT)

– Wien Museum Karlsplatz

Dunajski muzej na Karlsplatz, prvotno v stolnici v pevskem stolpu

Izvirna lokacija: **Österreich, Wien, Stephansdom**

Avtor in čas: **(beneška šola), 1390 x 1400**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Zidno sliko neznanega avtorja z naslovom »Thronende Maria mit Kind, hl. Abt und Stifterfigur« hrani dunajski muzej (Museum Wien) pod inventarno številko 13924. Prvotna lokacija je pred dverje pevskega vhoda na južni strani stolnice, datirana pa je v zadnje desetletje 14. stol, o čemer priča še ohranjen napis v stolpu. Po slogu podoba uvrščajo v nasledstvo Pissanellove delavnice, ki je delovala v Veroni.

Kljub relativno širokim konturam je na ohišju opaziti, da je sestavljeno iz desk, ki dajejo vtis, kot da ne bi bile spojene. Pokončni opori, ki nadaljujeta stranici sapnice, sta zgoraj topo trikotno zaključeni, spodaj pa podaljšani v obliko kratkih nog s trikrožnim izrezom. Povezovalna prečka je nameš-

čena poševno, viden je tudi levi pritrditveni vijak, vendar se na sopranski stani zaključi povsem v spodnji vogal, kar seveda ni logično, saj bi s tem prekrila vsaj nekaj piščalnih ust. Portativ ima zadnjo steno.

Piščali v prospektu je 12 in niso menzurirane; v drugi vrsti jih pričakujemo ravno toliko, vendar so njihova izvodila jasno naslikana le pri osmih, a na način, da so piščali očitno nasajene v parih. Glede na razmerje dolžin prve in zanje piščali gre za kromatično lestvico. Usta so morda povsem spodaj, nerazločna, navzdol pa piščalne noge, ki so komaj opazno stožčaste. Material piščali je naslikan debelo, kar je lahko posledica slikarske tehnike ali šole. Klaviatura daje vtis, da je nekoliko ugreznjena, oziroma jo stranici na basovski in diskantni strani visoko omejujeta. Tipke so nejasne, morda je pri basu nekaj letvic; je pa na pokončni letvi nad klaviaturo vsaj na treh mestih opaziti poševne letvice enake oblike.

Glasbenica igra s palcem in kazalcem desne roke; leva je skrita v ozadju. Orgle ima naslonjene na skrčeno koleno, zgornji del basovske stranice pa je neobičajno odmaknjen od njenega telesa.

Druga glasbila: –

Katalogi: SAL_183

Literatura: Saliger, Arthur. »Orgel-Darstellungen«. V Die Riesenorgel im Wiener Stephansdom, uredil Konstantin Reymaier, 134–45. Regensburg: Schnell & Steiner GmbH, 2020. <> F. Reichmann, Gotische Wandmalerei in Nö, Zürich-Wien-Leipzig 1925;

Wien = Dunaj (AUT) – Maria am Gestade

cerkev Maria am Gestade, prezbitarij

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Österreich, Wien**

Avtor in čas: **Meister von Maria am Gestade, 1440c**

Upodobitvena tehnika: **tempera na les**

Opis:

Prezbiterij cerkve je bil zgrajen sredi 14. stoletja, sedanja ladja pa med 1396 in 1414. Sliko Marijinega kronanja, ki je zdaj razstavljena ob prezbiteriju, je 'Gestade Meister' naslikal okrog 1460. Naslikano glasbilo bi zaradi višine in obsega piščali lahko uvrstili med pozitivne le po kriteriju odsotnosti pedala. Sicer pa gre očitno za upodobitev pravih orgel.

Hering-Mitgau te manjše orgle označi kot »korni, na tleh stoječi pozitiv s tremi piščalnimi polji s po vsaj dvema registroma, kjer je srednja piščal najdaljša in tako je vsako od

treh oblikovano kot dvokapna streha.« Formalno ga uvršča med starejše tipe gotskih orgel, saj gre za proste piščali, ki jih zgolj obkroža bogato rezljan in ornamentiran okvir, razporeditev v obliko mitre pa je že mogoča zaradi razdelilne deske. Geometrična perspektiva orgel je obrnjena tako, da je bežišče spredaj desno.

Struktura je po višini razdeljena na dva dela: podnožje zavzema približno tri petine, piščalni del dve petini. Podnožje do višine klaviature je preprostejše in zaprto s pokonci oblikovanimi lesenimi tablam, na katerih so od okrasja vidne le pokončne konture. Nad klaviaturo so tri polkrožne line, zaprte z okrašenimi tablam tako, da dajejo vtis gotskih oken s spodnjimi ozkimi predeli in zgornjim zaključkom v rozetah. Piščalni nastavek je širši in ga od strani podpira lesena roka. Za razliko od baročnih, kjer je ta roka najpogosteje v obliki polža, je tu v obliki zmaja ali kače. Verjetno je podobna struktura tudi na diskantni strani, ki jo sicer podoba odreže. Nad podpiščalnim vencem, ki je bogato rezbarjen, sta ob strani oporni letvi. Basovska, ki je vidna, je bočno vdolbena s pokončnimi linami, zgoraj izrezljana v romb, na vrhu pa ima tri ozke stolpiče s križnim plastičnim okrasjem. Povezovalna prečka je na višini vrhov stranskih dveh piščalnih sklopov in jo navzgor krasijo ponavljajoči cvetlični elementi.

Piščali niso v treh poljih, kot je vidno na prvi pogled, ampak gre za neprekinjeno piščalno vrsto, na kateri so piščali razporejene v tri sklope po formuli 12-18-(12); skupaj 42 menzuriranih prospektnih piščali temne barve. Vtis je, da so slikarsko poenostavljene, saj zaporedne višine vsaj pri največjih piščalih ne kažejo padanja po pol- ali celih tonih. Ker višjezveneče kažejo nekaj več pravilnosti, je možno, da so najdaljše bile izdelane z nadmero zaradi simetrije glasbila, ali pa jih je slikar prilagodil v popolno simetrijo, ki je sicer značilna za celotno podobo glasbila. Piščalna vrsta je s sprednje strani dodatno utrjena s preprosto prečko v rdeči barvi.

Piščali imajo enakomerno visoke noge nekoliko nenavadne oblike: četrtnina višine pod usti je že razširjena v premer piščalnega telesa. Usta in vtisnjene ustnice so sicer izrisane. V vmesnih špranjah so vidne zaporedno urejene lise, ki ver-

jetno predstavljajo piščalne noge registrov v ozadju, kakor Hering-Mitgau torej upravičeno sklepa, da sta registra vsaj dva. Registrov je lahko več, kot ugotavlja Salmen.

Klaviaturi sta dve. Salmen, sodeč po navedbi Bowlesa, je sicer videl eno kromatično. Vzorec zgornje je podoben kot v Goropečah in Varni: med vsaki dve ali tri (dve?) daljši beli tipki je umeščena krajša črna, kot kromatična. Tako dobimo vzorec, kjer v vsaki oktavi manjka tipka gis/as. Pri takratnih temperamentih je ravno ta tipka/ton najpogostejše predstavljala volčjo kvinto, kar so orglarji kasneje reševali z delitvijo mehanizma tipke. Zgornja klaviatura bi tako igrala tone: f, fs, g, a, b, c, cs, d, e; nadaljevanje zakriva roka in glasbenik. Glede na širino glasbila je preračunano število tipk lahko 42, kolikor je piščali.

Spodnja klaviatura je naslikana neposredno pod zgornjo, kot v nadstropju, z morda zelo malo daljšimi tipkami kot zgornja. Začne z dolgo črno tipko in pod levo roko nadaljujejo 4 bele tipke, sledi pa spet črna, in še ena bela je vidna. Ker so vse tipke te klaviature enako dolge je možno, da gre za diatonično lestvico, kot je to znano pri pedaluh ohranjenih skandinavskih orgel, morda z dodanim posameznimi kromatičnimi toni, npr. B in Fis. Iz razmerja širine in globine posamezne tipke in proporcev glasbenikove roke sklepamo, da so dosti širše od sedanjega standarda.

Glasbenik igra z obema rokama. V levi so dejavni kazalec, sredinec in prstanec, morda tudi palec. Mezinec sega v spodnjo klaviaturo. Desna ima spojen palec s kazalcem.

Druga glasbila: **2 lutnji, 2 flavti, 1 triangel, 2 harfi, 1 gosli, pevci**

Katalogi: SAL_438

Literatura: Saliger, Arthur. »Orgel-Darstellungen«. V Die Riesenorgel im Wiener Stephansdom, uredil Konstantin Reymaier, 134–45. Regensburg: Schnell & Steiner GmbH, 2020. <> Hering-Mitgau, Mane. »Die mittelalterlichen Orgelgehäuse«. V Die Valeria Orgel: ein gotisches Werk in der Burgkirche zu Sitten/Sion, uredil Friedrich Jakob, 117–66. ID, Bd. 8. Zürich: Verlag der Fachvereine, 1991.

Wien = Dunaj (AUT) – Maria am Gestade

cerkev Maria am Gestade, južni portal

Izvirna lokacija: **Österreich, Wien, Maria am Gestade**

Avtor in čas: **nepoznan, 1394 x 1414**

Upodobitvena tehnika: **plastika v kamnu**

Opis:

Gradnja dunajske cerkve Marije na Bregu je bila dokončana 1414. Cerkev je danes organologiji znana predvsem po panelni sliki Marijinega kronanja, na kateri so naslikane velike galerijske orgle. Manjši portativ je vklesan v južni portal.

Deloma erodirana plastika prikazuje angela z neobičajnim lasiščem in velikimi ter ozkimi krili. Portativ je upodobljen skoraj vzporedno s telesom, zato se zdi, da z desno roko sega do tipk do zadaj, leva roka pa je bolj prosta in poganja meh. Ta je vodoraven in sega po globini nazaj vsaj za globino sapnice. Vidni sta izklesani spodnja in zgornja plošča. Vodoravni tip meha je pri portativih redkost, pri tako majhnih pa je to edini znani.

Sapnica je prikazana kot preprost trislojni zabo, na katerem so spredaj tipke, proti telesu glasbenika pa šest (ali sedem) padajoče razporejenih piščali, ki jih opira poševna prečka. Podrobnosti piščali ni videti. Ob straneh sta pokončni oporni lati. Tipki sta vidni dve, na skrajnem diskantnem delu klaviature. Natančno so izklesani (oz. ohranjeni) prsti leve roke, s katero upravlja meh; z desno roko, ki je poškodovana, pa angel igra najbrž s kazalcem in sredincem.

Druga glasbila: **1 lutnja**

Literatura: Saliger, Arthur. »Orgel-Darstellungen«. V Die Riesenorgel im Wiener Stephansdom, uredil Konstantin Reymaier, 134–45. Regensburg: Schnell & Steiner GmbH, 2020.

Wien = Dunaj (AUT) – Stephansdom

stolna cerkev svetega Štefana, steber severne ladje

Izvirna lokacija: **Österreich, Wien**

Avtor in čas: **nepoznan, 1475 x 1500**

Upodobitvena tehnika: **plastika v kamnu**

Opis:

V katedrali sv. Štefana na Dunaju so pod baldahini stebrnega okrasja prvega stebra severne stene, takoj ob velikem pevskem koru, upodobljene tri osebe: Bog Oče, angel Gabrijel in ženska figura s portativom. Po uveljavljeni interpretaciji gre za sv. Cecilijo, vendar drugi dve figuri po ugotovitvah Arthurja Saligerja kažeta, da gre za Devico Marijo, oziroma celoten motiv prikazuje Marijino oznanjenje, kar predstavlja svojevrsten unikat.

Nizek spodnji del glasbila s sapnico podpira vrsto šestih nemenzuriranih piščali osemkotnega profila. Spredaj so nakazana usta. Pokončna opora je vidna le na diskantni strani. Je nizka in z vijugasto oblikovanim izstopajočim robom. Zdi se, da so bili rob te opore in del sapnice pozlačeni, barva piščali pa daje vtis, da so bile posrebrene ali drugače obdelane v videz kovine. Tipk je osem.

Glasbenica portativ objema tako, da desno roko drži nad basovskim delom klaviature, z levo pa glasbilo podpira na diskantni strani.

Druga glasbila: –

Katalogi: SAL_nima?

Literatura: Saliger, Arthur. »Orgel-Darstellungen«. V Die Riesenorgel im Wiener Stephansdom, uredil Konstantin Reymaier, 134–45. Regensburg: Schnell & Steiner GmbH, 2020.

Zagreb (HRV)

– Muzej za umjetnost i obrt

Muzej umetnosti in obrti, oltar
(Oltar Majke Božje Čiselske)

Marija z Detetom

Izvirna lokacija: **Hrvatska, Remetinec, crkva Majke Božje**

Avtor in čas: , 1467 x 1480

Upodobitvena tehnika: **plastika v lesu**

Druga glasbila: **1 čembalo, 1 lutnja, (1 ?)**

Literatura: Pelc, Milan, ur. 2010. Hrvatska umjetnost: povijest i spomenici. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti ; Školska knjiga. <> Kos, Koraljka. 1969. Muzički instrumenti u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske. Zagreb: Muzička akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za muzičko umjetnost.

Zell am See (AUT) – Pfarrkirche st. Hippolyt

cerkev svetega Hipolita, prezbiterij,
vzidano v steni na evageljski strani

Izvirna lokacija: **Zell am See**

Avtor in čas: **nepoznan, 1450 x 1500**

Upodobitvena tehnika: **plastika v kamnu**

Opis:

Župnijska cerkev sv. Hipolita v mestu Zell am See v dolini Pinzgau na Salzburškem se prvič omenja v 8. stoletju. Jedro sedanje zgradbe je romansko, iz začetka 13. stoletja. V začetku 16. stoletja so cerkev gotizirali, kasneje pa slogovno še večkrat spremenili. Del gotskega obdobja predstavljajo ostanki stebrov iz obdobja med 1514 in 1520, ki so zdaj vzdani v stene prezbiterja. Pod visokimi baldahini so prikazane figure svetnikov. Ženska figura s portativom, verjetno že sv. Cecilija, vsekakor pa ne angel, je zdaj skupaj z delom stebra vzdana na evangelijski strani. V sosednjem gotskem ostanku igra lutnjo prav tako ženska figura.

Portativ oziroma manjši namizni pozitiv je v tlorisu usločen navzven. Angel nanj igra s konkavne strani, vendar podrobnosti klaviature in prstov niso izklesane. Podstavka ni, upodobitev pa kaže, kot da je glasbilo vmeščeno bočno v steno. Tudi meha ni. Piščali so povsem uokvirjene v masiven okvir in na basovski strani spredaj dodatno utrjene s kratko prečko. Njihove koničaste noge ter usta in ustnice so dobro vidne. V ospredju je 10 piščali, ki so glede na mesto klaviature razporejene po sedanjih pričakovanjih. Premeri so menzurirani. Dve piščali v ospredju na basovski strani sta po videzu enako dolgi in po dolžini odstopata od ostalih, torej domnevamo na burdona. Glede na globino glasbila bi navznoter pričakovali še vsaj eno vrsto piščali.

Druga glasbila: **1 lutnja**

Katalogi: SAL_246 Dehio_Salzburg_1986_501

Zwickenberg (AUT) – Pfarrkirche hl. Leonhardt

cerkev svetega Lenarta, strop prezbiterja za lesenim oltarnim nastavkom

angelski orkester

Izvirna lokacija: **Österreich, Zwickenberg**

Avtor in čas: **nepoznan, 1438**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Več desetletij prebeljene podobe iz leta 1438 na obokanem strupu prezbitarija cerkve svetega Lenarta v Zwickenbergu so bile razkrite in obnovljene med leti 1979 in 1980.

Portativ z bližnjim latinskim napisom »Gloria in excelsis Deo« ima preprosto ohišje, ki ima vidno stranico spodaj krožno izrezano v noge. Povezovalna prečka je strma in blizu piščalnih vrhov. Piščalni vrsti sta dve, vsaka s po 20 piščalmi, ki imajo narisana usta in ustnice. Stožec piščalnih nog je neobičajno nizek. Na basovski strani sta dva krat po dve piščali drugačnih dolžin, ki predstavljajo burone. Meh je na zadnji strani, ima vidne natančno naslikane tri gube, in se tlači navzdol in navznoter proti sapnici. Desna roka igra s tremi srednjimi prsti in verjetno tudi z ravno iztegnjenim mezincem.

Druga glasbila: **1 gosli, 1 psalterij, 1 harfa, 1 lutnja, 1 godalna lajna, 1 S trobenta, 1 zvonci, 1 pavke**

Katalogi: SAL_249 HFS_276 Dehio_Kärnten_2001_1107

Literatura: Tammen, Björn R. 2000. Musik und Bild im Chorraum mittelalterlicher Kirchen 1100-1500. Berlin: Reimer, Dietrich. s305- idr.

Žminj (HRV) – kapela svetog Antuna

kapela svetega Antona, glavna stena prezbiterja

kronanje Device Marije

Izvirna lokacija: **Hrvatska, Žminj**

Avtor in čas: **nepoznan, 1381**

Upodobitvena tehnika: **zidna slika**

Opis:

Kapelo sv. Antuna v Žminju je postavil mojster Armirigus leta 1381. Po Fučičevem mnenju je freske kmalu za tem naslikal neznan beneški slikar.

Angel inštrument drži v naročju pravokotno na telo in nanj igra sede. Spodnji del s sapnico je pravokotno škatlaste oblike in spredaj razširjen za klaviaturo. Čelna plošča oziroma verjetni pokrov sapnice je okrašen. Meh ni viden, zato lahko le domnevamo, da ga angel poganja z levo roko. Okvir se na obeh straneh piščalja dviga v obliki širokih desk, ki sta proti vrhu bogato okrašeni. Manjša, na diskantni strani, ima tri trikotne vrške v obliki nekakšne krone in je v celoti obrobljena z nekoliko širšo borduro. Pod srednjim trikotnikom je vidna manjša okrogla odprtina, morda rozeta. Od rozete se navzdol nadaljujeta dve kar široki vzporedni zarezi (naslikani prostorsko), ki imata zgoraj priostreno zožitev. Na levi, basovski strani, je opora približno enkrat višja in z enakim vrhom.

Koraljka Kos navaja 12 parov piščali, vendar iz slike ni razvidno, da bi bile v parih; le iz širine stranskih opor in dvojne zareze je mogoče sklepati, da za vidno vrsto piščali obstaja še druga vrsta. Poleg tega pa je v drugi vrsti zanesljivo še ena

daljša basovska piščal, očitno edina. Skozi svetniški obroč preseva pet okroglih oblik, ki lahko predstavljajo vrške piščali, saj so naslikane na logičnih in pričakovanih mestih. Dve od teh petih sta v pročelju in vidni tudi spodaj, zato skupaj lahko naštejemo 16 vidnih piščali. V pročelju je vidnih 12 piščali, skrajno desno je telo dvanajste skrito, noga pa razločno naslikana. Premer piščali neznatno pada. Osamljena dolga piščal v drugi vrsti je tik ob angelovem svetniškem siju. Posamezne piščali imajo jasno naslikano piščalno nogo, nad katero so ponekod sledovi ustnic in ust; lepo so vidne zgornje odprtine, ki so tudi senčene. Prečna opora pred piščalmi je skoraj vodoravna.

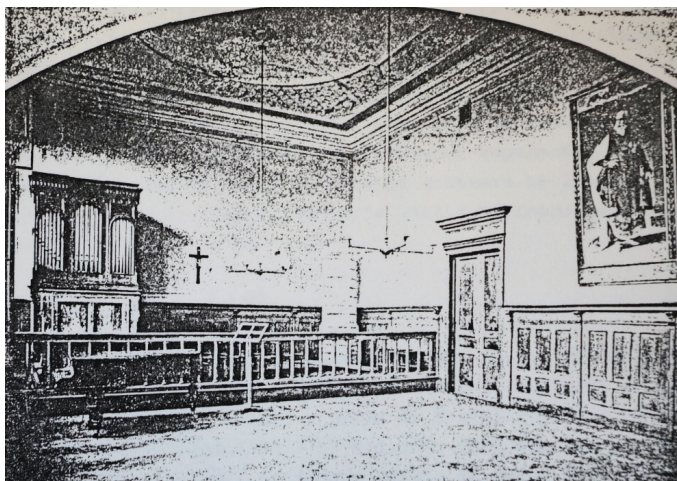
Tipke na mestu, kjer je bila klaviatura, niso (več) vidne. Od njih ostala le še ena temnejša črta, kar bi kazalo na ploščate tipke. Vidno pa je vseh pet ne pretirano tankih prstov desne roke, na katerih se sledijo nohti. Palec je dvignjen ali naslonjen na basovski del okvira, ostali prsti so nekoliko vbočeni,

mezinec pa že sega ven iz klaviature. Na mestu prstanca je freska poškodovana.

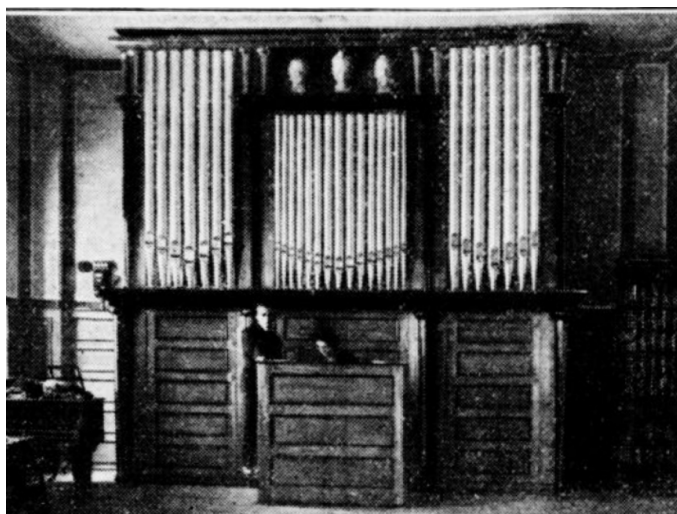
Druga glasbila: 1 psalterij, 1 gosli, 1 lutnja, 1 trobenta, 1 tamburin, pevci

Katalogi: Kuret 96

Literatura: Bistrović, Željko, Ivo Pervan, in Alina Lovrečić Carli. 2015. Šareni trag istarskih fresaka = Pisana sled istrskih fresk. Pula: Istarska županija = Istrska županija = Regione istriana. <> Fučić, Branko. Istarske freske. Zagreb: Zora izdavačko poduzeće, 1963. <> Cozzi, Enrica. 2016. Affreschi medievali in Istria. Studi e ricerche d'arte veneta in Istria e Dalmazia. Nuova serie. Crocetta del Montello (TV): Antiga edizioni. <> Höfler, Janez. 1985. Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašc. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. <> Höfler, Janez. 1996a. »Dvajset let raziskovanja srednjeveškega stenskega slikarstva v Sloveniji«. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 36: 79–85. <> Höfler, Janez. 1996b. Gotika v Sloveniji. Ljubljana: Narodna galerija. <> Höfler, Janez. 1997. Srednjeveške freske v Sloveniji. II Primorska. Ljubljana: Družina. <> Kos, Koraljka. 1969. Muzički instrumenti u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske. Zagreb: Muzička akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za muzičko umjetnost. <> Orbanić, Elvis, in Nela Peteh. b. d. »Žminjske kapelice: povijest jedne pučke vjerske prakse«, 32. <> Pelc, Milan, ur. 2010. Hrvatska umjetnost: povijest i spomenici. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti ; Školska knjiga. <> Stelè, Francè. 1969. Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja. Ljubljana: Sloven. Matica Ljubljana. <> Stelè, Francè, Mauro Sarri, in Mario Falsini. 1973. Gotsko stensko slikarstvo. Ljubljana: Mladinska knjiga. <> Tuksar, Stanislav, ur. 2000. Srednjovjekovne Glazbene Kulture Na Istočnoj i Zapadnoj Obali Jadrana Do Početka 15. Stoljeca: Radovi s Međunarodnog Muzikološkog Skupa Održanog u Splitu, Hrvatska, 21. - 24.05.1997 = Mediaeval Music Cultures on the Eastern and Western Shores of the Adriatic until the Beginning of the 15th Century. Muzikološki Zbornici 8. Zagreb: Hrvatsko Muzikološko Društvo. <> Koter, Darja. 2008. Musica coelestis et musica profana: glasbeni motivi v likovni dediščini od severne Istre do Vremške doline. Koper; = Capodistria: Pokrajinski muzej Museo regionale.

Učiteljsiše v Mariboru pred 1. svetovno vojno z orglami Bratov Zupan iz 1888.

Hubadova dvorana Glasbene Matice v Ljubljani z orglami Franca Jenka 1936.

Šolske orgle na Slovenskem pred drugo svetovno vojno

Jurij Dobravec

Raziskave orgel se običajno omejujejo na tehnične in akustične značilnosti glasbil ter njihov zgodovinski razvoj. Redkeje zasledimo razprave, ki te lastnosti povežejo s sočasno glasbo. Zdi se, da je tovrstno raziskovanje povsem prepuščeno zasebnemu študiju vsakega izvajalca za posamezno skladbo ali koncertni program.

Preden izvajalec doseže stopnjo širšega javnega nastopanja in samostojnih koncertov, je potrebno večletno izobraževanje, ki mora upoštevati posebnosti fenomena orgel. Namreč, praktično vsake orgle so unikatno glasbilo, ki s svojimi lastnostmi niso le odraz določenega časa ali orglarske šole, ampak so akustično umeščene v točno določen prostor. V daljni preteklosti, ko se je znanje igranja prenašalo povsem individualno na istih orglah, je en učitelj na enega učenca celovitost fenomena orgel lahko prenesel neposredno. Organizirano šolstvo pa je prineslo pomembno spremembo, ko se pouk izvaja na drugih in s tem lahko na povsem drugačnih orglah kot kasnejše izvajanje. Glede na prakso pri drugih neindividualiziranih glasbilih, zlasti tistih s tipkami, so se namreč šolske ustanove odločale za šolske orgle. Pristop je logičen zaradi prostorskih in finančnih omejitev in nenazadnje zaradi poenostavitve praktične izvedbe pouka.

Doslej zbrani podatki kažejo, da je v slovenskem prostoru bilo izdelano že več kot 40 orgel, ki so bile v celoti ali pretežno namenjene izobraževanju. Ker so orgle, ki jih sedanje glasbeno-izobraževalne ustanove še uporabljajo, že predstavljene na drugih mestih, se v tej razpravi omejujemo na prikaz šolskih glasbil, ki jih ni več ali pa predelane služijo drugod. Po krajšem prikazu zgodnje zgodovine orgelskega

izobraževanja na Slovenskem v osrednjem delu sledi pregled orgel po izobraževalnih ustanovah v času od Terezijanskih reform do prve svetovne vojne. Ustanove so razporejene časovno glede na prve znane šolske orgle. Ob vsaki je kratka predstavitev šole, sledijo pa orgle s svojimi značilnostmi. Če glasbena šola obstaja še danes, je ob koncu naveden podatek o sedanjih orglah. Pred sklepom je zaradi celovitosti prikaza še kratek seznam sedanjih orgel v učnih ustanovah v Sloveniji, ki so bile ustanovljene po drugi svetovni vojni.

Srednjeveški zapisi o povezanosti orgel in orgelskega izobraževanja

Eden najstarejših zapisov, ki ga navajajo vse zgodovine orgel¹ in je v njem izrecno omenjeno izobraževanje, sega v postkarolinško dobo. Zgodovinsko je povezan z jugovzhodnim alpskim prostorom, ki so ga tedaj poseljevali slovenski predniki.² Leta 872 je papež Janez VIII iz Rima pisal škofu Annu v Freising na Bavarsko (v prostem prevodu):

»[mi, papež] naprošamo, da pripeljete ali pošljete dobre orgle in umetnika, ki jih bo znal igrati in uspešno pripraviti ter nas *naučiti umetnosti muziciranja*.«³

Bavarske kot dežele s srednjeveško orglarsko tradicijo ne potrjuje nobena druga znana zgodovinska dokumentacija. Prav tako ne poznamo nobene sočasne omembe orgel s tega območja.⁴ Kronista Joseph Resch in Anton Sinacher

1 prim. Jean Perrot, *The organ, from its invention in the Hellenistic period to the end of the thirteenth century*/ 1965: *L'orgue, de ses origines hellénistiques à la fin du XIIIe siècle; étude historique et archéologique*. (Paris: Oxford (1965 A. et J. Picard), 1971), 222; ali Peter Williams, *The Organ in Western Culture, 750-1250 [k]* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 204–5.

2 Johann Chrysostomus Mitterrutzner in Miroslav Málovrh, *Slovani, v iztočni Puštriški dolini, na Tirolskem* (V Novomestu: Krajec, 1880).

3 »Precamur autem, ut optimum Organum cum Artifice, qui hoc modulari et facere ad omnem modulationis efficaciam possit ad instructionem musice discipline nobis aut deferat aut cum eisdem redditibus mittat.« (Monumenta Germaniae Historica, Epist. 7.1.287, PL. 126.651)

4 Glej Perrot, *The organ, from its invention in the Hellenistic period to the end of the thirteenth century*/ 1965: *L'orgue, de ses origines hellénistiques à la fin du XIIIe siècle; étude historique et archéologique*., 222; Williams, *The Organ in Western Culture, 750-1250 [k]*, 205.

iz teh dejstev ugotavljata, da se je škof Anno lahko z orglami seznanil le v svoji prejšnji službi v Innichenu.⁵ Italijanski organolog Renato Lunelli pa navaja, da se o orglarju, ki je te orgle izdelal, sicer »ne ve nič določenega, v splošnem pa sklepajo, da je prišel z doline Pusterca, kjer je freisinški škof bil prej opat v tamkajšnjem samostanu v Innichenu. Zaradi pogostih stikov z Vzhodom in bližine Benetk so se tam ohranili močni sledovi in vplivi preteklih obdobij.«⁶ Neposredno ob mestu Innichen, italijansko San Candido, danes na Južnem Tirolskem, izvira reka Drava, v zgodnjem srednjem veku pa je tam tekla bavarsko-karantanska meja.⁷

Nekaj stoletij kasneje, 1486, orgle v Kranju in Beljaku omenja kancler oglejskega patriarhata Paolo Santonino, obakrat v povezavi s pevskim izobraževanjem oziroma odlično izvežbanimi pevci.⁸ Iz pohvalnega zapisa glede igranja orgel domnevamo, da je učenje orgel bilo prav tako na dostojni ravni kot petje, kar predpostavlja izobraževanje.

Nekaj sledov samostanskih glasbenih šol v času baročnega orglarstva

V času, ko evropsko glasbo in orgle označuje baročna doba, so izobraževalno dejavnost izvajali samostani ženskih in moških redov. Za razliko od prejšnjih dob, ko se je igranje orgel prenašalo individualno in pogosto brez zapisanih not, se v tej dobi kažejo prvi zametki organiziranih šol, ki so sodeč po nekaj ohranjenih 'učbenikih' tudi na Slovenskem že delovale po določenih učnih programih. Potrebo po

5 Joseph Resch, *Annales Ecclesiae Sabionensis. Augustae Vind.*, Reumónt v. N. 103. III, 1775, 185, 191; Anton Sinnacher, *Beyträge z. geschichte d. bischöfl. kirche Säben u. Brixen in Tyrol.*, 1821, 414–15.

6 Renato Lunelli, »Note sulle origini dell'organo italiano«, *Note d'archivio per la storia musicale* X (1933): 212–32; Renato Lunelli, »Organari stranieri in Italia«, *Archivio per l'Alto Adige* 32 (1937): 139–86.

7 Peter Štih, »Ko je Cerkev začela govoriti slovansko: k ozadjem pokristjanjevanja v Karantaniji in Panoniji«, *Zgodovinski časopis*, št. 69 (2015): 23.

8 Paolo Santonino in Giuseppe Vale, *Itinerario di Paolo Santonino in Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485-1487: (codice vaticano latino 3795)* (Città del Vaticano: Biblioteca apostolica vaticana, 1943), 184, 194; prevod P. Simoniti: Paolo Santonino, *Popotni dnevniki*, prev. Primož Simoniti (Celovec/Klagenfurt: Mohorjeva založba, 1991), 41, 47.

širšem učenju orgel sta narekovala njihovo vse pogostejše nameščanje po župnijskih cerkvah in nekatere predpisane liturgične potrebe cerkvenih slovesnosti.

Kronika samostana dominikank v Radljah za leto 1703 navaja, da so »redovnice igrale na orgle, violino, violo da gamba, pavke, ...«⁹ Zgodovina tega samostana omenja, da so nune imele orgle že leta 1584.¹⁰ Darja Koter navaja orgelsko izobraževanje tudi v Gornjem Gradu, kjer najstarejše znane orgle datirajo v leto 1606, kar lahko povežemo z leto prej ustanovljeno šolo imenovano Marijanski kolegij, in v Ljubljani pri svetem Nikolaju ter na jezuitskem kolegiju pri svetem Jakobu.¹¹ V stolnici svetega Nikolaja sicer ne beležimo orgel, ki bi bile tipično namenjene izobraževanju, pri jezuitih pa so kar štiri manjše orgle znane med leti 1600 in 1626.¹² Časnik *Blätter aus Krain* poroča o dvojnih orglah v Stični za leto 1623.¹³ Glede na obsežno izobraževalno dejavnost tega cistercijanskega samostana sklepamo, da so se uporabljale tudi v učne namene. Več glasbenih zgodovinarjev izpostavlja odkritje učbenikov s skladbami za orgle iz sredine 18. stoletja v Novem mestu, kar precej verjetno kaže na orgelsko izobraževanje.¹⁴ Najstarejše znane orgle v novomeški frančiškanski cerkvi so zgorele 1664, štiri leta kasneje so naročili nove.¹⁵ Ali je šlo za orgle dvoranskega tipa v cerkvi ali za procesijske, ki bi jih že desetletja pred datiranimi učbeniki lahko uporabljali za izobraževanje, iz dostopnih virov ni bilo mogoče zanesljivo ugotoviti.

9 Darja Koter, *Akademija za glasbo Univerze v Ljubljani - 80 let* (Akademija za glasbo, 2020), 14.

10 Mateja Jevšnik, *Zgodovina župnije Radlje* (Radlje ob Dravi: Samozal. M. Jevšnik, 2008).

11 Koter, *Akademija za glasbo Univerze v Ljubljani - 80 let*, 16–18.

12 Edo Škulj, *Orgle v Ljubljani*, Ob 850. obletnici prve omembe Ljubljane v pisnih virih (Mohorjeva Celje, 1992), 55–57.

13 *Blätter aus Krain*, 03.08.1861, letnik 5, številka 31; brez navedbe avtorja.

14 Matjaž Barbo, *Slovenska muzikologija: kratak prelet po zgodovini*, Prva izdaja, Zbirka *Historia facultatis* (Ljubljana: Birografika Bori, 2019), 14; Koter, *Akademija za glasbo Univerze v Ljubljani - 80 let*, 18; Radovan Škrjanc, *Osnove klavirske in orgelske igre Noten-Buch / darinne / die Fundamenta / zu dem / Clavier/ oder / Orgel / enthalten: rokapis 511 iz Frančiškanskega samostana Novo mesto : elektronska znanstvenokritična izdaja* (Ljubljana: Muzikološki inštitut ZRC SAZU, 2012), <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:okoi/VIEW/>, idr.

15 Alfonz Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve v Novem mestu* (V Novem mestu: Frančiškanski samostan, 1937), 7.

Gorica, Semenišče (Seminarium generale Goritiensis)¹⁶

Semenišče v Gorici je bilo ustanovljeno leta 1757, v času prvega škofa metropolita Karla Mihaela Attemsa. Poslopje so začeli graditi kasneje, v času ravnatelja Jožefa Križmana, in je bilo blagoslovljeno 1768. Kot še navaja Štefan Kociančič, je bilo leta 1783 razpuščeno, oziroma so za Kranjsko, Goriško in Štajersko ustanovili skupno semenišče v Gradcu (Graz). Inventar so delno prenesli tja, deloma odprodali.¹⁷ Goriško semenišče je imelo velik pomen za razvoj šolstva na Goriškem in širše. V njem so poleg bogoslovcev, večinoma Slovencev in Nemcev, bivali tudi drugi dijaki.¹⁸

Orgle 1768. Semeniška cerkev/kapela svetega Karla Boromejskega (Chiesa di san Carlo Borromeo). Francišek Ksaver Križman. Ravnatelj Jožef Križman je v pismu 17. aprila 1764 bratrancu Frančišku Križmanu navedel, da imajo v načrtu tudi orgle, če bo le po zidavi semenišča in cerkve ostalo kaj denarja.¹⁹ Štiri leta kasneje, 1768, pa Francišek piše, da je ravno dokončal orgle v semeniški cerkvi Karla Boromejskega v Gorici.²⁰ Zadnje pismo izrecno navaja cerkev, »ecclesia s. Caroli,« čepprav Edo Škulj pravi, da gre za »semeniško kapelo, ki je že kar čedna cerkev.«²¹ Na osnovi navedbe Lorenza Nassimbenija leta 2004, da so leta 1922 cerkev sv. Karla obnovili in naredili nov pevski kor, na katerem ni orgel, Škulj sklepa, da so Križmanove orgle v Karlovi cerkvi bile uničene med prvo svetovno vojno.²² Iz Škuljevih ugotovitev pa Nassimbeni potem s sicer nekaj dvoma zaključuje, da je res šlo za Križmana.

16 Dostopni šematizmi iz 18. in 19. stoletja kažejo, da semenišče kot škofijska notranja organizacijska enota ni imelo stalnega uradnega naziva.

17 Štefan Kociančič, »Historia Seminarii centralis Goritiensis«, *Folium Diöcesanum Tergeste* 1868 (1868); navaja Petra Kolenc, »Štefan Kociančič (1818-1883) in njegova prva navodila za urejanje knjižnic na Slovenskem«, *Izvestije Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica* 14 (2017): 10.

18 prim. Branko Marušič, »Pot do univerzitetnega študija na Goriškem«, *Izvestije Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica* 4 (2007): 2–9.

19 Dokument v Kapiteljskem arhivu Novo mesto 34/3 - 175. Prepis glej v Edo Škulj, *Križmanova orglarska delavnica* (Družina, 2010), 82.

20 Dokument v Kapiteljskem arhivu Novo mesto 34/3 - 208. Prepis glej v Škulj, 82.

21 Škulj, 81.

22 Škulj, 81.

Vsekakor so neke orgle stale v semeniški cerkvi svetega Karla leta 1867, ko jim je Franc Ksaver Dev dodal en register,²³ leta 1883, ko je v organizaciji kasnejšega škofa in navdušenega cecilijanca Frančiška Sedeja v semeniški kapeli (!) 80 članov slovesno proslavilo ustanovitev Cecilijinega društva za Goriško in je mojstersko orglal Battista Flapp,²⁴ ter 1895, ko Janez Lipušček v svojem Zapisu piše »u zamenar beliki ugorici [veliki seminar v Gorici] sem poprauleu orglje in naredu novi meh meseca oktobra 1895.«²⁵ Čigave so bile, pa v dostopnih virih ni bilo mogoče razbrati.

Odgovoru na vprašanje, ali so Križmanove orgle na koru semeniške cerkve ostale do prve vojne, lahko pomembno prispeva župnijska kronika v Tolminu, ki navaja, da je »prve orgle za tolminsko župnijsko cerkev leta 1786 za 44 florintov priskrbel dekan Janez Bannes [Bonež] iz opuščene semeniške kapele sv. Karla v Gorici.«²⁶ To nedvomno potrjuje, da so v goriškem semenišču v prvem obdobju orgle imeli, letnice delovanja semenišča v tedaj novi zgradbi med 1768 in 1793 pa omejujejo letnico izdelave teh orgel, ki je bolj verjetna v začetku navedenega obdobja. Navedba »kapele sv. Karla v Gorici« kaže, da je naziv cerkev/kapela zamenljiv, kar lahko pomeni, da so v Tolmin kupili Križmanove orgle. Poleg tega podatki kažejo, da so nekdanje tolminske orgle bile relativno velike in so vsaj deloma ohranjene. Podatek o orglah iz Tolminske župnijske cerkve namreč navaja seznam orgel za rekvizicijo kovinskih piščali za vojne potrebe iz leta 1917,²⁷ in sicer pri kuracijski cerkvi v Gorenji Trebuši: »1 manual; 12 unvollständige Register; Alle Pfeifen mit Ausnahme des Pedal aus Zinn; Prospekte Einfach; Diese Orgel war einst in Tolmein

23 Andrej Marušič, »[Uredniški pripis pod dopis] Slavni gospod vrednik!«, *Domovina*, 14. jun 1867, 1867, 100.

24 Brez avtorja (-e) »Z Goriškega«, v *Cerkveni glasbenik*, 1883/12, 92; Ob prispevku bogoslovec Anton Trepal navaja, da je dev tedaj živel v Gorici. Ivan Portelli, »I Primi Passi Del Movimento Ceciliano a Gorizia«, v *Studi in Onore Di Don Luigi Tavano per i Suoni 90 Anni* (Gorica / Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 2013), 306.

25 Janez Lipušček, »Zapisnik useh stvari. Glavne delo kisma in čisma delali [1906-1911]«, *Tolminski zbornik*, 1997, 176.

26 Silvester Gabersček, *Župnija Marijinega Vnebovzetja Tolmin = Parochia B.M.V. Assumptae Tulmini*, prev. Ralph Prausmüller (Ljubljana, Tolmin: Družina; Župnijski urad, 2005), 58.

27 Verzeichnis der noch bestehenden Orgelwerke in den nicht okupierten gegenden der Goerzer Erzdioezese. Hrani Arhiv Republike Slovenije, Deželni konservatorski urad za Primorje, Fasc. 5.

in der Pfarrkirche, somit sehr alt.« Ker so v Tolminu nove orgle kupili 1890 in pred tem v kroniki ni zapisov o vmesnih orglah, sklepamo, da so takrat v Gorenjo Trebušo prenesli orgle, ki so prvotno stale v goriškem semenišču. V dvajsetih letih 20. stoletja je Josip Valiček inštrument predelal in namestil prostostoječi igralnik.²⁸ Na omari so se ohranili ostanki nekdanjih manubrijev in napisi osmih registrov, ki jih je deloma rekonstruiral Hubert Bergant:²⁹ Manual: Principale 8', Octava 4', Quinta decima 2', Vigesima seconda 1', Vigesima sesta 2/3', Voci umana 8'. Pedal: Subbasso 16', Bassi principali 8'. Glede na število odprtin sta vsaj dva manualna registra bila razdeljena na bas in diskant. Kot je razvidno, dispozicija kaže na relativno velike orgle, ki verjetno niso bile primerne za oratorij, in bi lahko stale tudi na nekdanjem koru cerkve sv. Karla. Poleg tega je nenavadno, da bi ista ustanova imela v relativno velikem in relativno majhnem prostoru orgle podobnih velikosti.

Pozitiv 1832. Semeniški oratorij. En manual, 4 registri. Josip Salb. Zapis župnijskega arhiva v furlanskem Chiopisu navaja, da je »leta 1844, ko se je ponudila priložnost za nakup orgel, župnik s svojim denarjem kupil orgle iz Nadškofijskega semenišča v Gorici. [...] Čeprav so bile te orgle dobre, so imele samo 4 registre, zato so se odločili, da jih povečajo z dodatnimi registri [...], in pri tem uporabijo te stare orgle, ki jih je izdelal Giuseppe Salb leta 1832, in so za štiri registre imele le manual.«³⁰ Iz zapisa je razvidno, da je orgle izdelal mariborski orglar Josip Salb (1788–1857). Zgodovinar Štefan Kociančič leta 1868 takole opisuje prodajo iz semenišča: »Orgle iz oratorija je bilo treba odstraniti. Zato jih je škofija prodala na javni dražbi, denar pa je škofijska Prefektura po odbitku stroškov prenesla na semenišče.«³¹ Ob navedbi Kociančič omenja tudi Inventar semeniškega oratorija, ki pozitiv nedvomno potrjuje.³²

28 Edo Škulj in Tomaž Simčič, *Goriške orglarske delavnice* (Škocjan pri Turjaku: Župnija, 2012), 53.

29 Zapiske hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. Glej I. Uršič, »Arhivska zapuščina profesorja Huberta Berganta«, *Arhivi*, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, 32, št. 2 (2009): 379–86.

30 Prepis glej v Lorenzo Nassimbeni in Loris Stella, *L'Arcidiocesi di Gorizia* (Gorica / Gorizia: Pizzicato, 2004), 182.

31 Nassimbeni in Stella, 181.

32 Nassimbeni in Stella, 181.

Iris Caruana v katalogu leta 1973 navaja dokumente, ki pričajo, da so orgle »neznane avtorja« leta 1844 iz goriškega semenišča prodali v župnijsko cerkev v Chiopris, kjer jih je leta »1938 predelal Giorgio Bencz.«³³ Edo Škulj je na osnovi tega podatka na terenskem ogledu leta 1993 v Chioprisu presodil, da gre za Križmanove orgle s kora Karlove cerkve, vendar je »ostala le omara, morda pedalna klaviatura in posebni pedalni vzvod [] ripiena.«³⁴ Kasneje je zmoto popravil in sklepal, da so v Semenišču okrog 1832 imeli dvoje orgel, Križmanove v cerkvi sv. Karla, Salbove pa v semeniški kapeli.³⁵

Lorenzo Nassimbeni iz na novo razkritih listin ugotavlja, da so male orgle iz semenišča na kor v Chioprisu postavili leta 1847. Leta 1752 je Mihael Vičič (1788–1869) iz Črnič na Vipavskem naredil nove orgle z 12 registri, pri čemer je uporabil Salbove piščali in klaviaturo. Leta 1938 je glasbilo obnovil Giorgio Bencz s sinovi (Jurij Benč) iz Gorice, leta 2004 pa delavnica Zanin.³⁶ Sodeč po ohranjenih Vičičevih orglah v Šmartnem v Brdih³⁷ in predvojni fotografiji iz Mirna pri Gorici³⁸ ter po detajlih, predvsem široko belo obrobjenimi ploskvami po lizenah, je omara nedvomno delo tega vipavskega orglarja.

Ljubljana, Javna glasbena šola³⁹ pri Normalki in glavni šoli v Ljubljani = »Öffentliche Musikschule in Laibach Muster-hauptschuie zu Laibach«⁴⁰

Kot ugotavlja Cveto Budkovič, glasbene razmere med 1790 in 1807 kažejo povečanje potrebe po »sposobnih

33 Iris Caruana, *L'arte degli organi nel Friuli-Venezia Giulia: l'arcidiocesi di Gorizia* (Udine / Videm: Il Loggione, 1973), 30.

34 Edo Škulj, »Frančišek Ksaver Križman (1726–1795) Slowenische Jahre«, *Singende Kirche* 42 (1995): 125–26; Edo Škulj, »Orgle v kapiteljski cerkvi sv. Nikolaja«, *Dolenjski zbornik*, št. 5 (1996): 161.

35 Škulj, *Križmanova orglarska delavnica*, 81–82, opomba 2.

36 Nassimbeni in Stella, *L'Arcidiocesi di Gorizia*, 84–86.

37 Edo Škulj in Jurij Dobravec, *Orgle Slovenije* (Bohinj - Radovljica: Ars organi Sloveniae (Jarina Bohinj, kulturno društvo) : Dobravec - storitve za zdravje, naravo in kulturo, 2018), 558.

38 <https://associazioneorganisticadellitorale.wordpress.com/2016/03/23/un-organo-da-salvare-2/> 2022-10-11.

39 tako šolo imenuje Viktor Steska

40 Branka Rotar Pance, »Gašpar Mašek - pedagog«, v *Maškov zbornik*, ured. Edo Škulj (Ljubljana: Družina, 2002), 51.

inštrumentalistih in dobrih pevcih. [] Reprodutivce so v Ljubljani iskali Škofovska kapela, Stanovsko gledališče in Filharmonična družba.«⁴¹ Primerna rešitev je javna glasbena šola. Kot navaja Janez Höfler je najstarejša začela delovati 1806 pri ljubljanski stolnici.⁴² Publikacija »Javno glasbeno šolstvo na Slovenskem Pogledi ob 200-letnici« pa implicira začetek javnega šolstva v leto 1816,⁴³ ko je bila v Ljubljani ustanovljena glasbena šola: »Centralna organizacijska dvorna kancelija [] 11. decembra 1815 dovolila glasbeno šolo in potrdila stroške za priredbo šolske sobe v znesku 724 gld. 33 kr. in 300 gld. za nabavo najpotrebnejše oprave, vse iz provincialnega fonda.« Po enoletnih pripravah je »Škofijski ordinariat 22. oktobra 1816 štev. 2/375 dal v časopise oklic in ga dal tudi prilepiti na vrata licejskega poslopja, da se bodo učenci v glasbeno šolo sprejemali 7. novembra.«⁴⁴ Prostori so bili zagotovljeni v Liceju, šolski zgradbi na mestu sedanje osrednje ljubljanske tržnice.

Pozitiv 1816. Neznani tip prenosa in sapnice. Verjetni avtor Nikolaus Müller (Celovec). Filharmonično društvo v Ljubljani je leta 1815 za načrtovano glasbeno šolo pripravilo predlog poučevanja glasbe za bodoče učitelje, ki v prvi točki navaja: »Petje in glasba zlasti gosli in klavir (ali orgle) sta glavna dela mladinskega glasbenega pouka«⁴⁵. V osmi točki odborniki potem navajajo, da »Javna glasbena šola potrebuje: a) *razne učne knjige* za osnovni pouk v petju, na goslih in *orglah*; b) črno desko z rdečimi črtami in s stojalom; c) klavir; č) nekaj gosli, brač in violoncello; d) za 8. tečaj razna pihala (trobila).« Izraz »razne učne knjige« tudi za orgle pa morda kaže, da odborniki niso načrtovali le notnega gradiva, temveč tudi teorijo oziroma poznavanje glasbil vključno orgel. Ker orgle niso omenjene sklepamo,

41 Cvetko Budkovič, *Razvoj glasbenega šolstva na Slovenskem I: od začetka 19. stoletja do nastanka konservatorija*, Razprave Filozofske fakultete (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992), 13.

42 Janez Höfler, »Glasbena kapela ljubljanske stolnice 1800-1810«, *Muzikološki zbornik* 17 (1981): 7–21.

43 Branka Rotar Pance, *Javno glasbeno šolstvo na Slovenskem Pogledi ob 200-letnici*, Glasbenopedagoški zbornik Akademije za glasbo v Ljubljani, Zvezek 25 (Ljubljana: Akademija za glasbo, 2016).

44 Viktor Steska, »Javna glasbena šola v Ljubljani od leta 1816 do 1875«, *Cerkveni glasbenik* 52 (1929): 25, 55.

45 Steska, 22.

da so imeli morda sprva v načrtu uporabljati ene od orgel v bližnjih cerkvah. Vendar Steska v nadaljevanju navaja, da je Škofijski ordinariat za takrat ustanovljeno javno glasbeno šolo l. 1816. dobil 500 goldinarjev, od tega je porabil »za pozitiv (male orgle), naročene iz Celovca za 200 gold.«⁴⁶ Takšna vsota je tedaj zadostovala za manjše glasbilo z dvema, izjemoma tremi manualnimi registri. V Celovcu in okolici je v tistem času »številne klavirje, pozitive in orgle« izdeloval bavarski orglar Nikolaus Müller (1775–1834)⁴⁷, ki bi tako bil možen avtor. Iz dikcije poročila sicer ni mogoče razbrati dejanske nabave in tudi dostopna kasnejša dokumentacija ne potrjuje obstoja ali uporabe konkretnega pozitivna.

Pozitiv 1827. Neznani tip prenosa in sapnice, do trije registri. Možni avtor Johann Gottfried Kunath.

Viktor Steska v pregledu zgodovine Javne glasbene šole orgle iz leta 1827 navaja na dveh mestih. V poročilu deželne šolske komisije z dne 8. julija 1853, št. 437 piše, da »orgle, nabavljene l. 1827 odpovedujejo pri več tipkah,« Inventar 1854 pa navaja »nerabne orgle.«⁴⁸ Oba dokumenta, čeprav kasnejša, potrjujeta obstoj in letnico orgel. Velikost, dispozicija in avtorstvo niso znani. Glede na to, da so bile naslednje orgle leta 1855 najprej triregistrske, te iz leta 1827 zelo verjetno niso bile večje. Status deželnega izdelovalca orgel je na Kranjskem tedaj imel Johann Gottfried Kunath (1789–po1845), ki je iz svoje delavnice v Trnovskem predmestju v Ljubljani občasno oglaševal tudi manjše orgle.⁴⁹ Sočasno je v Kamniku deloval orglar Peter Rumpel, glede na verjetni prej nabavljen orgelski pozitiv pa v poštrev pride tudi celovška delavnica Müller.

Orgle 1855. Mehanski prenos, sapnica s potegi, en manual in pedal, 4 registri. Franc Ksaver Dev. Kot je bilo navedeno, so bile šolske orgle iz leta 1827 označene

⁴⁶ Steska, 55.

⁴⁷ Gottfried Allmer, »Müller, Familie«, v *Oesterreichisches Musiklexikon online*, 2004, https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_M/Mueller_Familie_3.xml; Oskar Eberstaller, *Orgeln und Orgelbauer in Österreich* (Graz, 1955), 134.

⁴⁸ Steska, »Javna glasbena šola v Ljubljani od leta 1816 do 1875«, 117, 147.

⁴⁹ Johann Gottfried Kunath, »Ankündigung zweier neuen Kirchenorgeln [21., 24., 28. 3. 1826]«, *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 1826.

kot nerabne, zato so pristojni pridobili ponudbe za nove. Izhodišče naročila so bile orgle s tremi registri in pedalom.⁵⁰ Uveljavljena orglarja Andrej Ferdinand Malahovski in Peter Rumpel sta ponudila previsoki ceni, zato je po posredovanju Gregorja Riharja naročilo dobil tedaj še neuveljavljeni Franc Ksaver Dev (1834–1872). Naročilo je izvedel v dveh delih, najprej manualni del za 125 goldinarjev, potem isto leto še pedal, za katerega so v omari pustili prostor in je ministrstvo zanj dovolilo dodatnih 40 goldinarjev.⁵¹ Tehnične in akustične značilnosti teh orgel niso znane, Škulj domneva naslednjo dispozicijo: 01 Burdon 8' 02 Cevna flavta 4' 03 Principal 2' 04 Subbas 16'.⁵²

Maribor, semeniška cerkev sv. Alojzija

Cerkev sv. Alojzija v Mariboru je baročna zgradba iz 1770 v sklopu nekdanjega jezuitskega semenišča na Glavnem trgu v Mariboru. Slovenski gospodar leta 1894 piše, da v njej »obhajajo pod vodstvom čč. gg. predstojnikov semenišča gg. bogoslovci službo božjo s slovenskimi pridigami, katerih se slovensko ljudstvo s posebno radostjo udeležuje, je po prizadevanju preč. gg. direktorjev, osobito sedanjega preč. g. kanonika Hribovška, postala prava dika Mariborskih cerkev!«

Orgle 1831. Mehanski prenos, manual in pedal, 10 registrov. Karl Schel (Gradec). Po podatkih Štajerske statistike iz leta 1885 so bile v Alojzijeви cerkvi v Mariboru orgle graškega mojstra Karla Schehla, ki so od leta 1892 na podružni cerkvi sv. Duha v Gaberkah pri Šoštanju. Tja jih je postavil in deloma predelal Franc Goršič: Manual (C-f3) 01 Travers-flötte 8' 02 Bordunal 8' 03 Gedeckt 8' 04 Principal 4' 05 Flötte 4' 06 Quinte 2 2/3' 07 Super-octav 2' 08 Mixtur Pedal (C-f) 09 Sub-bas 16' 10 Principal-bas 8'.

Orgle 1892. Mehanika s sapnico s stožci, 16 registrov na dveh manualih in pedalu. Brata Zupan, opus 43. Kanonik Hribovšek je leta 1892 semeniški cerkvi priskrbel

50 Steska, »Javna glasbena šola v Ljubljani od leta 1816 do 1875«, 148.

51 Steska, 148.

52 Edo Škulj, »Devova orglarska delavnica«, *Ecce organum!*, št. 5 (2017): 4.

orgle, »na katere morejo on in mojstra 'brata Zupana' v Kamni Gorici, ki sta jih postavila, ponosni biti.« Ni znano, da bi bile kdaj predelane: I manual 01 Bordun 16' 02 Prinzpal 8' 03 Wienerflöte 8' 04 Gamba 8' 05 Spitzflöte 4' 06 Oktave 4' 07 Cornet III 2 2/3' 08 Mixtur II-III-IV 2' II manual 09 Geigen Prinzpal 8' 10 Flute harmonique 8' 11 Salicional 8' 12 Lieblich Gedackt 8' 13 Fugara 4' Pedal 14 Prinzpalbass 16' 15 Subbass 16' 16 Oktavbass. Orgle so ohranjene.

Povojna semeniška kapela v prostorih zgradbe ob škofiji na Slomškovem trgu ima orgle Mariborske delavnice iz 1997.⁵³

Ljubljana, Collegium Aloysianum (Alojzijevišče)

Zamisel o škofijski šoli za vzgojo duhovnikov Ljubljanske škofije na srednji in visoki stopnji pripisujejo škofu Antonu Wolfu v sredino 19. stoletja. Pouk naj bi dopolnjeval državno gimnazijo. Prvi vpis je zabeležen za šolsko leto 1856/57. Glasbo so sprva poučevali Filip Jakob Rechfeld, Gregor Rihar in Kamilo Mašek, kasneje pa Anton Nedved in Anton Foerster. Osnove znanja orgel so bile del učnega programa za bodoče duhovnike. Šola je delovala v prostorih na Poljanski cesti 4, kjer je tudi njena naslednica, Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.

Orgle 1866. Manual in pedal, mehanski prenos, sapnica s potegi, 6 (7) registrov. Franc Goršič. Jožef Lesar poroča, da so »Orglje na koru s štirimi spremeni delo gospoda Frančiška Goršiča 1. 1866; stale so 400 gld.«⁵⁴ Leta 1917 je učitelj glasbe Vojteh Hybášek poročal Stanku Premrlu, da so v prostorih škofovih zavodov sv. Stanislava shranjene razdrte orgle Franca Goršiča. Izdelane so bile leta 1866 za ljubljansko Alojzijevišče, ob ukinitvi pa so celoten inventar prenesli v Šentvid.⁵⁵ Zavodsko poročilo za leto 1930 navaja, da orgle dobro služijo; glede na sočasnost Milavčevih orgel v kapeli in velikosti teh orgel sklepamo, da so Goršičeve

53 Škulj in Dobravec, *Orgle Slovenije*, 319.

54 Jožef Lesar, »Doneski za zgodovino Alojzijevišča«, *Zgodovinski zbornik - priloga ljubljanskemu Škofijskemu listu* 9, št. 36 (1896): 564.

55 Stanko Premrl, »Nekoliko statistike o orgljah v ljubljanski škofiji«, *Cerkveni glasbenik* 41 (1918): 8 [1919].

primarno služile glasbenemu pouku. Uničene so bile med drugo svetovno vojno ali kmalu po njej. Dispozicija registrov iz zapiskov Premrlove zapuščine je naslednja: 01 Principal 8' 02 Unda maris 8' 03 Flavta 4' 04 Salicional 4' 05 Violina 2' 06 Subbas (dodan) 16' 07 Oktavbas 8'.⁵⁶ Prvotna dispozicija ni znana, kakor tudi ne vemo, kateri orglar jim je dodal tri registre.

V kapeli Alojzijevišča, kjer so nekoč stale Goršičeve orgle, so od leta 2002 postavljene orgle Orglarske šole, ki so delo Tomaža Močnika.

Ljubljana, Orglarska šola Cecilijinega društva

Nastala je na pobudo in kot ena osnovnih poslanstev Cecilijinega društva za Ljubljansko škofijo leta 1877. Njena pglavitna naloga je bila vzgoja organistov in pevovodij, ki so po župnijah uresničevali cecilijanske ideje.⁵⁷ Prva tri desetletja jo je vodil Anton Foerster, do leta 1941, ko je za več desetletij prenehala delovati, pa Stanko Premrl. Sprva je delovala v Alojzijevišču, se potem večkrat selila in po 1911 ponovno dobila prostore v Alojzijevišču na Poljanski 4, kjer od leta 1971 naprej deluje njena naslednica.⁵⁸

Orgle 1878. Mehanski prenos, sapnica s potegi, dva manuala in pedal, 6 registrov. Andrej Malahovsky / Franc Goršič. Goršič je 24. julija 1877 Cecilijinemu društvu poslal ponudbo za dvomanualne orgle s šestimi registri. Vendar so za izvajalca izbrali Ferdinanda Malahkovskega, ki jih je dokončal jeseni 1878. Komisija z rezultatom ni bila zadovoljna, zato so jih že decembra dali Goršiču v popravilo. Premrl navaja, da so se orgle potem večkrat selile skupaj s šolo, od Alojzijevišča prek Starega trga na Vodnikov trg 5, sobo na vogalu Študentovske ulice.⁵⁹ Škulj domneva, da so te orgle tu končale svojo pot in bile uničene, ker so bile precej

56 Edo Škulj, *Goršičeva orglarska delavnica* (Družina, 2004), 41.

57 Branka Rotar Pance, »Orglarska šola v Ljubljani v letih 1877-1944: diplomatska naloga« (Ljubljana, [B. Rotar], 1989), 7.

58 Edo Škulj, »Orglarska šola v Ljubljani«, v *Leksikon cerkvene glasbe* (Župnija Škocjan, 2015), 316–17.

59 Stanko Premrl, »Orglarska šola v Ljubljani (1877—1927)«, *Cerkveni glasbenik*, št. 4–5 (1927): 83.

dotrajane; zadnja informacija o obstoju je namreč iz leta 1910.⁶⁰ Dispozicija registrov, kakršno je prvotno ponudil Goršič in verjetno izhaja iz povpraševanja, je naslednja I: 01 Geigenprincipal 8' 02 Flauto 8' 03 Gemshorn 4'; II: 04 Lieblich Gedakt 8' 05 Salicional 8'; P: 06 Bordun 16'.⁶¹

Orgle 1912. Dva manuala in pedal, pnevmatski prenos, sapnica s stožci, 12 (9) registrov. Ivan Milavec, opus 27. Dispozicija I: 01 Principal 8' 02 Bordunček 8' 03 Eolina (iz 07) 8' 04 Prestant (iz 01) 4'; II: 05 Salicional 8' 06 Cevna flavta 8' 07 Eolina 8' 08 Vox coelestis 8' 09 Cevna flavta (iz 06) 4'; P: 10 Burdon 16' 11 Ljubki bas (iz 02) 16' 12 Salicetbas (iz 05) 8'. Orgle so bile bogato opremljene s pomožnimi registri: Sup I, Sub II-I, II-I, I-P, II-P, Sup II, P, MF, F, T, avtomatski pedal, žaluzije. Leta 1967 je Mirko Cuderman te orgle dal prenesti v stolniško pevsko sobo na Ciril Metodov trg 12, kjer so jih sprva uporabljali predvsem pri pevskih vajah stolnega zbora, po ponovni oživitvi Orglarske šole 1971 pa tudi za orgelske vaje. Ob prenosu je Anton Jenko dispozicijo spremenil v neobaročno: I manual (C-g3): 01 Suvavial 8' 02 Principal 4' 03 Oktava 2' 04 Pikolo 1'; II manual (C-g3): 05 Cevna flavta 8' 06 Kopula 4' 07 Kvinta 1 1/3', Pedal (C-d1): 08 Subbas 16' 09 Koral 4'. Nekoliko predelane so od leta 1987 v cerkvi v Dragatušu.⁶²

Orgle 1938. Prvotno pnevmatski prenos (Josip Brandl, 1904), en manual in pet registrov, Franc Jenko. Josip Brandl je leta 1904 ali 1905 izdelal orgle za cerkev sv. Lovrenca na Gori (Okroglice), ki je do 1964 pripadala župniji Loka nad Zidanim Mostom. V rekvizicijskem seznamu iz leta 1917 je označeno, da imajo 6 registrov in pnevmatski prenos, vendar z vprašajem. Franc Jenko jih je odkupil in obnovil ter leta 1938 prodal ljubljanski Orglarski šoli kot druge vadbene orgle.⁶³ Dispozicija po Jenkovi predelavi: 01

60 Škulj, *Goršičeva orglarska delavnica*, 66.

61 Škulj, 95. navaja dokument arhiva Orglarske šole navaja z dne 24. julija 1877.

62 Edo Škulj, *Milavčeva orglarska delavnica* (Župnija Škocjan, 2007), 82–83.

63 Edo Škulj, *Brandlova orglarska delavnica* (Škocjan pri Turjaku: Župnija Škocjan, 2015), 36.

Principal 8' 02 Burdon 8' 03 Flauto 4' 04 Dubleta II 2 2/3' 05 Subbas 16'. Šola je orgle uporabljala še leta 1982, ko sta jih brata Osredkar razdrla in piščali porabila pri svojih orglah z mehanskim prenosom in naslednjo dispozicijo: 01 Copula 8' 02 Principal 4' 03 Octava 2' 04 Mixtura II 1 1/3'; pedal obešen. Tudi teh orgel zdaj ni več.

Sedanja Orglarska šola ima 4 orgle. Poleg Močnikovih v kapeli (2002) še Hofbauerjeve (1988) in dvoje Osredkarjevih (1991 in 1994).⁶⁴ Prej so uporabljali Hofbauerjeve orgle iz leta 1982, ki so zdaj v Trbovljah,⁶⁵ in še prejšnje orgle iz Osredkarjeve delavnice. Tomaž Nagode je orgle poučeval na Hofbauerjevih orglah župnije Stožice.⁶⁶

Ljubljana, Učiteljišče (Lehrerbildungsanstalt zu Laibach, Bildungsanstalt für Lehrerinnen zu Laibach)

Avstrijsko monarhijo leto 1867 označujeta »Zakon o splošnih pravicah državljanov, [] s katerim država prevzema vodstvo in nadzor nad vzgojo in izobraževanjem«⁶⁷ in ponovna vzpostavitev Ministrstva za uk in bogočastje. Ljubljansko učiteljišče je bilo tako ustanovljeno leta 1867, ko so sezidali tudi stavbo na Resljevi cesti, kjer je danes Gimnazija Ledina. Glasbeni učitelj Anton Nedved je že prvo leto poučeval predmet »igranje orgel in cerkveno petje.«⁶⁸ V prvem letniku pripravnice (preparandije) so učenci imeli 6, v drugem pa 5 ur tedensko. Letno poročilo za šolsko leto 1868/69 navaja, da je 18 ur tedensko klavir in orgle v prvem letniku poučeval tudi Karl Zappe.⁶⁹ Učni načrt, sprejet na Dunaju 19. julija 1870 ob neobveznem predmetu »klavirske in orgelske igre« dve uri tedensko predpostavi cilj: »spretnost igranja glasbila in glasbeno teorijo, vključujoč figuriranje, transponiranje

64 Škulj in Dobravec, *Orgle Slovenije*, 276–77.

65 Škulj in Dobravec, 580.

66 Škulj in Dobravec, 288.

67 Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem* (Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2009), 78–79.

68 *Jahresbericht der k. k. Mustarhaupt - und Lehrerbildungsschule zu Laibach* (Ljubljana, 1868), 11, 13.

69 *Jahresbericht der k. k. Mustarhaupt - und Lehrerbildungsschule zu Laibach* (Ljubljana, 1869), 11.

in modulacijo.«⁷⁰ Leta 1869 so Uršulinke v Ljubljani odprle zasebno učiteljišče. Predpisane izpite so morale učenke opravljati na državnem učiteljišču.⁷¹ V šolskem letu 1871/72 se je pouk za učenke začel na državnem učiteljišču. Uredba iz leta 1870 pri učnem načrtu za glasbo ne navaja učenja orgel.⁷²

Pozitiv 1867. Štirje registri, mehanika. Neznani avtor. Stanko Premrl leta 1919 poroča o malih orglah s štirimi registri.⁷³ Podrobnosti niso znane, izvedba učnega načrta pa priča, da so bile zelo verjetno iste orgle v šoli že ob njihovi ustanovitvi v šolskem letu 1867/68. Škulj sklepa, da so bile ob spremembi učnega programa 1926/27 odstranjene.⁷⁴

Orgle 1855. Dva manuala in pedal, mehanski prenos, 6 registrov. Franc Goršič. Stanko Premrl v svoji statistiki orgel 1919 poroča o šolskih orglah Ljubljanskega učiteljišča, ki so stale v pevski sobi.⁷⁵ Podrobnosti niso znane. Škulj sklepa, da so jih tam uporabljali do spremembe učnega programa v šolskem letu 1926/27, potem pa jih do leta 1950 sledi pri nekaterih predstavah v ljubljanski operni hiši, danes Slovensko narodno gledališče Opera in balet Ljubljana.⁷⁶

V stavbi Gimnazije Ledina na Resljevi danes ni orgel.

Ljubljana, Marijanišče (Collegium Marianum)

Obsežno zgradbo Marijanišča so odprli na Poljanski cesti v Ljubljani leta 1882 kot šolo (trivialka) in sirotišnico. Leta 1888 je šola postala dvorazredna, kasneje pa štirirazredna, in je delovala do konca prve svetovne vojne. Na njenem mestu je danes Dijaški dom Ivana Cankarja.

70 ponatis v Blasius Hrovath, *Jahresbericht der kais. königl. Lehrerbildungsanstalt zu Laibach* (Ljubljana, 1871), 28.

71 Marija Jasna Kogoj, *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo: uršulinski samostan v Ljubljani na prehodu iz avtonomije v Rimsko unijo, s posebnim poudarkom na šolstvu v letih 1868 do 1918*, Redovništvo na Slovenskem (Ljubljana: Družina, 2006).

72 *Erster Jahresbericht der k. k. Bildungsanstalt für Lehrerinnen zu Laibach* (Ljubljana, 1872), 11.

73 Premrl, »Nekoliko statistike o orgljah v ljubljanski škofiji«, 1918, 13; 1919, 8; Stanko Premrl in Edo Škulj, »Statistika orgelj Ljubljanske škofije 1916/17 – razpredelnica s podatki«, *Ecce organum!*, št. 23 (2021): 6, 41.

74 Škulj, *Orgle v Ljubljani*, 143.

75 Premrl, »Nekoliko statistike o orgljah v ljubljanski škofiji«, 8 [1919].

76 Škulj, *Goršičeva orglarska delavnica*, 132.

Orgle 1887. Mehanski prenos, 2 manuala in pedal, 8 registrov. Franc Goršič. Na osnovi predloga dispozicije Josipa Smrekarja so orgle imele naslednjo dispozicijo: I: 01 Principal 8' 02 Rohrflöte 8' 03 Praestant 4' 04 Doublette 2 2/3' + 2'; II: 05 Salicional 8' 06 Wiener flöte 8' 07 Flauto dolce 4'; P: 08 Bourdunbas 16'. Škulj navaja, da »so rabile za bogoslužje in vajo mladih organistov ves čas življenja ustanove.«⁷⁷ Čeprav je ustanova formalno izvajala šolanje le na nižji stopnji, kjer pouka orgel ni bilo, je Škulj verjetno domneval, da so v tako velikem zavodu glasbo in orgle poučevali osirotelo mladino, ki je tam bivala.

Ob podiranju zgradbe Marijanišča so orgle prenesli v župnijsko cerkev na Kopanju, kjer zapis navaja: »Leta 1948 je dobila cerkev orgle iz marijaniške kapele v Ljubljani, delo našega slovečega mojstra Franceta Goršiča, izgotovljene l. 1887. Kljub temu, da so pri selitvi mnogo trpele (Jenko jih je v Marijanišču popolnoma vzel narazen in jih v Kopanju spet sestavil), so še dobro ohranjene. So še starega mehaničnega sistema. Jenko jim je dodal 2 nova pnevmatična registra flavto in vijolino, stari salicional pa je pnevmatično preuredil. Imajo 2 manuala in 10 pojočih registrov.«⁷⁸

Maribor, Učiteljišče

Izobraževanje učiteljev v Mariboru sega v začetek 19. stoletja, ko se je kot dodaten tečaj izvajalo na Glavni šoli. Mariborsko učiteljišče, danes III. gimnazija Maribor na Gosposvetski cesti, je od 1861 delovala kot dve-, tri- in končno štiriletna šola. Sprva moškemu učiteljišču se je leta 1888 pridružilo štiriletno zasebno žensko učiteljišče Šolskih sester, ki je leta 1893 dobilo pravico javnosti. Kompleks samostana in šole je redovna hiša Šolskih sester na Gosposvetski cesti gradila postopno od 1864 od 1908,⁷⁹ ko je bila sezidano šolsko

⁷⁷ Škulj, *Orgle v Ljubljani*, 144.

⁷⁸ Ivan Kogovšek, »Popis cerkva in cerkvenih znamenitosti v župniji Kopanj [rokopis]«, 1954, 3 (Kopanj, župnijski arhiv). Fabiani poroča o 11 registrih (Rafko Fabiani, »Orgle v ljubljanskih cerkvah«, *Kronika* 2 (1935): 270.), danes jih imajo 9 (Škulj in Dobravec, *Orgle Slovenije*, 217).

⁷⁹ Franci Lazarini, »Matična redovna hiša šolskih sester in nekdanje zunanje učiteljišče (sedaj Tretja gimnazija Maribor)«, 2014, <http://www.mariborart.si>.

poslopje na severni strani ceste. Zgodovina samostana ne priča, da bi v samostanski kapeli kdaj imeli orgle, iz zapisov o treh orglah pa je jasno razvidno, da so bile vse troje v šoli namenjene izobraževanju. Pri Zupanovih ravnatelj celo izrecno navede, da je šolski urad naročil šolske orgle.⁸⁰

Orgle 1888. Mehanski prenos, sapnice s stožci, 2 manuala in pedal, 5 registrov. Brata Zupan.

Anonimni pisec v časniku *Slovenec* decembra 1890 navaja: »v Kamni Gorici sta te dni dodelala nove orgije za c. kr. učiteljsko pripravnico v Mariboru. To delo je že 32.⁸¹ imenovane tvrdke od 1. 1880.«⁸² Tri mesece kasneje isti časnik podrobneje navaja, da je delavnica Bratov Zupan »naredila po naročilu štajerskega deželnega šolskega sveta šolske orglje št. 32 za c. kr. učiteljišče v Mariboru. Ravnatelj učiteljišča g. H. Schreiner je pisal gg. izdelovateljema lepo priznalno pismo, v katerem pravi mej drugim: Po soglasni razsodbi iz večšakov sestavljene komisije je delo popolnoma solidno. Orglje so izdelane po najnovejših skušnjah in napredku in na podlagi lastnih iznajdeb imenovanih dveh gospodov. Orglje imajo dva manuala s prosto stoječim igralnikom. V prvem manualu sta dva polno pojoča spremena (Principal, Spitzflöte, v drugem dva nežna (Salicional, Lieblich-Gedackt), na pedalu pa je »bordun« 16'; poleg tega pa imajo orglje še dve pomožni potezi. Barva glasov je krasna, intonacija prav lepa. Vnanja oblika orgelj povsem ugaja, cena je primerno nizka.«⁸³ Popis orgel Lavantinske škofije piše o istih orglah na »c. kr. učiteljišču«, ki sta jih »postavila Brata Zupan iz Kamnegorice (op. 23) za 1600 K. Imajo 4 spremene; zistem je mehaničen s sapniki na stožce. Jožef Brandl je mesto prvotnega salicionala 8' uvrstil gambo 8', ki je zelo ozka, ima značaj oboe in v zvezi z 'Lieblich Gedeckt' doni kakor klarineta.«⁸⁴ Fotografijo v večji sobi, verjetno pevski učilnici, je objavil Marijan Rola, vendar ni navedel vira.⁸⁵

80 anon., »Gg. brata Zupan«, *Slovenec*, 1891, XIX, 57 (11. marec 1891) izdaja, 3.

81 Številka opusa je napačna, dejansko je 23, kot je razvidno kasneje.

82 »Brata Zupan (Dnevne novice)«, *Slovenec*, 30. december 1890, 3.

83 anon., »Gg. brata Zupan«, 3.

84 anon., *Orgle v cerkvah Lavantinske škofije* (Maribor, 1911), 16.

85 Marijan Rola, »Orgle v mariborski dekaniji« (Teološka fakulteta Ljubljana, 1989), 58.

Leta 1934 so glasbilo prestavili v cerkev na Rakovnik v Ljubljano, leta 1954 jih je Anton Jenko prenesel v selezjansko cerkev na Reko, kasneje pa naj bi jih premestili na otok Prvič blizu Šibenika na Hrvaškem.⁸⁶ Tam njihovega obstoja v preteklosti ni bilo mogoče potrditi, so pa ohranjene v župnijski cerkvi Gornje Jesenje pri Krapini,⁸⁷ in sicer z naslednjo dispozicijo: 01 Principal 8' 02 Spitzflöte 4'; II: 03 Gamba 8' 04 Flauta 8'; P: 05 Subbas 16'.

Orgle 1905-1. Pnevmatški prenos, 1 manual, 3 registri. Josip Brandl opus 26 in

Orgle 1905-2. Pnevmatški prenos, 1 manual, 4 registri. Josip Brandl, opus 48. Lavantinski popis leta 1911 na mariborskem Učiteljišču navaja troje orgel,⁸⁸ poleg zgoraj omenjenih večjih orgel bratov Zupan še opusa Josipa Brandla 26 in 48. Kljub razliki v številki opusa sta bili obe glasbili izdelani 1905, v letu najbolj intenzivnega dela te delavnice. Iz zapisov je razvidno, da so ene imele tri, druge pa štiri registre, oboje verjetno pedal. Druge tehnične podrobnosti niso znane. prav tako ni znano, ali so jih morda odstranili šele ob pripravah na zidanje sedanje stavbe 1978/79.

V sedanji novi zgradbi šole ni orgel.

Celje, Orglarska šola

Orglarska šola v Celju je z dovoljenjem »kn. šk. ordinarijata lavantinskega št. 3303, dne 16. avgusta 1899 in c. kr. deželnega šolskega sveta v Gradcu št. 7653, z dne 28. septembra tega leta«⁸⁹ pričela delovati oktobra 1899 in v Celju ostala do 1937, kasneje pa so poslanstvo nadaljevali v Mariboru. Podobno kot druge tedanje cerkvene šole, je bila usmerjena cecilijansko. Karel Bervar, njen ustanovitelj in vodja ter mestni organist, je poučeval solfeggio, nauk o harmoniji, koralno in figuralno petje, cerkveno glasbeno

86 Edo Škulj, *Zupanova orglarska delavnica* (Župnija Škocjan, 2009), 60.

87 Ladislav Šaban, »Orgulje slovenskih graditelja u Hrvatskoj«, *Rad JAZU* 385, 1980, 79.

88 anon., *Orgle v cerkvah Lavantinske škofije*, 16.

89 »Iz Celja (Dopisi)«, *Cerkveni glasbenik*, 1899, 97.

zgodovino in igranje orgel.⁹⁰ Ideal cerkvenih orgel, kateremu so verjetno sledili pri naročilu svojih šolskih orgel, je objavil v *Cerkvenem glasbeniku*. Izpostavlja dvomanualnost, vsaj 6 registrov, med temi nujna mikstura in samostojni 16 čveljski bas, ustrezno razmerje glasov, oktavne zveze; med drugim odsvetuje močan pritisk in prednastavljene registrske zbiralnike, zaradi katerih manj izobraženi orglavci »registriranje na orglah pa popolnem pozabijo.«⁹¹

Orgle 1900. Pnevmatiki prenos, sapnica s stožci, 2 manuala in pedal, 7 registrov. Ivan Turk. Po rokopisni dokumentaciji so orgle jeseni 1899 naročili pri orglarju Antonu Turku iz Podplata, ki se je kasneje uveljavil v spodnjem Porenju v Nemčiji.⁹² V celjski orglarski šoli so orgle prvič zapele 11. maja 1900, dokončane pa so bile 2. junija.⁹³ Časnik *Slovenski gospodar* januarja 1900 prinaša naslednje podrobnosti: »Umetne orglje, koje izdeluje narodnjak g. Ant. Turk v Celji za cerkveno glasbeno šolo, bodo celo moderno izdelane, zato opozarjamo oziroma vabimo vse prijatelje domače umetnosti, da si ta muzikalični stroj v teku enega mesca ogledajo, kajti vidijo se sedaj vsi notranji deli n. pr. sapnikovi stožki in hrana, s katero je izvedeni mojster nasitil lesene piščali, tako, da jim ne more nobena vlažnost škodovati. O natančnosti imenovanega godala z dvojnimi manualom, sedmimi spremeni, francoskim mehom, s pnevmatično izpeljavo se bode poročalo ob drugi priliki.«⁹⁴ Kot je razvidno, je Turk izdelal dvomanualne orgle s pnevmatsko trakturo in stožci. Drugih podrobnosti doslej ni bilo mogoče ugotoviti, niti se ne ve, če so ostanki morda še kje ohranjeni. Dispozicija registrov je bila verjetno primerljiva z ohranjenimi Turkovimi orglami v okolici Trierja, kar pomeni vedno več kot polovica v 8' legi in mikstura 2 2/3'.⁹⁵

90 prim. Cvetko Budkovič, »Orglarska šola v Celju«, v *Mohorjev koledar* (Mohorjeva družba, 1990), 73–80.

91 Karol Bervar, »Nasvet za nabavo novih orgel«, *Cerkveni glasbenik* 24 (1901): 30–31.

92 »Voltmann und Turk«, pridobljeno 15. december 2022, <https://www.trierer-orgelpunkt.de/orgelbauer/voltmann-und-turk/>.

93 Jasna Kapun, »Orglarska šola v Celju od leta 1899 do sedanjosti: magistrsko delo« (Ljubljana, Univerza v Ljubljani, 2015), 43.

94 anon., »Umetne orglje«, *Slovenski gospodar*, 18.01.1900, letnik 34, številka 3, 1900, 3.

95 prim. »Turk, Anton und Heinrich – Organ index, die freie

Od leta 1937 se je delo šole kot Škofijska cerkvenoglasbena šola v Mariboru, ki je delovala do 1941. Po smrti ravnatelja Janeza Gašpariča leta 1948 orgle poučeval zasebno Gregor Zafošnik. Učenci so vadili na orglah v stolnici, v Alojzijeve cerkvi in v cerkvi na Tišini. Orglarska šola v Mariboru je ponovno zaživela jeseni 1979, in sicer kot Orglarski tečaj v sklopu Teološke fakultete.⁹⁶ Leta 1993 so dobili šestregistrske dvomanualne šolske orgle delavnice Maribor, na katerih zdaj poteka glasbeni pouk v sklopu glasbene šole zavoda Anton Martin Slomšek na Vrbanski cesti 30.⁹⁷

Maribor, Višja državna realka v Mariboru (Staats-Oberrealschule in Marburg)

Šolo je leta 1870 ustanovilo Ministrstvo za uk in bogočastje kot nadgradnjo mariborske (nižje) realke. Poslopje na sedanjem Trgu generala Maistra, kjer danes deluje njena naslednica Prva gimnazija Maribor, je bilo predano v uporabo oktobra 1873.

Orgle 1905. Pnevmatiski prenos, 4 registri. Josip Brandl. V kapelo mariborske Realke je Josip Brandl svoj opus 25 postavil leta 1905. Igralnik je bil obrnjen tako, da je organist gledal proti pročelju orgel, viri pa navajajo 4 registre, vključno s pedalom.⁹⁸

Ljubljana, Knezoškofijska privatna gimnazija v Šentvidu, danes Zavod svetega Stanislava

Prvi izobraževalni zavod na Slovenskem z izključno slovenskim učnim jezikom je zasnoval škof Anton Jeglič. Prvotno idejo v bližini cerkve svetega Petra so po mnogih začetnih težavah na prelomu v 20. stoletje uresničili v Šentvidu.⁹⁹ Leta 1905 so vpisali prve dijake, ki so med

Orgeldatenbank«, Organ index, die freie Orgeldatenbank, pridobljeno 15. december 2022, https://organindex.de/index.php?title=Kategorie:Turk,_Anton_und_Heinrich.

96 Štefan Alojzij Ferencak, »Pozitiv 68 na Orglarski šoli v Mariboru«, v *Ob desetletnici Škofijske orglarske delavnice*, ured. Edo Škulj (Maribor: Rimskokatoliška škofija Maribor, 1999), 49–50.

97 Škulj in Dobravec, *Orgle Slovenije*, 325.

98 Rola, »Orgle v mariborski dekaniji«, 58.

99 Stane Okoliš, »Od zamisli do uresničitve Škofovih zavodov«, v *Sto let*

neobveznimi predmeti lahko izbrali glasbeni pouk. Orgle je sprva poučeval Vojteh Hybašek, po letu 1930 pa Marija Tomc,¹⁰⁰ ki navaja, da so se imeli bolj nadarjeni učenci imeli priložnost učiti tudi orgle.¹⁰¹

Orgle 1906. Pnevmatški prenos, dva manuala in pedal, 17 (15) registrov. Ivan Milavec. Zavodske orgle so bile primarno namenjene bogoslužni rabi, izobraževalna raba je bila obrobna. Dispozicija je primerljiva manjšim cerkvenim orglam. I: 01 Principal 8' 02 Bordun 8' 03 Flauto amabile 8' 04 Gamba 8' 05 Oktava * 4' 06 Flauto traverso 4' 07 Mikstura; II: 08 Violinski principal 8' 09 Dunajska flavta 8' 10 Dolce 8' 11 Vox coelestis 8' 12 Salicet 4' 13 Flavta * 4'; P: 14 Subbas 16' 15 Violon 16' 16 Harmonika–Bas 16' 17 Cello 8'; Sup I, Sub II-I, II-I, I-P, II-P, Sup II, P, MF, F, FF, PL, T, Flavte, Godala, prosta kombinacija, žaluzije II.¹⁰² Orgle so bile uničene po drugi svetovni vojni, ko je poslopje prevzela Jugoslovanska vojska.

V Zavodu svetega Stanislava imajo od leta 2000 velike orgle delavnice Maribor.

Ljubljana, Klasična (prva) gimnazija

Klasična gimnazija v Ljubljani je pod različnimi imeni in upravo delovala od leta 1563 do 1965. Reorganizacija leta 1849 je prenesla spremembo iz šestrazredne v osemrazredno šolo. Pouk se je oktobra 1899 preselil z liceja na Vodnikovem trgu v novozgrajeno gimnazijsko poslopje na sedanji Prežihovi ulici, kjer je danes Osnovna šola Prežihovega Voranca.¹⁰³ O maši s spremljavo orgel v šolski kapeli poroča že letno poročilo 1900/1901, ko je »orgelsko spremljavo priskrbel Janez Sedej.«¹⁰⁴ Sodeč po kasnejših navedbah, je šlo za harmonij.

Zavoda sv. Stanislava, ured. France M. Dolinar (Ljubljana: Družina, 2005), 79.

100 Damijan Močnik, »Sine musica nulla vita!«, v *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ured. France M. Dolinar (Ljubljana: Družina, 2005), 498.

101 Matija Tomc, »Pogovor z Matijo Tomcem«, *Cerkveni glasbenik* 72 (1979).

102 Hugolin Sattner, »Nove orgle v zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano«, *Cerkveni glasbenik* 29 (1906): 78.

103 Aleksandra Pirkmajer Slokan, ur., *Zbornik ob 100-letnici šolskega pouka v zgradbi sedanje Osnovne šole Prežihovega Voranca, Ljubljana* (Ljubljana: Osnovna šola Prežihovega Voranca, 1999).

104 Andreas Senekovič, *Jahresbericht des k. k. ersten Staatsgymnasiums*

Orgle 1910. Pnevmatiski prenos, dva manuala in 10 registrov. Delavnica Bratov Maier (Feldkirchen). V gimnaziji so harmonij uporabljali do 1909, ko so pristojno oblast obvestili o njegovi iztrošenosti in potrebi po nabavi novega in večjega. Čeprav so dobili sredstva odobrena, so z nabavo počakali in zbirali še prostovoljne prispevke. Po posvetovanju s Hugolinom Sattnerjem se je ravnatelj ob podpori učiteljev glasbe Janeza Svetine in Alfonza Levičnika odločil za orgle. V šestih tednih po naročilu v Feldkirchen so jih blagoslovili 2. februarja 2010.¹⁰⁵ Sattner poroča o podrobnostih novih šolskih orgel. Ni jih posebej pohvalil, je pa izpostavil, da »bodo popolnoma ustrezale vzvišenemu namenu in oznanovale gimnazijski mladini vnemo g. ravnatelja in gg. katehetov. Nauk, ki ga izvajamo, je pa ta: Boljše so v cerkvi in kapeli najmanjše orgle nego največji harmonij.«¹⁰⁶

Do leta 2020 so te orgle igrale v cerkvi Svete Trojice v Šivčah nad Cerknico, kamor so jih po vmesnem obdobju na Rakovniku v Ljubljani prenesli leta 1981. I manual (C-f3) 01 Geigen Principal 8' 02 Flauto 8' 03 Oktava 4' 04 Octave 2' + Superoctave 1' 05 Mikstur IV II manual (C-f3) 06 Salicional 8' 07 Flauto (iz 2) 8' 08 Eolina 4' Pedal (C-d1) 09 Bordunbas (iz2) 16' 10 Oktavbas 8'.

Ljubljana, Semenišče

Zgradba semenišča na Dolničarjevi ulici ob stolni cerkvi je bila zgrajena postopno od leta 1708 naprej. Severni trakt s kapelo je bil urejen 1758. O orglah v ljubljanskem semenišču zgodovina ne poroča do leta 1958.

Orgle 1932, zasebne. Pnevmatiski prenos z dvema manualoma in pedalom, 12 registrov. Franc Jenko 1932/1958. Leta 1958 je Franc Kimovec dal prestaviti svoje zasebne orgle, izdelek delavnice Jenko iz leta 1931,

(1900/1901) (K. k. ersten Staatsgymnasiums, 1901), 61.

105 Laurenz Požar, *Jahresbericht des k. k. I. Staatsgymnasiums (1909/1910)* (K. k. I. Staatsgymnasiums, 1910), 68.

106 Hugolin Sattner, »Nove orgle na I. državni gimnaziji v Ljubljani«, *Cerkveni glasbenik* 33 (1910): 21.

v semeniško kapelo. Po prostoru so jih večkrat premeščali, v 80-ih letih pa shranili na podstreho stolnega župnišča.¹⁰⁷ Imele so naslednjo dispozicijo: I manual 01 Principal dolce 8' 02 Viola 8' 03 Flauto traverso 4' 04 Seskvialtera II II manual 05 Kopula 8' 06 Salicional 8' 07 Vox coelestis 8' 08 Principalino 4' 09 Dulciana 4' 10 Zvonček 2' + 1' Pedal 11 Subbas 16' 12 Burdonal 8'.

Pozitiv 1762, izposojen. Palična mehanika, 6 registrov. Johann Georg Eißl. Semeniška kapela je med leti 1985 in 1997 gostila pozitiv iz cerkve Janeza Krstnika v Dvorski vasi, ki je prvotno domnevno stal v cerkvi v Velikih Laščah.¹⁰⁸ Danes je pozitiv spet v Dvorski vasi in ima naslednjo dispozicijo registrov: Manual (C/E-c3) 01 Copula maior 8' 02 Copula minor 4' 03 Principal 4' 04 Octava 2' 05 Quinta 1 1/3' 06 Mixtura II 1'.

Od leta 1997 so v semeniški kapeli orgle iz Mariborske orglarske delavnice.

Ljubljana, Glasbena Matica

Med najpomembnejšimi cilji ljubljanske Glasbene matice, ustanovljene 1872, so bili: spodbujanje glasbene ustvarjalnosti in poustvarjalnosti, s katero je povezano izobraževanje. Pouk orgel je slediti v učnem programu leta 1927. Poučeval jih je Matija Tomc (1899–1986), ki je verjetno prispeval učni načrt.

Orgle 1936. Pnevmatški prenos, 2 manuala in pedal, 14 registrov. Franc Jenko, opus 18. Obdobje orgelskega romanticizma se pri šolskih orglah na Slovenskem skene z orglami za ljubljansko Glasbeno matico leta 1936, ki so v učne namene na univerzitetni ravni bile v uporabi tudi v času politične nezaželenosti orgel v javnem življenju. V Hubadovo dvorano poslopja Glasbene Matice na Vegovi ulici jih je Franc Jenko postavil 1935. Orgle so bile namenjene glasbenemu pouku in koncertnim dejavnostim, tako solističnim kakor tudi spremljevalnim, namreč spremljanje zbora ali orkestra

¹⁰⁷ Škulj, *Orgle v Ljubljani*, 137.

¹⁰⁸ Škulj, 138–39.

v funkciji kontinua pri baročnih skladbah. Franc Kimovec je takrat zapisal: »Omara po zanimivih načrtih arh. Platnerja v osnovi izhaja iz preproste dekoracije Hubadove dvorane. Krase jo v timpanu tri herme slovenskih orgelskih virtuozov: Gr. Riharja, Ign. Hladnika, Ant. Foersterja, ki so lepo uspelo delo kiparja Nika Pirnata. Tako umetniška zunanost soglaša z izvrstno notranjostjo. Šolskim in koncertnim namenom orgle popolnoma ustrezajo.«

Orgle so bile po drugi svetovni vojni predstavljene na podstreho stavbe sedanje srednje šole na Vegovi, nasproti prvotne lokacije. Tam so danes v delni uporabi za pouk orgel Akademije za glasbo. Dispozicija: I manual (C-g3) 01 Principal 8' 02 Dunajska flavta 8' 03 Gamba 8' 04 Flauto traverso 4' 05 Sesquialtera II 06 Oboa 8' II manual (C-g3) 07 Burdon 8' 08 Vox coelestis 8' 09 Principalino 4' 10 Dulciana 4' 11 Zvonček II 2' Pedal (C-f) 12 Subbas 16' 13 Burdon (12+7) 16' 14 Burdonal (12) 8'. II-I Sup II-I Sub II-I Sup II Sup I Sup I-P I-P II-P P.M.F.F.F.F.T.J 1 prosta kombinacija, avtomatski pedal, žaluzije, crescendo valjček.

Šolske orgle po drugi svetovni vojni

Politične razmere po v času socialistične Jugoslavije niso bile naklonjene orglam. Javni pouk je potekal le na visokošolski ravni na Glasbeni akademiji Univerze v Ljubljani. Cerkvene orglarske šole so začeli ponovno obujati v 70-ih letih, ko se na Slovenskem začne tudi novobaročni orgelski preporod. Šolske orgle v cerkvenih izobraževalnih ustanovah, ki so nadaljevale ali ponovno začele delo predvojnih šol, so omenjene že v zgornjem pregledu. Ker so ostale podrobneje predstavljene v knjigi *Orgle Slovenije*, tu navajamo le kratek pregled, s katerim pričujočo razpravo popolnujemo v celoto znanih šolskih orgel na Slovenskem. Leta 1986 je šolske orgle pri delavnici Jenko kupila cerkvena Orglarska šola v Novi Gorici. Orgle imajo še cerkvene šole v Murski Soboti (2004), dvoje na Konservatoriju v Novem Mestu (2000, 2007) in iz druge roke v glasbeni šoli pri sv. Petru in Pavlu na Ptuj (1969/2016). Po osamosvojitvi Slovenije

in ponovni vpeljavi javnega pouka orgel na osnovno in srednješolsko raven, so nove orgle pridobili v javnih glasbenih šolah v Velenju (1997 in 2014), Rogaški Slatini (2004), Novi Gorici (2004), Ljubljana Vič-Rudniku (2008) in na Konservatoriju v Ljubljani (2008). Orgle iz druge roke imajo v GŠ Radovljica (1968/2017) in Kranju (1989/2020) ter na Akademiji za glasbo v Ljubljani (1979/2016), kjer so leta 2023 v postopku nabave še dvojne nove orgle. Nove orgle bo v začetku leta 2023 dobila GŠ Škofja Loka.

Sklep

Šolske orgle so praviloma kompromis, namenjen predvsem osnovnim korakom študija izvajalske tehnike ali spoznavanja skladbe. Redno šolsko uporabo večjih orgel s slogovno usmeritvijo ali več orgel različnih orglarskih šol, s katerimi se kompromis deloma zmanjša, imajo možnost uresničiti le največje glasbene šole po svetu. V načrtovanju in izvajanju izobraževanja je zato postalo pomembno učencem posredovati kar največjo širino znanja o fenomenu orgel, ki pa se začne na glasbilu, na katerem poteka večina stika med glasbilom, učiteljem in učencem. Ker na prihodnost razvoja talenta gotovo močno vpliva intenzivnost časa konkretnega pouka na šolskih orglah, je kakovost šolskih orgel izjemno pomembna.

Z zgodovinskim pregledom želimo spodbuditi razmišljanje o pomenu sedanjih in prihodnjih šolskih orgel za oblikovanje kakovostnih kriterijev in glasbenega okusa učencev orgel na vseh stopnjah izobraževanja.

Ars organi Sloveniae v letu 2022

Podatkovna baza ARSORS

Podatkovna zbirka slovenskih orgel je vsebinsko nadgrajena z doslej zbranimi podatki o okrog 150 orglah koroških orglarjev in novostmi v Sloveniji. Za dodatek monografiji *Orgle Slovenije*, ki je v obliki brošure načrtovan za jesen 2023, torej za 5 obletnico osnovne izdaje, so pripravljena vsa besedila in večina fotografij.

Raziskave

Raziskava koroškega orglarstva se je osredotočila na baročno obdobje: Pračker, Grebičič in Knoller. Prevladovalo je terensko delo.

Podatki upodobitev portativov in drugih glasbil s tipkami v vzhodnoalpskem prostoru so bili strukturno preurejeni in pretvorjeni v relacijsko podatkovno zbirko. Ikonografske in organološke značilnosti so standardizirane in homogenizirane, kjer je to mogoče in smiselno. Struktura in opazovane lastnosti smo začeli usklajevati s strukturo in vsebinskimi rešitvami podobne MS Access baze Wilfrieda Praeta. Vsebinske primerjave so bile izvedene s katalogom španskih upodobitev srednjeveških portativov Julio-Miguel García Llovere.

V okviru raziskave poznosrednjeveških portativov je bil pripravljen pregled cerkvenega oziroma liturgičnega konteksta tedanje uporabe orgel. Pregledane vsebine lokalnih škofijskih koncilov in predvsem Tridentinskega vesoljnega cerkvenega zbora kažejo na prelomni čas sprememb vloge cerkvene glasbe in začetek poenotenja bogoslužne uporabe orgel.

Orgelski bibliografiji je bilo dodanih 1350 enot. Pripravljen je bil seznam bibliografije portativov, ki vsebuje ikonografska in organološka dela, ter dodatno bibliografske enote

kontekstualnih del s področja likovnih umetnosti, liturgije, upodobitev prostorske perspektive, umetnostne zgodovine in zgodovinskega konteksta.

Izvedena je bila raziskava šolskih orgel na Slovenskem ter učnih programov in načrtov za pouk orgel od začetka 19. stoletja do danes. Delni rezultati so bili konec novembra predstavljeni na mednarodnem simpoziju Odprimo vrata glasbeni umetnosti in znanosti Akademije za glasbo v Ljubljani. Objave v strokovnih revijah so že v redakciji za leto 2023.

V rednih rokih so bile izdane štiri številke revije *Ecce organvm!* Obsežnejše uredniško delo je bilo opravljeno za julijsko in oktobrsko številko.

Organizacijska dela

Začele so se priprave na Križmanovo orgelsko leto 2026, ob 300 letnici rojstva izstopajočega baročnega orglarja Habsburške monarhije Frančiška Križmana. Pripravljen je osnutek programa in seznam možnih sodelujočih organizacij s specifičnimi dogodki, povezanimi s slovenskim orgelskim barokom. Pomemben vsebinski poudarek bo sinergija slogov srednjeevropske in mediteranske orglarske tradicije.

Strokovne konzultacije in/ali oceno del smo izvedli pri orglah v Brnci na Koroškem, v Preboldu, na Zgornji Polskavi, v Kopru, Rogatcu, pri Sv. Emi, na blejskem Otoku in GŠ Škofja Loka, neformalna svetovanja pa za Šentvidu pri Stični, Frankolovo in Kalobje.

Promocija

Aktivna udeležba na Slovenskem knjižnem sejmu na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani se je izkazala kot odlična promocija orgel. Izposojen model malih sestavljivih orgel projekta *OrgleKids*, pri katerem smo čez leto deloma sodelovali, je po vzorčnem štetju in interpolaciji v šestih dneh pritegnil v živi stik z orglami vsaj 2500 mladih. Starejše generacije so se večinoma ustavljale ob knjigah.

Spletni strani arsors.org in orgle.si sta zdaj združeni. Obisk se giblje med 50 (poletni meseci) in 85 mesečno. V Orgelski koledar smo zabeležili 55 orgelskih dogodkov v Sloveniji in bližnji okolici. Opažamo, da organizatorji pozno ali sploh šele po orgelskem dogodku obveščajo širšo javnost.

Ob 500 letnici smrti Jurija Slatkonje smo pripravili pregled orgel in orglarstva na Slovenskem v času njegovega življenja in delovanja kot dvornega kapelnika na Dunaju. Ob 100 letnici rojstva Bogomila Valička je bil pripravljen pregled del njegove delavnice in nekaj novosti. Zbirne rezultate je objavljala Cerkevni glasbenik. Trije instruktivni članki s ciljno skupnostjo skrbnikov cerkva in orgel so bili objavljeni v katoliški reviji Cerkev danes.

Ars organi Sloveniae Annual Report for 2022

Organ Database ARSORS

We have supplemented the content of the database with data collected on 150 organs made by Carinthian builders. The new data from Slovenia, which were also added to the database, are the basis for an addition to the monograph of the Organ of Slovenia, which is planned in the form of a brochure for the fall of 2023, i.e. for the 5th anniversary of the basic edition. We prepared all the texts and took photos of all the already completed instruments.

Research

The research on the Carinthian organ building activities focused on the Baroque period: Pračker (Pratzer), Grebičič (Grebetschitsch) and Knoller (Kanaler). Fieldwork dominated.

The data of medieval depictions of portatives and other keyboard instruments in the Eastern Alps were structurally rearranged into the MS Access relational database. Where

possible and reasonable, iconographic and organological characteristics have been standardized and homogenized. Furthermore, we have already partially harmonized the structure and categories with the structure and content solutions of a similar MS Access database of portative depictions created by Wilfried Praet. We have obtained a catalogue of Spanish depictions of medieval portatives (made by Julio-Miguel Garcia Llovera), which would be comparatively analysed in 2023.

Also, as part of the research on late medieval portatives, we examined the history of church and liturgical events that significantly impact the use of organs at that time. The reviewed contents of the local diocesan synods and especially the Council of Trent point to a turning point in the role of church music and the beginning of the unification of the use of the organ in worship.

The organ bibliography is richer for the added 1350 units. We have separately prepared a list of the bibliography of portatives, which contains iconographic and organological papers, as well as bibliographical units of contextual works in the field of fine arts, liturgy, depiction of spatial perspective, art history and general history.

A survey of school organs in Slovenia was carried out, which also includes a review of teaching programs and plans for organ lessons from the beginning of the 19th century to the present day. We presented partial results at the International Symposium »Opening the Doors to the Art and Science of Music«, organized by the Academy of Music at University of Ljubljana. Publications in professional journals are already in the redaction for 2023.

Four issues of the magazine *Ecce organvm!* were published at regular intervals. More extensive editorial work was done for the July and October issues.

Organizational tasks

We have started preparations for Križman's organ year 2026, on the 300th anniversary of the birth of the

outstanding Baroque organist of the Habsburg Monarchy, Frančišek Križman. A draft program and a list of possible participating organizations with specific events related to Slovenian organ baroque have been prepared. An important focus would be the synergy of the styles of Central European and Mediterranean organ-building tradition, as observed in Slovenia.

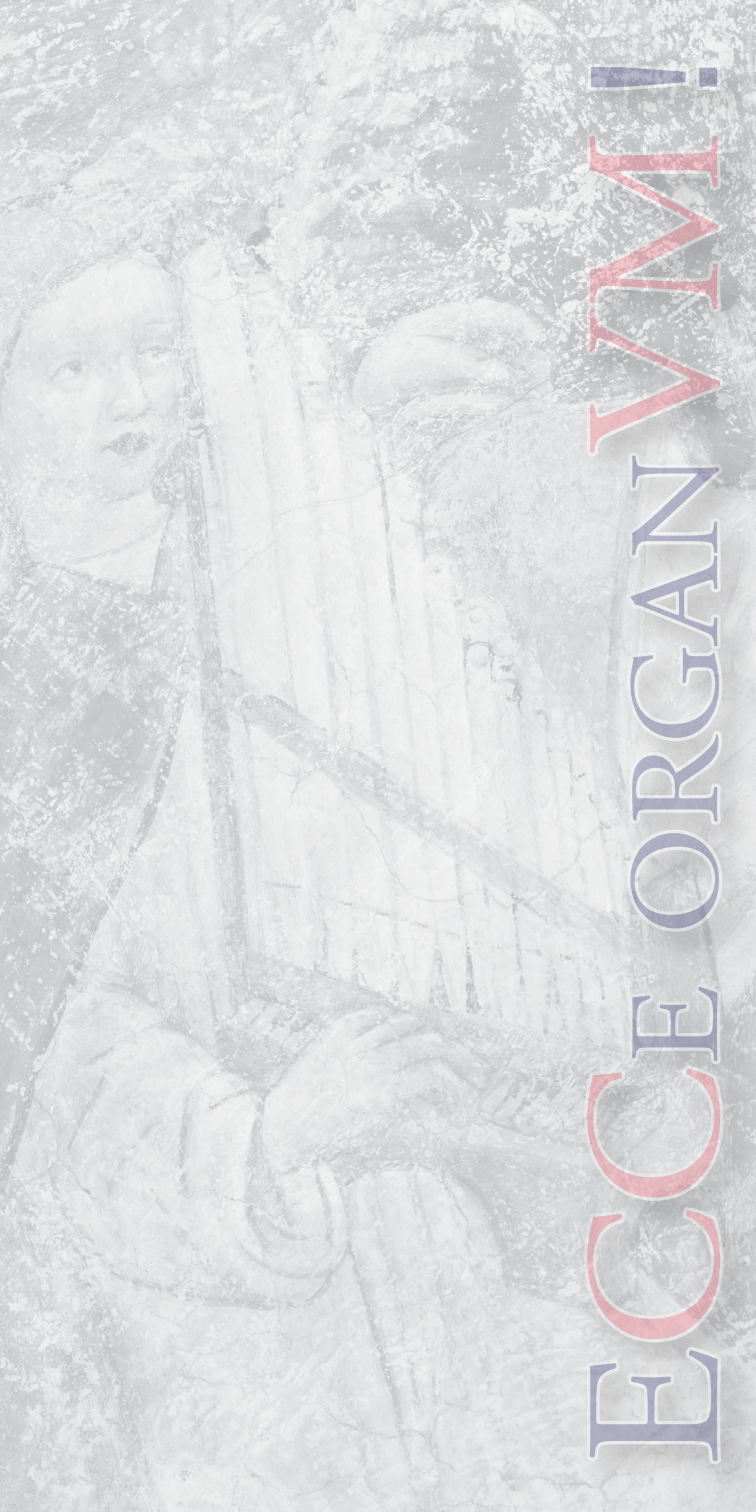
We carried out expert consultations and/or evaluation of new or restored organs at Brnca, Prebold, Zgornja Polskava, Koper, Rogatec, Sveta Ema, on the island of Bled, Škofja Loka music school, and informal counselling for Šentvid pri Stični, Frankolovo and Kalobje.

Promotion of the organ

Active participation in the Slovenian Book Fair (Slovenski knjižni sejem) in Ljubljana proved to be an excellent promotion of the organ. A borrowed model of a small modular organ from the project OrgelKids project, in which we partially participated during the year, attracted more than 2,500 young people in live contact with the organ in six days. The older generations stopped by the books.

We merged the websites arsors.org and orgle.si. The visit varies between 50 (summer months) and 85 per month. In the online organ calendar, we recorded 55 organ events in Slovenia and the surrounding area. Unfortunately, we notice that the many organizers inform the general public late or even after the organ event.

On the 500th anniversary of Jurij Slatkonja's death, we have prepared an overview of the organs and organ-building activities in the area of today's Slovenia during his life and work as court chaplain in Vienna. On the occasion of the 100th anniversary of the birth of Bogomil Valiček, an overview of the works of his workshop and some novelties was prepared. The cumulative results were published in the journal *Cerkveni glasbenik*. Three instructive articles with a target community of church and organ administrators were published in the Catholic magazine *Cerkev danes*.

ECCCE ORGAN VIM!